

1183

Muhurtha martandasatik

अथमुहूर्तमार्तंडसदिकप्रारंभः ॥ श्री ॥
। सदाशिवार्पणमस्तु ॥ हरायनमः ॥

9/19

19

मु० मा० टी० श्रीगणेशायनमः॥ हरिः ओं म॥ मार्तेडोवतुवाचंनः पादेर्जादुतमोहरः॥ वृत्तवद्धतनुः सेव्यो सीधो विश्वलोचनः॥ १॥ अर्थद्व
 यवाचो॥ तत्र प्रथमं सूर्यपक्षे॥ मार्तेडः सूर्यः नोऽस्माकं वाचं अवतु॥ किंलक्षणो मार्तेडः॥ वृत्तवद्धतनुः॥ वृत्ते मंडले बद्धा
 तनुर्नैव सतथा॥ तथा च स्मृतौ॥ सशंखचक्रं विमंडले स्थितं कुशेशयंकान्तमनंतमच्युतमित्यादि॥ अतिरपि॥ एष एतस्मिन्मंडले
 पुरुषः सो गिरित्यादि॥ पुनः किंलक्षणः॥ पादेः किरणैः जादुतमोहरः॥ जादुपातकराशीतमांधकारः॥ तद्वहतीति तथा॥ पुनः कथं भूतः॥
 सेव्यः॥ सेवितुं योग्यः सेव्यः॥ अभीष्टफलदातृत्वात्॥ पुनः किंलक्षणः॥ अभीष्टदः सेवितः सन्न॥ भीष्टार्थदायीत्यर्थः॥ पुनः किंलक्षणः॥
 विश्वलोचनः॥ विश्वं लोच्यते येनेति विश्वलोचनः॥ लोकचक्षुर्गहेश्वरः॥ इत्यादित्यहृदये उक्तत्वात्॥ प्रकाशकत्वात्॥ अथ ग्रंथपक्षे॥
 मार्तेडो मुहूर्ते मार्तेडः॥ नः वाचं अवतु॥ किंलक्षणः॥ वृत्तवद्धतनुः॥ वृत्तानि प्रहर्षिणी शार्दूकविक्रीडितादीनि॥ तैव ह्यातनुर्यस्य सतथा
 पुनः कथं भूतः॥ पादेर्जादुतमोहरः॥ पादेर्वृत्तचरणैः॥ जादुमूर्खत्वं तदेव तमः॥ तद्वहतीति तथा॥ पुनः किंलक्षणः॥ सेव्यः॥ निरंतरं पठनीय इ
 त्यर्थः॥ पुनः किंलक्षणः॥ अभीष्टदः॥ यथोक्तमुहूर्ते वृत्त्यकरणादभीष्टार्थसिद्धिकारित्यर्थः॥ पुनः किंलक्षणः॥ विश्वलोचनः॥ समयप्रकाश
 कत्वात्॥ १॥ कुर्वे मुहूर्ते मार्तेडटीकां मार्तेडवत्तुभां॥ इयमा कल्पमेतेन दीव्यादिप्रास्यवेरमस्तु॥ २॥ इह शास्त्रे तावत्संबंधाभिधेयप्रयोज
 नान्युच्यंते॥ आब्रह्मादिविनः सृष्टमिदं वेदांगमिति संबंधः॥ उक्तं च नारदमुनिना स्वसंहितायां॥ वेदस्य निमित्तं चक्षुर्ज्योतिः शास्त्र
 मनुत्तमं॥ अस्य शास्त्रस्य संबंधो वेदांगमिति धातुतइति॥ अत्राप्युक्तं॥ पूर्ववाक्यार्थमादाय ग्रंथोपरिवितो लघुरिति॥ त्याज्यनस्त
 नाद्यैर्तुल्यगंगोचरगर्भाधानादिसंस्कारविवाहाग्न्याधानवास्तुयात्रामिश्रानध्यायपल्लोग्रहगोचरसंक्रांतिकथनमभिधेयं॥

तथा च नारदः। अभिधेयं च जगतः शुभाशुभरूपमिति। अस्य प्रयोजनं मुहूर्तैर्नानाकार्यसाधनं। अस्य संम्यक् ज्ञानान्नोक्षावाप्तिरिति वा। किमेभिरेकैरित्यच्यते। नृणां संबंधाभिधेयप्रयोजनकथनाच्छास्त्रे प्रवृत्तिर्जायते। सिद्धिः श्रोतृप्रवृत्तीनां संबंधकथनाद्यतः। तस्मात्सर्वेषु शास्त्रेषु संबंधः पूर्व उच्यते। किमेवात्राभिधेयस्यादिति पृष्टुं केन चित्। यदि न प्रोच्यते तस्मै फलं शून्यं तु तद्वेत्। सर्वस्येवाह शास्त्रस्य कर्मणो वापि कस्यचित्। यावत्प्रयोजनं नोक्तं तावत्केन प्रगृह्यते इति। इति शास्त्रे कस्याधिकार इति प्रोच्यते। द्विजस्यैव वेदं गत्वात्। यतः षडंगो वेदो द्विजैरेवाध्यापनीयोज्ञानव्यप्य। तथा चोक्तं भास्कराय सित्यां तशिरोमणे। तस्माद्विजैरध्ययनीयमेव पुण्यं रहस्यं परमं विवृणोति। योज्यातिषं वेद नरः स सम्यग्धर्मार्थमोक्षं लभते यः शश्वेति। शिष्टास्तावच्छास्त्रारंभो सवारंभो हि दोषणधूमेनाग्निरिवारुतः। इति शास्त्रेण सवारंभेष्वंतरायप्राप्तौ सत्याधर्मण पापमपनुदतीति श्रुतिरिति सिद्धप्रयोजनमाश्छाय। स्वस्ति न इंद्रो वृद्धश्च वा इति श्रुतिरिति लिङ्गाच्च ग्रंथस्य निःप्रत्यूहपरिसमाप्तये मंगलमाचरन्ति। तस्मान्माध्यंदिनीया ब्राह्मणो नारायणो नारायणरूपावाप्तमतिर्ज्योतिः शास्त्रसंहितास्कंधां च कीर्षुरशेषप्रत्यूहापशान्तये अभिमतदेवतानमस्कारलक्षणमंगलपूर्वकं ग्रंथकरणं प्रतिज्ञां प्रवृष्याह॥ सिंदूरे लुप्तमितमिमेद्रवक्रमंबां श्रीविष्णुं वियति चरान् गुरुन्प्रणम्य॥ बद्धर्थं विबुधमुदे लघुं मुहूर्तमार्तिदं सुगममहंतनोमिसिद्धये॥१॥ सिंदूरेण उलुसितं शीघ्रायमानं इमेद्रवक्रं गजाननं अंबां सरस्वतीं। श्रीविष्णुं प्रसिद्धं। वियति चरान् ग्रहान्। गुरुन्निजगुरुन् शास्त्रोपदेशुन् प्रणम्य नमस्कृत्याहं नारायणो मुहूर्तमार्तिदं नाम ग्रंथं तनोमि विस्तारयामि। किमर्थं सिद्धये कार्यसाधनाय। पुनः किमर्थं विबुधमुदे पंडितहर्षाय। हर्षकारणं विशेषणं दूरेणाह॥ किं लक्षणं मुहूर्तमार्तिदं। लघुं अतिशयेनात्स्य। पूर्वाचार्यग्रंथयि स्वत्यासेः केवलैः कार्यसिद्धिर्न भवति। यमहांतो ग्रंथास्ते पाठितुमशक्याः अयं ग्रंथो लघुः कार्यसाधकश्च। अल्पे बद्धर्थो भावशंकाविशेषणद्वारा परिहरति। पुनः किं लक्षणं। बद्धर्थं। अर्थबहुलं। अल्पग्रंथे बद्धर्थे दुर्बोधः शंकापरिहारति। पुनः किं लक्षणं। सुगमं। प्रकटार्थमिति॥१॥

अथ नाना मुहूर्तानि वक्षस्तावदुभेकर्मणि त्याज्यं चिभिः शार्दूलविक्रीडितैराह । यामार्धकुलिकं दिनार्धमवमं पूर्वं दलं पारिधं विष्टिं वैष्टिं
 पान संक्रमणं गंडांतमेकागलं । कृष्णानं गचतुर्दिनं रविशशि क्रांत्योः समत्वं खलां होरां रात्रिदिनार्धके क्षयदिनं पित्रोर्जनन्यार्तवाम् ।
 मासाद्यं जनिसंभवं ग्रहणं चंडायुधं दुःखं ज्येष्ठपूर्वभवस्य पापयुगिते व्यर्शाणि विष्टं चमं । उनाख्याधिकमासकोयुतिषु विव्याश्रु
 वगंडातिषु च ३ का ५ र्था ५ क ५ र स ६ तु ६ पूर्वघटिका भागां विषारव्याघटीः ॥ ३ ॥ लक्षापंचकपापवर्गमशुभं चंद्रदशारिष्टकं जन्मेश
 ज्यसितास्तर्मगशशिनाः कुरोद्भवां कर्तरीं रिष्टंगोचरसंभवं ग्रहजनिप्रांतोद्भवं सूतकंदुश्चिह्नानि मनो विभंगमपि च व्या
 धिं शुभे संत्यजेत् ॥ ४ ॥ यामार्धादिकं शुभेकर्मणिसंत्यजेत् । इत्यंतिमश्लोकेनान्वयः ॥ किंतु यामार्धेत्यादि । यामार्धकुलिको
 वक्ष्यमाणलक्षणो दिनार्धेनामयत्रतिथिः सूर्योदयात् षष्टिघटिका भवति । सेवान्यस्मिन्दिने दृश्यते सा दिनार्धः । अवमः प्र
 सिद्धिः । पारिधं प्रोद्येदलं पारिधयोगस्य पूर्वार्धं । विष्टिर्भद्रावक्ष्यमाणा । वैष्टिर्त्योगः । पातो व्यतिपातः । संक्रमणं सूर्यादीनां राशिसंक्र
 मणं सर्वेषां ग्रहाणां संक्रमणे त्याज्यघटिका अग्रे वक्ष्यमाणाः । एकागलो वक्ष्यमाणः । कृष्णानं चैतुर्दिनं । कृष्णत्रयोदश्यादिप्रति
 पदं तं । चंद्रस्थशीतत्वात् । कैश्चिद्वा दश्यादिसार्धदिनपंचकं त्यजेत् । कृष्णे चात्यत्रिकं कैश्चित् । तेषु मध्यमोऽर्थपक्षो वांगीकृतः । कृष्ण
 नं गचतुर्दिनं रविशशि मिति । क्रांत्योः समत्वं सूर्यचंद्रमसोः क्रांतिसाम्यं गणितगम्यं । तथापि तस्यावलोकनं कस्मिन्दिने कर्तव्य
 मित्यग्रे वक्ष्यति । खलां होरां पायग्रहहोरां । रात्रिदिनार्धके । दिनार्धे रात्र्यर्धे च । उक्तग्रंथांतरे । मुहूर्तं कालो निवसति महानिशायां च
 दिनदले च स्मात् । दशपूर्वं दशपरतस्तस्माद् ज्योतिष्यतीति । क्षयदिनं पित्रोः माता च पिता च पितरो तयोः क्षयदिनं श्राद्धदिनमित्यर्थः
 । जनन्यार्तवमातृजस्वलात् । मासाद्यं जनिसंभवं । जनिरुत्पत्तिः । तत्संभवे यस्येवं विधं मासाद्यं मासप्रभृति । जन्ममासजन्मतिथिज

ब्राह्म्यं च्युत्तरयुग्धुर्वस्तिरमथो पूर्वो मघाया ॥ मय भंक्रुरोगं श्रवणत्रयादिनियुतास्वाती चरारव्याचला ॥ दस्वार्काभिजिदीज्यभंक्रु
धुतथाक्षिप्रं च मैत्रातिमंदुत्वाष्टं मृदुमेत्रमग्निभविशोमिमेचसाधारणे ॥ ३॥ ब्राह्म्यं रोहिणी ॥ किंलक्षणं ब्राह्म्यं ॥ च्युत्तर
युक् ॥ निष्ठणामुत्तराणां समाहारस्त्युत्तरं नेनयुक्कयुक्तं ॥ ध्रुवस्तिरमिति ॥ द्यभिधानं मुनींद्रैः स्मृतमित्यन्वयः ॥ अथो पूर्वो मघाया मय
भरणीमिति पंचकं क्रुरोगं क्रूरं उग्रं चोक्तं ॥ श्रवणत्रयादिनियुतास्वाती ॥ श्रवणधनिष्ठा राततारकाः ॥ अदितिः पुनर्वसुः ॥ एभिः स
हितास्वाती ॥ चरारव्याचला चोक्ता ॥ श्रवणत्रयादिनिस्वाती पंचकं चरारव्यं च लंप्रेक्तमित्यर्थः ॥ दस्वार्काभिजिदीज्यभंक्रु ॥ दस्वो अ
श्विनी ॥ अर्को हस्तः ॥ अभिजिह्वक्ष्यमाणलक्षणः ॥ ईज्योगुरुः स्तस्य संपुष्यः ॥ इति चतुष्टयं ॥ लघुतथाक्षिप्रं प्रोक्तं ॥ मैत्रातिमंदुत्वाष्टं मैत्रं
अनुराधा ॥ अंतिमं रेवती ॥ इंदुर्मृगः ॥ त्वाष्टं वित्रा एतच्चतुष्टयं मृदुतथा मैत्रं प्रोक्तं ॥ अग्निभविशो ॥ अग्निभंक्रुतिका ॥ विशा विशाखा ॥
एते द्वे मिश्रे साधारणे च प्रोक्ते ॥ ॥ मूलोहांद्रिशिवं च दारुणमदस्तीक्ष्णं मुनींद्रैः स्मृतं संज्ञातुल्यमिहाचरंति सधियः कार्यं हि संसिद्धये ॥
सूर्योद्यास्तिरचंचलोग्रमिलिताः क्षिप्रौ मृदुदरुणः क्षीणो द्वर्कयमारराह शिखिनः पापाबुधस्तेर्युतः ॥ ८ ॥ मूलं प्रसिद्धं ॥ अहिः आ
श्लेषा ॥ इंद्रो ज्येष्ठा ॥ शिव आर्द्रा ॥ एतच्चतुष्टयं दारुणं ॥ अद इंदं दारुणं ॥ तीक्ष्णं चोक्तं ॥ इह एषु ध्रुवादिसंज्ञेषु न संज्ञातुल्यं का
र्यं सधियः पंडिताः आचरंति ॥ किमर्थं संसिद्धये ॥ एतदुक्तं भवति ॥ स्तिरनक्षत्रेषु स्तिरं ॥ स्तं भप्रतिष्ठादिचरे चरमित्यादिकुर्वन्तीति स्पष्टं
॥ अर्थं समानार्थं संज्ञाद्वयकरणं कवित्वबंधनार्थं ॥ अथ प्रसंगेन सूर्यादीनामपि स्तिरादिसंज्ञाः सोम्यपापत्वं चरताहेनाह ॥ सूर्यो
द्या इत्यादि ॥ सूर्यस्तिरः ॥ चंद्रश्चंचलः ॥ भोम उग्रः ॥ बुधो मिलितो मिश्रः ॥ गुरुः ॥ क्षिप्रः ॥ शक्रो मृदुः ॥ शनिदरुणः ॥ अथ पापसोम्या
नृग्रहानाह ॥ क्षीणोति ॥ क्षीणो दुर्लक्षाष्टम्युध्वं प्रतिपस्यंतं क्षीणः ॥ अर्कः सूर्यः ॥ यमः शनिः ॥ अरो भोमः ॥ राहुः प्रसिद्धः ॥ शिखी केतुः ॥

नमनक्षात्रादि ॥ ग्रहणभंगग्रहणनक्षत्रं ॥ चंडायुधं वक्ष्यमाणं दुःक्षणे दुमुहूर्तो वक्ष्यमाणस्तो ज्येष्ठं पूर्वजवस्य प्रथमजाता पत्यस्य ज्ये
ष्ठं ज्येष्ठमासं ॥ पापयुगिते व्यर्क्षोणि ॥ पापाः पापग्रहास्तेषामन्यमस्य युक्कयुक्तं ॥ इतंगतं ॥ एष्यपुरः स्तिरं ॥ एतानि नक्षत्राणि ॥ विस्वं च
भं ॥ विह्वनक्षत्रं वक्ष्यमाणलक्षणं ॥ उनाख्याधिकमासको क्षयमासाधिमासो वक्ष्यमाणलक्षणो ॥ युतिषु व्याश्रवगंडातिषु ॥ अंका
र्थो ॥ करसद्वर्तु ॥ पूर्वघटिकाः ॥ विविष्कंमः ॥ व्याघातः ॥ शूलः ॥ वज्रः गंडः प्रसिद्धः ॥ अतिगंडः ॥ एषु योगेषु कमेण अकार्यो
करसर्तुसंख्याकाः प्रथमघटिकाः ॥ तद्यथा ॥ विष्कं मेतिस्त्रः ॥ ३ ॥ व्याघाते अंकानव ॥ शूले अर्थः पंच ॥ वज्रे अंकानव ॥ गंडेरसा
षट् ॥ अतिगंडे क्रतवः षट् ॥ इति ॥ भानां विषारव्याघटिः ॥ भानां अश्विन्यादीनां नक्षत्राणां विषारव्याघटी वक्ष्यमाणाः ॥ लक्षापं
चकपापवर्गं एतत्रयं वक्ष्यमाणं ॥ १ ॥ अशुभं चंद्रं वक्ष्यमाणं गोचरे प्रकरणे वेद्यं ॥ दशारिष्टकं जातकरास्त्रगम्यं ॥ जन्मेशो
ज्यसितास्तं ॥ जन्मेशो राशिस्वामी ॥ ईज्योगुरुः ॥ सितः शुक्रः ॥ एषां अस्तमनं ॥ रविलुप्तकिरणत्वं ॥ अंगशशिनीः क्रुरो द्रवां कर्तरी ॥ अंगल
ग्नो ॥ शशी चंद्रः ॥ तयोः क्रुरो द्रवां क्रूरग्रहजनितां कर्तरीं वक्ष्यमाणलक्षणां ॥ रिष्टं गोचरसंभवं ॥ गोचरे दुष्टग्रहाधिक्यं ॥ गोचरं वक्ष्यमाणं
ग्रहजनिप्रानोद्वंस्तकं ॥ ग्रहो ग्रहणं ॥ जनिर्जन्म ॥ प्रानो मरणं ॥ एष्यः उद्रुतं सूतकं ॥ ग्रहसूतकं ॥ जन्मसूतकं ॥ मृतसूतकमिति ॥ तिषु ग्र
हणसूतकं वक्ष्यमाणं ॥ दुश्चिह्नानि ॥ कार्यारंभसमये सुतदुर्वचनश्रवणादीनि ॥ मनो विभंगं ॥ अंतःकरणस्य अप्रवर्तनं ॥ व्याधिर्ज्वर
स्तमपि ॥ रोगः पाप्मा ज्वरो व्याधिर्विकारो दुःखमा मय इति वाग्भट्टः ॥ ज्वरितस्य मंगलं न कुर्यादित्यर्थः ॥ तथो चोक्तं ज्योतिः प्रकाशे ॥
जन्माधिपविलुप्ते शचंद्रभार्गवमंत्रिणां ॥ विरश्मित्वं जन्ममासो जन्मभं जन्मवासरः ॥ दुर्निमित्तं मनो भंगः क्षयमासाधिकमासको ॥
मृतजातकयोश्चैव सूतकग्रहणस्य च ॥ ज्वरात्पत्नीरजोमानुः पित्रोः क्षयदिनं तथा ॥ गंडांतं त्रियंते कालः संधिर्भस्यति येस्तनोः ॥

मु० मा० टी० दिव्यपचर्यति। तथावेधवृत्तयोगदर्शनाच्च। नागोद्वादनडीभिर्दिव्यं च दशाभिस्तथा। भूतोद्वादनडीभिर्द्वयत्युत्तरांतिथिति॥
दिक्कदशमी। भूतश्चतुर्दशीतिवत्। इतिस्वोक्तमुहूर्तेमार्तेऽटीकायां मार्तेऽवल्लभायां नक्षत्रप्रकरणं॥ अथगर्भोधानादिसंस्कारप्रकरणं विवक्षुस्तावद्गर्भोधानस्य क्रतुसंबंधत्वात्प्रथमर्तुकलं स्वग्धरावृत्तेनाह॥ आद्यंतौ पौषशुक्रौ जेमधुशुचिनभस्याः कुपु
केपापवारारिक्ता॥ २१९१८॥ मार्काष्टषष्ठ्यः ३०१२॥ ६॥ परगृहकुपदेरात्रिसंध्यापराह्लाः। मिश्रोग्रामूलनीक्षणं विवरमनरुणा
त्याधिकास्वंगराष्टेत्यातः पापस्य लग्नं सदरुणजरं नीलाचित्रांबरं॥ १०॥ तत्रादौ मासफलमाह॥ आद्यंतौ प्रथमतौ पौषशुक्रौ
जेमधुशुचिनभस्याः संतोरस्युरित्यन्वयः। अर्थो द्विभक्तिपरिणामः। पौषः प्रसिद्धः। शुक्रोज्ज्वलः। उर्जः कार्तिकः। मधुश्चैत्रः।
शुक्रेशाढः। नभस्यो भाद्रपदः। एतेष्वमासानशुभा इत्यर्थः। अर्थोदन्येषु भाः। तदुक्तं ज्योतिर्निबंधे। प्रथमतोर्मध्योनारीविध
वाभवान् श्रुवं। वैशाखे धनुषाद्या ज्येष्ठे रोगान्विता भवेत्। आषाढे च मृतापत्याश्रावेण च धनान्विता। भाद्रपदे दुर्भगा च आश्विने च
तपस्विनी। उर्जेत्यायुष्मती नारी मणिशीर्षे बहु प्रजा। पुष्ये तु पुंश्वली नारी माघे पुत्रसरवान्विता। फाल्गुने श्रीमती साध्वी क्रमान्मासफ
लं स्मृतमिति। योगफलमाह। कुपु गिति। कुयो गाविक्षं भादिकयोगेषु नवयोगादुष्टाः सन्ति। विष्कं भाति गंडशूल गंड व्याधात
वज्र व्यतीपाते परिधवेधनाः। एते योगान् शुभा इत्यर्थः। अर्थोदन्येषु भाः। तदुक्तं। आद्यंतौ दुर्भगानारीविष्कं मेचेद्रजस्वला। वंध्या चेव
तिगंडे च शूलेशूलवती भवेत्। गंडे च पुंश्वली नारी व्याधाते चात्मघातिनी। वज्रे च खेरिणी प्रोक्ता पाते च पतिघातिनी। परिधेतव
ध्याचवेधेतोपतिमारिणी। शेषाः शुभावहा योगायथानामफलप्रदा इति। वारफलमाह। पापवारा इति। क्षीणे ऋके यमाराः पापस्तेषां

वाराः नक्षत्राः । अर्थादन्याश्रमाः । उक्तंचकारिकायां । आदित्येविधवानारिसोमेचैवमृतप्रजा । अंगारेस्वायुहं त्रीस्याद्बुधेकन्याप्रसूते
वेत । पुत्रिणी गुरुवारे चकन्यापुत्रवती भृगो । शनोतुपुंश्चलीनारिप्रथमतो विदुर्बुधा इति । तथा च नारदः । रोगीपतिव्रतादुःखीपुत्रिणी
भोगभागिनी । पतिप्रियाकुश भागीसूर्यवारादिषु क्रमादिति । कारिकावचने सोमवारफलं मृतप्रजेति । नारदवचने पतिव्रतेति ।
एवं ह्योर्विरोधे मृतप्रजेति लक्ष्यपक्षसोमवारविषयं । पतिव्रतेति शुक्रसोमविषयं । इति व्यवस्थापनीयं । अतो मार्तंडवचनं पापवाराइहे
तदिति प्रशस्तं । तिथिफलमाह । रिक्ता मार्काष्टषष्ठ्य इति । रिक्ताश्चतुर्थानि वमीचतुर्दशः । अमा अमावास्या । अर्को द्वादशी । द्वा
दशः सामी अर्कः । अथवा अर्कसंख्यापि द्वादशवाचका संख्ययापि द्वादशी भवति । तिथिदेवतारत्नमात्रायां । तिथिपाश्र्व
तुर्मुखं खविधातुविष्णवेत्यादयः । अष्टअष्टमी । षष्ठीप्रसिद्धा । एताः सप्ततिथयः नक्षत्राः । अर्थादन्याश्रमाः । उक्तंच । आद्य
तोऽस्मिन् नारीप्रतिपत्तुरजस्वला । द्वितीयायां भाग्यवती तृतीयायां सुतान्विता । चतुर्थ्यां विधवानारिपंचम्यां धनदायिनी । षष्ठ्यां च कुश
भाउ नारीसप्तम्यां धनवर्धनी । अष्टम्यां राक्षसी नारीनवम्यां पापवर्धनी । दशम्यां प्रीतिरु नारी एकादश्यां सुतान्विता । द्वादश्यां दुर्भगाना
रीत्रयोदश्यां हिरण्यदा । चतुर्दश्यां पुंश्चली स्यात्पौर्णिमास्यां तु पुत्रिणी । यदि भद्रानजायेत दर्शे चौरिकाध्रुवमिति ॥ स्थानफलमाह ॥
परगृहकुपदेति । परगृहं भर्तृगृहादन्यत् । कुपदं कुक्षितस्थानं । एते उभे स्थाने निंद्ये । अर्थादन्यच्छुभं । उक्तंच । देवस्थाने पितृस्थाने निंद्य
स्थाने न्यवेशमनि । पुष्पवत्याः फलं न स्यान्मार्गे चंडालवेश्मनीति । देवस्थानं देवालयं । पितृस्थानं शमशानं निंद्य
स्थानं । अन्यवेश्मभर्तृगृहादन्यवेश्मं । अन्यत्सुगमं । ननु अत्र श्लोके बह्वक्ते । अत्र कथं । परगृहकुपदे इत्येवोक्तं । सत्यं । यत्स्थानं द्वयमुक्तं तत्तस्मि
न वसर्वं श्लोकोक्तमधिनिष्ठति । न यथा देवस्थानान्यवेश्मचांडालवेश्मेति पदत्रयं परगृह इत्यस्मिन् न्येति निष्ठति । अन्यद्यत्र श्लोकोक्तं तत्र धि
कुपदे वर्तते । ननु मार्गः कथं पदे अस्ति । सतु कुक्षितो न भवति । अस्ति मार्गेऽपि दुष्टत्वं सर्वजनसंचाराय म
शास्त्रप्रसिद्धं । तर्हि पूर्वश्लोको

मु० मा० टी०

६

पूर्वो

कृत्वा भाषणं व्यर्थं स्यात् । मैवं । तदुक्तं बहुभाषणं त्वनधिकधिकदोषविवक्षया कृत्वा । न दोषः । वेलाफलमाह । रात्रि संध्या पराह । इति । रात्रिः प्रसिद्धा संधेः ।
अपराह स्वधाविभक्तस्थानं स्तुतीयोभागः । एते च तारः कालानुशुभाः । अर्थादन्यो पूर्वोक्तमध्याह्नोशुभौ । उक्तं च पुत्रिणीसुभगापुण्यापूर्वोक्तपारज
स्वला । मध्याह्नोशुभप्राप्तिः खेरिणीचापराह । संध्यायोरुभयोर्वैश्यानिशायो विधवातथेति । नक्षत्रफलमाह । मिश्राग्रामूलतीक्ष्णमिति । मि
श्रेकृतिकाविशारवे । उग्राणीत्रयभरणीमघा । अमूलतीक्ष्णानि । मूलरा । हितानि आश्लेषाज्येष्ठादीः । इत्येतन्नेक्षत्रदराकेन शुभं । अर्थादन्या
निशुभानि । तदुक्तं नारदीयसंहितायां । श्रीयुता सुभगापुत्रवती सौरव्यानिता स्थिरा । कुलाधिकाम्यनवती चाश्विन्या प्रथमार्तवा ॥ १ ॥ दुः
शीला खेरिणी स्वस्य गर्भपातनतत्परा । परप्रेषया काकवध्या मरण्यं प्रथमार्तवा ॥ २ ॥ अनर्थापुंश्चली वंध्या गर्भपातनतत्परा । प्रेषयामृत
प्रजावा पिबद्भिर्भे प्रथमार्तवा ॥ ३ ॥ सुशीला सप्रजामान्या पतिभक्ता दृढव्रता । गृहार्चनरतानि त्यं धातुभे प्रथमार्तवा ॥ ४ ॥ गु
णान्विता धर्मरतानरि सर्वसहासती । पतिर्जिमुता ॥ व्याच चंद्रभे प्रथमार्तवा ॥ ५ ॥ कुलटादुर्भक्षामृतपुत्रा स्वला जडा । दुष्टाव्रत
परिभ्रष्टारोदभे प्रथमार्तवा ॥ ६ ॥ पतिभक्ता पुत्रवती परसंतानमोदिनी । कुलाचारा नुरक्ता ॥ घाऽदिति भे प्रथमार्तवा ॥ ७ ॥ पतिप्रि
या पुत्रवती नानाभोगवती शुभा ॥ स्वकर्मनिरता दक्षानिष्य भे प्रथमार्तवा ॥ ८ ॥ परभर्तुरना प्रेषया कोपिनी निर्दुष्णालसा । मृषावादी च
दुःपुत्रा भोजंगे प्रथमार्तवा ॥ ९ ॥ निर्द्वेष्यारोगसंयुक्ता सर्वदारेण्य लेखुपा । पितृवेश्मरता मान्या पितृभे प्रथमार्तवा ॥ १० ॥ परकार्यरता
देनादुःपुत्रा कुशभागिनी । मलिना कंकशावस्था भाग्यक्षे प्रथमार्तवा ॥ ११ ॥ प्रजावती धर्मरतानिर्वैरामित्रप्रजिता । सतीमातृगृहास
क्ता अर्थमर्क्षरजस्वला ॥ १२ ॥ निर्द्वेष्या भूरिविभवा पुत्रा व्याभोगभागिनी । प्रधानादानकुशला हस्तक्षे प्रथमार्तवा ॥ १३ ॥ चित्रक
र्मा भोगिनी च कुशला क्रयविक्रये । विकीर्णा कामाश्लक्षणा व्यात्वाष्ट्रभे प्रथमार्तवा ॥ १४ ॥ बहुपुत्रवती नीरुक् कुशीला शिल्पक ॥ नि
१ पुत्रपौत्रवती साध्वी वायुभे प्रथमार्तवा ॥ १५ ॥ नीचकर्मरता दुष्टापानासक्ता परप्रिया । विपुत्रामलिना कुस्था द्विदेवे प्रथमार्तवा ॥ १६ ॥

गा

मि ६

एते क्षीणे द्वादशः । पापाः क्रूराः । ते पापैर्युनो बुधः पापस्यात् । उक्तं जातकोत्तमे । क्षीणे द्वर्का किं सोमास्युः । पापाः सोम्यो पितृयुतः ॥
राहुकेतुपापतरोपापः पापयुतस्तथेति । अर्थादन्ये सोम्याः । एषां प्रयोजनं क्रूरसोम्यकर्मसाधने । अथ प्रसंगेन नक्ष
त्रसमानं नाथान् दिनरात्रिमुहूर्तान् नक्षत्राक्तकार्यसाधकान् दत्तेनैकेनाह ॥ ॥ अङ्गः स्युः शिवसापेमित्रपितरो वस्वंबुविश्वेभिजि
केंद्रं द्वाग्निनिशाचरा अपि जलाधीशार्यमारव्यो भगः । रात्रे स्युः स्मरहाचयोज चरणा संचाश्वितो थोदिति जीवो विष्णुरिनात्रयस्ति
थिलवाः कर्मेषु भोक्तं स्मृतं ॥ २ ॥ एतेनैव दिवसस्य तिथिलवाः पंचदशमूहर्ताः शिवादयस्युः । प्रथमः शिवः । द्वितीयः सर्पः । तृती
यो मित्रः । चतुर्थः पिता । पंचमो वसुः । षष्ठो बुधः । सप्तमो विश्वे । अष्टमो अभिजितः । नवमो ब्रह्मा । दशम इन्द्रः । एकादश इन्द्राग्नी ।
द्वादशो निशाचरः । त्रयोदशो जलाधीशो वरुणः । चतुर्दशोऽर्यमारव्यः । पंचदशो भगः । अथ रात्रेः । प्रथमः स्मरहाशिवः । अज
चरणा त्रयः । अजचरणा हिर्बुध्मः । अथ पूषा द्वयोः । कर्मेणा द्वितीयोऽजचरणा । तृतीयो हिर्बुध्मः । चतुर्थः पूषा । पंचाश्वित इति ।
अश्वितः पंच । दस्ययमाग्नि केंद्रवः । पंचमो दस्यः । षष्ठो यमः । सप्तमोऽग्निः । अष्टमः कः ब्रह्मा । नवमः इन्द्रः । अथोदितिः ।
दशमः । एकादशो जीवः । द्वादशो विष्णुः । इना त्रयः रवित्वष्ट्रनित्याः । त्रयोदशो रविः । चतुर्दशः त्वष्टा । पंचमोऽनिलो वायुः ।
। प्रयोजनमाह ॥ कर्मेषु भोक्तं नक्षत्रोक्तं कर्म स्मृतं मुनीन्द्रैरित्यध्याहारः । एतदुक्तं भवति । शिवमुहूर्ते आश्विनक्षत्रोक्तं
। सापेमुहूर्ते आश्लेषोक्तं । मित्रमुहूर्ते अतुराधोक्तं । कर्मकुर्यादित्यादि । तदुक्तं रत्नमालायां । यस्मिन् धिष्ठेययश्च कर्मोप
दिष्टं तद्देवस्येतन्मुहूर्तेपिकायमिति । लोके हि स्वामिशब्दं सेवके प्रयुजाना दृश्यते । अतो देवताशब्दस्तन्नक्षत्रमिथ्या

मु० मा० टी० दाभवेत्तानेनिलेसमतवतीगरेनाडीविनश्यति। नष्टप्रजावणिकू संज्ञेविष्टां वध्याधनोसिता। शकुनौचचतुष्पादेनारीवैधव्यमा
 पुयात्। नगेरनमृतेरामार्कस्तुप्रेविधवाभवेदिति॥ अथोत्पातफलं॥ उत्पातेति॥ उत्पातस्त्रिविधः। सन्नस्यात्। तथाचनार
 दः। संध्यासूपपुवेविष्टामशुभप्रथमार्तवमिति। अथलग्नफलमाह। पापलग्नमिति। पापग्रहस्य लग्नं संस्यात्। क्षीणं द्वर्केय न
 माराः पापास्तेषामन्यतमस्य लग्नमित्यर्थः। पापग्रहलग्नानि मेषसिंहच श्विकमकरकुंभाः। एतानिलग्नानिनरुभानी
 त्यर्थः। अथोदयानिशुभानि। कर्कलग्नं शुक्रपक्षे शुभं। कृत्तपक्षे अशुभं। स्वामिवशात्। लग्नस्वामिनो वक्ष्यमाणाः। उक्तं च।
 आत्मघ्नीभूणहामेषेवपुत्रवतीभवेत्। द्वंद्वेकन्याप्रसूनीरिमृतात्माचकर्किणी। सिंहवैधव्यमाप्नोतिकन्यायांस्त्रीप्रसूनेवेत्
 तुलायांबहुपुत्राद्यादुष्टकर्मरतालिनि। चापेपुत्रधनाद्यास्यान्मकरेदुःखिनीभवेत्। सरुप्रजावतीकुंभेमीनेवात्यप्रजाभवेदि
 ति। नारदोपि। कुलीरचषचापां त्यक्तयुक् कन्यातुलाधराः। राशयः शुभदाज्ञेयानारीणां प्रथमार्तवेति। अत्रापिकर्कलग्नस्य
 द्वेधेचंद्रस्यसौम्यत्वपापत्ववशाद्भवच्छाज्ञेया॥ अथवस्त्रफलमाह। अरुणजरनीलचित्रांबरमिति नमस्त्यादिति। अरुणं
 आरक्तं। जरज्जीर्णं। नीलं प्रसिद्धं। चित्रं नानावर्णं रंजितं एवंविधमंबरं वस्त्रं सनेत्यान्मभस्यादित्यर्थः। अथोद्वं शुभं पीतं व
 स्त्रं शुभं। उक्तं च। शुभगाश्वितवस्त्राचरो गिणीरक्तवाससा। नीलांबरधरानारीविधवाप्रथमार्तवा। भोगिनी पीतवस्त्राचददव
 स्त्रापतिव्रता। दुर्भगाशीर्णवस्त्राचशुभगाचारुवस्त्रिणीति। अत्रानुक्तमपि त्याज्यप्रकरणोक्तमन्यदुष्टं विचारणीयं॥ ॥
 इतिस्वाक्तमुहूर्तमार्तंडटीकायांमार्तंडवल्लभायांप्रथमार्तवप्रकरणं॥ ॥ अथसाधारणलग्नवल्लभधराचतेनाह॥

प्रायश्चंद्रसंज्ञांत्याष्टमरिपुतनुगं॥ १२। ८। ६। १। भांशकोमूढनाथो कूरेंद्राभोरवलांशं प्रतिगत। ८। खचरं मृत्यु। ८। तस्योतनुस्त्रो
 सोम्याः केन्द्र। १। ८। १०। १०। त्रिकोणो। ५। ८। अरिभवसहजे। ६। ११। ३। धन्यखेटाः प्रशस्ताः सर्वत्रैतत्प्रयोज्यं प्रकरणपठितं स्तदि
 शेषान्विदित्वा। ११। इहवक्ष्यमाणेगर्भाधानादिरुत्येप्रायोबाहुत्येन। चंद्रं अंत्याष्टमरिपुतनुगं त्यजजहीति। छत्रकंप्रतिदेववि
 दचनं। अंत्याष्टादशं। अष्टमंप्रसिद्धं। रिपुः षष्ठं। तनुर्लग्नं। एतान्प्रतिगतं चंद्रं त्यजेदिति। तथाभांशकोत्यज। किंलक्षणो भांशको
 मूढनाथो। मूढः नाथोययोस्तौ तथा। अस्तंगतस्यग्रहस्य लग्नं नवांशावित्यर्थः। पुनः किंलक्षणो। कूरेंद्राभो। कूरग्रहचंद्र
 णां मय्यतमयुक्तो। तथाखलांशं त्यज। यत्रकुत्रापिलग्नपापग्रहनवांशां त्यज। तथाप्रतिगतखचरं त्यज। लग्नादष्टमं
 ग्रहं त्यजेदित्यर्थः। तथा मृत्युतस्योतनुस्त्रोत्यज। मृत्युर्जन्मराशिजन्मलग्नाभ्यामष्टमं। तत्सस्त्यातिः एतौतनुस्थोत्यजेदि
 त्यर्थः। लग्नगोचरमाह। सोम्या इति। सोम्याः सौम्यग्रहाः केन्द्राणिलग्नचतुर्थसप्तमदशमः त्रिकोणेनवपंचमे। एतेषु केन्द्रत्रि
 कोणेषु सोम्याः ग्रहाः प्रस्ताः। अरिभवसहजेषु अन्यखेटाः। अरिः षष्ठं। भवएकादशं। सहजं तृतीयं। एतेषु स्थानेषु अन्यखेटाः
 सोम्येभ्यो अन्यपापग्रहाः प्रशस्ताः स्युः। सर्वत्रैतत्प्रयोज्यं। एतत्प्रलोकोक्तं सर्वत्रगर्भाधानादिरुत्येप्रयोज्यं। साधारणत्वा
 त्। किंलक्षाप्रकरणपठितान् तद्विशेषान्विदित्वापृथक्कृत्यं प्रतिपठितान् विशेषान् ज्ञात्वा॥ ॥ अथगर्भाधानंस्त्रग्ध
 राचतेनाह। स्वस्वीं प्राद्विदुनुकासमदिनविवरथाहृतत्वा। दिनानित्यक्तमूलं मघां त्येवस्। ८। कलि। १८। जनिभाहानिपर्व
 णिचर्ते। १५। ३०। याहीआर्केदुलगेनेविषमभलवंगेरुद्धलेभोः कृतार्थिन्यस्तेरेतेरिदेवायुगहनिमुदितः कन्यकेछोस्
 वेदे। १२। भोः कृतार्थीनिर्कृतोमुदितः सनस्वस्त्रीप्रतियाहिगच्छ। इत्यन्वयः। कृतं अर्थयते असौ कृतार्थी नित्यसंबंधाधनं भोः क

मु० मा० टी०

९

नभवेत्। व्यक्तगर्भे भवेत्कार्यं सीमंतेनासह्यथा। नृसिंहरिक्तं च पर्वनवमीं सक्ता पुंसवने शुभाः वसन्तशते। सीमंतो नयनं वधसुदिनगोपुन्नामधि
स्थे स्थिते कुर्यात्पुंसवने च सूर्यदिवसे भीमस्य भीमस्यत्यादि। बृहस्पतिः। कुत्तारं मिथुनं कन्यां हिलाशेषाः शुभाचराः। इति नारदः। चतु
र्थे मासि शुक्लपक्षे एतन्मन्त्रं शिखरे। बले पपन्नेदं पश्यो भवइत्तारा बलान्विते। अरिक्तायुर्वदिवसे कजनी वार्कवासरे। नीक्ष्यामि श्रोत्र
कर्मपुंस्तुल्येन पुंनवांशके। श्रुद्धे एमेज नमलग्नान्तयोर्लुगने नने धने। शुभग्नहयुने दृष्टे पापस्वे रायुते क्षिते। पुंसे रिक्ते चतुर्भिर्वा
इष्टे कं हीन्य पूर्वकेः। स्त्रीणां तु प्रथमे गर्भे सीमंतो नयनं शुभं। शुभग्नहेषु धीधर्मे केन्द्रे धरि भवन्निषु। पापेषु सत्क च दैत्यनिधनारि
ववर्जिते। क्रूरग्रहाणामेकोपिलग्नदं त्यात्मजाष्टगः। सीमंतिनीं वातद्वर्भं वलीहंति न संशय इति॥ ॥ अथ जातकर्मनामधे
ये स कूधरयाह॥ ॥ सूतौ जातं विदध्यादपि जनिमरणाशौचं केवातदंते शिष्ये ब्राह्मणे चरा भिश्चरमदुभिरथोनामव
र्णविदध्याः। सूतेः सूर्याष्टिविंशतिमिति दिवसे १२। १६। २०। २२। जातमेव चरांगं रिक्ताष्टम्यारमं दान्ध्यगतस्वचरं प्रोक्ष्य रात्रिं पराहं।
॥ १४॥ सूतौ प्रसूतौ जातायां जातं जातकर्म विदध्यात्। कुर्यात्। अथ कदाचित्सूतक मध्ये प्रसूतौ जातायां सत्याः। स्मार्तकर्मपरित्यागो राहिर
न्यत्र सूतक इति शास्त्रेण जातकर्मणो वरोधे प्राप्तेन दपवादमाह। जनिमरणाशौचं केत्यपि। अयमर्थः। कदाचिज्जातमृतसूतकयोः प्रसू
तिर्भवति तदा जातकर्मविषये सूतकांतरदोषो नास्तीति भावः। सूतकांतरे सत्यपि जाते पुत्रे पिता सचैलं स्नानं कुर्यादिति स्वस्वगृह्योक्तं
कर्म कुर्यादित्यर्थः। यतः पूर्वाशौचेन वास्यशक्तिः। नादस्य भवानदंते पूर्वाशौचांते वा एतस्यांते वा क्षिवादिभिर्नक्षत्रैः कुर्यात्। क्षिप्राणि॥
अश्विनीहस्ताभिजित्युष्याः। ब्राह्मणो ह्येताः। उत्तराभिस्तिस्रः। चराणि श्रवणत्रय पुनर्वसु स्वात्यः। मृदूनि अनुराधारेवती मृगशि
राः। एते रित्यर्थः। उग्नं बलं पूर्ववत्। उक्तं वा तस्मिन् जन्ममुहूर्ते पि सूनकांते तथा शिशोः। जातकर्म च कर्तव्यं पितृपूजनपूर्वकं।

९

क्षिप्रैश्चरैर्ध्रुवैर्मन्त्रैर्द्वादशे प्रथमे पिवा। केन्द्रे गुरोर्भगो कार्यं जातकर्म सनातमिति। प्रजापतिः। सूतके तु समुत्पन्ने पुत्रजन्मय
दा भवेत्। कर्तुं स्तात्कालिकी शक्तिः पूर्वाशौचेन शक्यतीति। संवर्तः। जाते पुत्रे पितुः स्नानं सचैलं नुविधीयते इति। तच्च शीतो
दकेन कार्यं। तत्र जाबालिः। कुर्यान्नैमित्तिकं स्नानं शीतादिः काम्यमेव चेति। तच्च रात्रावपि कार्यं। तत्र वसिष्ठः। पुत्रजन्मनियज्ञे
च तथा संक्रमणो रवेः। एहो भवदर्शने स्नानं प्रशस्तं नान्यथा निशीति। तच्चोत्तराभिमुखं कार्यं। तदुक्तं तेनैवोक्तं। श्रुत्वा जा
तं पिता पुत्रं सचैलं स्नानमाचरेत्। उत्तराभिमुखो भूत्वा नद्यां वैदेव स्वातंके ति। रात्रौ उदकादिगमनाशक्तो विशेषमाह
। सारव्यायनः। दिवा यदि हतं तोयं कृत्वा स्वर्णयुतं तु तं। रात्रिस्नाने तु संप्राप्ते स्नायादनकसन्निधाविति। अथ नामकर्म
माह। अथ नामवर्णाविदध्याः। सूतेः सूर्याष्टिविंशतिमिति दिवसे इति। अथानंतरं वर्णाः ब्राह्मणादयः क्रमेण सूतेः
प्रसूतेः सकाशात्। सूर्यो १२। १६। विंशा २०। लुति २२। मिति दिवसे। द्वादशषोडशविंशद्वाविंशमिति दिवसे नामविदध्याः। कुर्यात्
त्यर्थः। अयमर्थः। ब्राह्मणो द्वादशे दिवसे। क्षत्रियः षोडशे। वैश्यो विंशमिति। शूद्रो द्वाविंशदिवसे नाम कुर्यादित्यर्थः। तथा चोक्तं
बृहस्पतिना। द्वादशे दिवसे वापि जन्मतो दिवसे शुभे। षोडशे विंशतो चैव द्वाविंशे वर्णतः क्रमादिति। अत्रान्येपि विकल्पाः सन्ति
। तत्र व्यासः। नामधेयं दशम्यां तु केचिद्विदध्यात्। द्वादशे ह्यदुरन्येतु मासे पूर्णे तथापरे। अष्टादशे हनि तथा वदंत्यन्ये मनी
षिण इति। प्राप्ते काले च विशेषमाह। गर्गः। यनीपाते च संक्रांतौ ग्रहणे च धृतावपि। आश्विनाशुभं नैव प्राप्तकालेपि मानवः। अमासंक्रां
तिविषयांशो प्राप्तकालेपि नाचरेदिति। पत्रकालनिरोधस्तत्रोपायनास्ति। यस्यां क्रियायां सर्वां कालो मासदिने रपि। तस्यां न दोषो मूढत्वं

वक्तुं वा जीव शुक्रयोरिति। अथ कालातिक्रमेन सत्राण्यह। जातमैर्वेति। जातमैर्जातकर्मात्कनसत्रैः। मैत्रैः क्षिप्रैरित्यादिभिर्वीकार्यैः। त
दुक्तं नारदेन। देशकालोपि धाताद्यैः कालातिक्रमणं यदि। अनस्तोगे भृगाविज्येत कार्यं चोत्तरायणे। वरस्त्विह मृदुक्षिप्रनक्षत्रे भवा
सरे। चंद्रता शबलोपेते दिवसे च शिशोः पितुरिति। अथात्रत्याज्यविशेषमाह। वरांगमिति। वरांगं चरलग्नं। रिक्ताष्टम्यारमंदान्॥
रिक्ताश्चतुर्थीनवमीचतुर्दशयः। अष्टमी प्रसिद्धा। आरोमोमवारः। मंदः शनिवारः। तान्। व्ययगतस्वचरं व्ययभावगतं स्वगंसौम्यं असे
म्यं वा। रात्रिः प्रसिद्धा। अपराह्णादिनस्तृतीयांशः। एतान् प्रोक्ष्य स्वत्कालग्नबलं पूर्ववत्। तथा बृहस्पतिः। पूर्वाह्नः श्रेष्ठ इत्युक्तं मध्य
होममध्यमस्मृतः। अपराह्णं चरात्रिं च वर्जयेत् नाम कर्मणीति। नृसिंहः। सायाह्ने दुष्टयोगे च शनि भूमिजवारयोः। रिक्तापूर्वाष्टमी
विष्टिः किंस्तु घ्नं च विशेषतः। एतेर्दोषेभ्युत्पन्ने काले रात्रावपिनकारयेदिति। बृहस्पतिः। शुभवारे च षड्वर्गेषु भानां नाम संपदे। राश
यश्च स्त्रिराः श्रेष्ठादिस्वभावाश्च नैर्युता। इति। नृसिंहः। लग्नाद्ययाष्टमे सर्वे न शुभानां कर्मणीति। केषां नाम कार्यमिति संग्र
हे उक्तं। देवालयगजाश्चानां चक्षाणां वारि कूपयोः। सर्वोपकरणानां च विद्वानां योषितां नृणां। काव्यादीनां कवीनां च पश्चादी
नां विशेषतः। राजप्रसादसंज्ञानां नाम कर्म विशिष्य इति॥ ॥ अथ पालकारोहणं भूम्युपवेशनं दुग्धपानं निक्रमणं चेति चतु
ष्टयं वृत्ते केनाह॥ जन्माहादृशो ह्यिष्टुवमृदुलघुमैर्वान्यसेत्पालके भैरव्याश्वी ज्यध्रुवे दैर्भुविशुभदिवसे पंचमेमासि
दध्यात्। एकत्रिंशद्दिने वा। शननिगदितमैः कंबुना योज्यमर्भे व्यग्वाशास्यपयोथास्यगमवदुदितो निक्रमो मासितुर्ये॥ १५॥
प्रसूतः सकाशात् द्वादशे दिवसे पालके खट्वायां अर्भकं बालकं न्यसेत्। निदध्यात्। उक्तकालातिक्रमे भ्रुवमृदुलघुमैर्वानसत्रैर्नि
दध्यात्। लग्नबलं पूर्ववत्। तथा चोक्तं बृहस्पतिना स्वसंहितायां। खट्वारोहस्तु कर्तव्यो दशमे द्वादशे दिवसे वापि

स्त्रीप्रतियाहि। केः एतेर्व्यस्तेः एतेर्देवेज्यार्के दुर्लग्नेर्व्यस्तेरितिसममलवगेः। तथा च बृहज्जातके। ओजर्क्षे पुरुषांशकेषु बलिभि
र्लग्नार्के गुर्विदुभिः पुंजन्मप्रवदेत्समांशकगते युग्मेषु तैर्योषितेति। कस्मिंस्मिति। स चंद्रेशो मने चंद्रे सति। गोचरेण चंद्रबले स
तीत्यर्थः। स चंद्रे इति अनन्यगतिकं विना सर्वत्र योज्यं। पूर्वल्लेखे ग्नबलं। अथ पुंसवनसीमंतोन्नयने स्पर्धयाह॥ ॥
पुंसवर्के ज्यारवारे विमिथुनविषमांशांशयोः पुंसवंस्यात्सीमंतारव्यं च सत्सु व्यसक्त १२। ५। गृहयोः पर्वरिक्तो न तिथ्यां। मा
से द्विवि २। ३। प्रसंख्ये प्रथमकमपरं तुर्यषष्ठाष्टमेषु। १। ६। ८। प्रोक्तं पुंगर्भलग्नं गृहबलमनयोर्ज्यमाद्यश्च पक्षः॥ १३॥
पुंसवर्जाण्याह। वराहः। हस्तो मूलश्च वृषः। पुनर्वसुर्गत्रिरस्वथापुष्यः। पुंसवर्के कार्ये कौतानि पुन्यामानि। पुंसवर्कक्षत्रे। पु
नर्वसुर्जाणि च एतानि पुष्यो हस्तः। पुनर्वसुः। अमिजित्प्रोष्टपात्रेव अनुग्राह्य युक्तथेति। प्रोष्टपात्रं पर्वसाद्रपदा। एषामन्य
तमे पुंसवर्के ज्यारवारे। रविगुरुभौमवारे विमिथुनविषमांशांशयोः। अंगं च। अत्राश्व अंगं शो विगतं मिथुनं याम्यां तो विमिथुनो। तो च तो
अंगं शो च तथा नयोः मिथुनरहिते विषमलग्ने विषमनवांशे इत्यर्थः। पुंसवं पुंसवनं सीमंतारव्यं च सीमंतोन्नयनमपि सत्स्यात्। नामि
कदेनाग्रहणं नामगृहणं। कयोः सतोः। सुव्ययसुतगृहयोः सतोः। पापगृहहृदितायोः। व्ययसुतभवनयोः सतोः इत्यर्थः। पर्वरिक्तो न
तिथ्यां। एषामाश्वारिक्ता रहिते तिथ्यां। मासे द्विप्रसंख्ये प्रथमकं। पाठोक्त्योः। प्रथमकं पुंसवनं गमाधानात् तद्विनिमयस्येमासिदि
तीये तृतीये वामासि सत्स्यात्। अपरसीमंतोन्नयनं तुर्यषष्ठाष्टमेषु। मोधानात्। चतुर्थषष्ठाष्टमेषु मासेषु सत्स्यात्। यसु गमां यगृहक
ग्नबलमुक्तं देवेज्यार्के दुर्लग्नेरित्यादिकं तदनयोः पुंसवनसीमंतोन्नयनयोः योज्यं। आद्यः पक्षः शुक्रपक्षश्च योज्यः। नृसिंहः। अत्र गमां य
नाशनां तेषु गुरुशुक्रमोठ्यादिकेन न चिंत्यमिति अग्नेवक्ष्यति। लग्नबलं पूर्ववत्। जातकण्यैः। द्वितीयवात्तृतीयवामासिपुसव

शेक के चक्षणे। कालराहुः कुजे प्रत्यगुत्तरे बुधमंदयोरिति। लक्षणांतरं। इं देवायौ यमे रुदे तो माग्निशशिराक्षसे। यामार्ध
मुदया द्वाहर्भमत्येवं दिगष्टकेति। उदयात्सूर्योदयात्। रुद्रलक्षं। हरिसोमवद्विराक्षसयमवरुणानिलहरालये धेव। उद
यादिभमते सदा घटिका रुद्रो महाप्रलय इत्यादि। हरींद्रः। अथ निष्क्रमणमाह। अथास्य गमवदुदितो निष्क्रमो मासि तुर्थे। इति।
तुर्थे चतुर्थे मासि अर्भकस्य निष्क्रमो निष्क्रमणं गमनवत्तयात्रावदितियावत्। उदितः उक्तः पूर्वः अत्रयात्राप्रकरणोक्तं योज्यमि
त्यर्थः। निष्क्रमलक्षणं च हस्यति नोक्तं। अथ निष्क्रमणं नाम गृहात्प्रथमनिर्गमः। अकृतायां क्रियायां स्यादायुः श्रीनार्शो
रिति। यमः। उपनिष्क्रमणं कुर्याच्चतुर्थे मासि सार्धे इति कारिकायां। चतुर्थे मासि पुण्यर्क्षे शुक्ले निष्क्रमणं भवेत्। स्नातं
स्वलंकृतं चाभिरुतस्व। स्ययनं शिशं। आरायगेहां निष्क्रम्य गच्छेत्तु देवतालयं। अभ्यर्चयेत् देवतां सम्यगाशिषो वाचयेद्य
था। कृत्वा प्रदक्षिणं गेहं मानयंति ततः स्वकं। मानस्वस्त्य गृहं गत्वा मातुलादेर्गृहं नयेत्। नराशीर्वचनाद्ये स्याद्दि। धायु
रभिनंदितः। जयंतस्य भतेनायं। लिखितः शिशुनिष्क्रम इति। स्वगृह्यानुसारं योजयेत्॥ ॥ अथ कर्णवेधं मंदाक्रा
तयाह। मैत्रेः क्षिप्रेः स्थिरचरमैत्र्या निलांभः पक्षैश्चैकाफापोषिनशानिकुजक्षौ शवारानपास्य। रिक्तापर्वेश्वरवस्ति
थीत्रात्रिसंध्ये समाब्धं पुंस्त्रीकर्णौ सविधिपदुनादक्षवामादिवेधेयो॥ १६॥ मैत्रेः अनुराधारेवती मृगाचित्राभिः। क्षिप्रेः द
स्त्रार्कभिजिदीज्यमैः। स्थिरचरमैः स्थिराणि युत्तरारोहिण्यः। चराणि श्रवणत्रयपुनर्वसु स्वात्यः। तैः कथं मूत्रैः स्थिरचर
मैः न्या निलांभः पक्षैः। विगतानि आ निलांभः पक्षौ णि एभ्यस्तानि तथा तैः अनिलं स्वाती। अंभः पः शततारका। कर्ष

रोहिणी। तद्रहि। तैरित्यर्थः। चैकाफापोषु। चैत्रेः। काकार्तिकः। पौषेः। फाफा। लुनः। तैचैकाफावस्तेषु पुंस्त्रीकर्णौ पुरुषस्त्रियोः।
कर्णौ पदुना कुशलेन सविधियथा स्यात्तथा दक्षिणवामादियथा स्यात्तथा वेधेयो। पुरुषस्य दक्षिणकर्णो दिस्त्रियाः वामकर्णो दिदस्य
र्थः। कर्णवेधविधिस्तु गृहपरिशिष्टे उक्तः। अथ कर्णवेधो वषट्तीये पंचमेवायुष्यं दुचित्रा हरिरेवती। शुपूर्वाह्ने प्राङ्मुरवउपवि
स्य दक्षिणं कर्णमभि मंत्रयन्ते मद्रं कर्णौ भिरितिररम्यं वक्ष्यंती वेदितिकुमाराय मधुरं दत्वा यभिंध्यात्ततो ब्राह्मणभोजनमिति
। किं कृत्वा इनशानिकुजक्षौ शवारानपास्य विहाय। रविशानिकुजानां क्रक्षाणिलग्नानि अंशाः नवांशाः वाराः प्रसिद्धास्तस्य
। कैत्यर्थः। पुनः किं कृत्वा। रिक्तापर्वेश्वरवस्तिथीन्। अपास्य। रिक्ताश्वतुर्थी नवमी चतुर्दश्यः। पर्वणि पूर्णिमा मावासे
। ईश्वरं तिथिः एकादशी। वस्तिथिरष्टमी एतां स्तिथीन् पास्य। पुनः किं कृत्वा। रात्रिसंध्ये अपास्य स्पष्टौ समाब्धं पुनः किं कृत्वा
अपास्य समावर्षयुक्ता विषमे वर्षे कर्तव्य इत्यर्थः। लग्नवलं पर्ववत्। अत्र नृसिंहः। वेधेयो कर्णौ वदंतस्य विषमे वेदपिवाशिरोः।
शुक्रपक्षे शुभे वारे चैत्रपुष्ये उफाल्गुने। एकादश्यष्टमी पर्व रिक्तावर्षाः शुभावहा इति। शिष्टाश्वतिथयः सर्वाः कुरुचां सत्रिकं
विना। कर्णद्वयादिति क्षिप्रमदुर्भेद्या युगेः शुभेः। भूरोः लग्ने पिकप्पा हुरुत्तरास्तुतिव्यध इति। अगस्त्यः। द्वयोश्च संध्ययोर्लग्नेन कु
र्यात्कर्णवेधनं। रात्रावपि तथा लग्नेन सत्रातिथिसंधिषु। कर्णवेधं न कुर्वीत कुर्याच्चैवेदं न भवेदिति। च हस्यति। मंदाकारं शवाराः
स्युर्वर्ज्याः कर्णस्य वेधने। गुरुशुक्रकेन्दुजेंदुनां पूज्या वारांशको दया इति। संग्रहे। शान्तं भूमयो सूचीवेधने तु शुभप्रदा।
राजती वायसी वापि यथाविभवतः शुभा॥ सुभूमौ प्रागणेरम्ये शुचौ देशे बरेरवो॥ संस्थिते वेधयेत्कर्णौ स्त्रीपुंसावामद

क्षिणो॥ शकु स्रवसमायुक्तताम्रसूत्राथवेधयेत्। वेधात्तृतीयनक्षत्रेक्षालयेदुष्णवारिणेति। देवलः॥ कर्णरंध्रे रेवकायानविशेदयजन्म
नः। नंदद्वारविलयं याति पुण्यो घाश्च पुरातना इति। अथान्नप्राशनं च तेनैकेनाह॥ ॥ मासेषष्टमे नुर्निगदितमशनं पंचमेस
प्तमे वा भीरोरुद्रं प्रति नंदं हरिवस्करजनीरिक्तकाः स्वर्क्षमेके। सदृक्कांशाह्वा चंद्रध्रुवमृदुचरभक्षिप्रभेजा लिमीनो न्यांगे केन्द्रत्रिको
णां त्यमृतिषु विमलासिंदुरिष्टो वि लो गे॥ १७॥ जन्मतः षष्ठेष्टमे मासे नुः नरस्य अशनं अन्नप्राशनं निगदितं प्रोक्तं। भीराः कन्या
याः पंचमे सप्तमे वा मासि अशनं प्रोक्तं। अत्र नंदं हरिवस्करजनीरिक्तका उद्रं प्रति मुनयः। नंदं प्रति पतषष्ठेकादश्यः। हरिर्हृद
शी। वस्करश्च मी। रजनीरात्रिः। रिक्ताश्वतुर्थी निवमी चतुर्दश्यः ताः। स्वर्क्षं जन्मनक्षत्रं एके आचार्याः उद्रं प्रति। तथा चोक्तं। जन्मर्क्षे श्री
शयं विद्यादिति। जन्मर्क्षे तु पुं विवाहान्नप्राशनादिषु बहुभिर्गृह्यते तदग्रे वक्ष्यते। पुनः कस्मिन् सदृक्कांशाह्वा किं दृक्कादृक्काणाः अं
शानवांशः। अहोदिनं एषां समाहारो दृक्कांशाहः। सतो गृहस्य दृक्कांशाहः। सदृक्कांशाहः। तस्मिन् कथं भूते सदृक्कांशाह्वा। अचंद्रे न वि
द्यते चंद्रं दृक्कांशाहो यस्मिन् तद्विचंद्रं तस्मिन्। चंद्रस्य दृक्कांशाहानि निगदयानि। अन्येषां शुभग्रहाणां शुभानीत्यर्थः। पुनः कस्मिन्
ध्रुवमृदुचरभक्षिप्रभेपूर्वोक्ते। पुनः कस्मिन्। अजालिमी न्यांगे। अजो मेषः। अलिर्दृष्टिकः। मीनः प्रसिद्धः। एभ्यो न्यलगेत्॥
मेषश्च श्विकमी नलग्नान्यन्नप्राशनेन शुभानीत्यर्थः। काकसतीषु। केन्द्रत्रिकोणां त्यमृतीषु विमलाससतीषु। केन्द्राणि प्रथम
चतुर्थसप्तमदशमानि। त्रिकोणेन वपंचमे। अत्यं दृक्कांशाहः। मृतिरष्टमं। परवर्द्धिं गं दृक्कांशाहं तत्पुरुषयोः। एतास्त्विमलासपापग्रह
रहिताससतीषु। पापग्रहो अनिष्टकारित्यर्थः। इंदुश्चंद्रः। अरिबलः पूर्णः। अंगे लगेत् दृक्कांशाहः। अन्नप्राशने पूर्णं श्वं दृक्कांशाहं शुभ
इत्यर्थः। अन्यलग्नबलं पूर्ववत्। अत्र नारदः। षष्ठे मास्यष्टमे वापि पुंसां स्त्रीणां तु पंचमे। सप्तमे मासि वा कार्यं नवान्नप्राशनं शिशोः॥

द्वाविंशो दिवसेपिवेति। तथोक्तं भविष्योत्तरे। अजीष्टदिवसे पुण्ये चंद्रताराबलान्विते। मृदुध्रुवक्षिप्रभे तु माता वा कुलये वि
तः। शेषशायिनमाविंश्य प्राकृशीर्षविंशत्यसे छिन्नुमिति॥ ॥ मृत्युपवेशनमाह। सौम्येति। सौम्यं मृगः। अश्विप्रसिद्धा
। इज्यः पुष्यः। ध्रुवाणि पूर्वोक्तानि। युत्तरारोहिण्यः। इंद्रो ज्येष्ठा। एभिश्च त्रैः शुभदिवसे रिक्तादिवर्जिते। जन्मतः पंचमे मासि
शुभिभूम्यां अर्धे निदध्यात्। उपवेशयेदित्यर्थः। तथा चोक्तं पद्मपुराणे। पंचमे च तथा मासि भूमौ तमुपवेशयेत्। तत्र सर्वे ग
हाः। शास्ता भोमोप्यत्र विशेषतः। निथिं विवर्जयेद्रिक्तांशास्तान्याश्रुणु भूमिनि। उत्तरात्रिनयं सौम्यं पुष्यं। क्षं शक्रं देवतं।
प्राजापत्यं च हस्तश्च शास्त आश्विनमित्रं। वराहं पूजयेद्देवं पृथिवीं च तथा द्विजान्। मृगागमुपलिप्याथ तत्र कृत्वा तु
मंडलं। वाद्यपुण्याहं शब्देन भूमौ तमुपवेशयेदिति। उपवेशनमंत्रस्तत्रैवोक्तः। इक्ष्वेनं वस्तुधे। देवि सदा सर्वगतं मम॥
आयुः प्रमाणं सकलं निक्षिपस्व हरिप्रियेति॥ ॥ दुग्धपानमाह। एकत्रिंशदिनेति। एकत्रिंशत्तमे दिवसे अर्धे बाल
केके बुनाशं रेव नपयो दुग्धं योज्यं पापयेदित्यर्थः। अत्र नृसिंहः। एकत्रिंशदिने चैव पयः शं रेव न योजयेदिति। अथ मा
तुस्त्वल्पपयस्त्वे पक्षांतरमाह। वाशन निगदितमैरिति। अन्नप्राशनं नक्षत्रे वा योज्यं। मैरित्युपलक्षणं। अन्नप्राशनोक्तं
अन्यदपि विचार्यं। किंलक्षणे अर्धे। अग्वाशास्ये। विगतः अगुः राहु र्यस्या सावगुः साचासो आशाच। तस्या आस्यं मुखं
यस्य स तथा मस्मिन्। राहुवर्जितदिद्विजुखइत्यर्थः। लग्नबलं पूर्ववत्। अग्वाशास्ये इत्युपलक्षणं। तेन रुद्रयोगिन्यादिकम
पि वक्ष्यं। तथा चोक्तं ज्योतिर्निबन्धे। योगिनी राहु रुद्रादिमुखं चैव विवर्जयेत्। इति। राहुलक्षणं। गुरुमान्वावसेत्प्राचाभिं

क्रियत इह तदायं निरोधो न हि स्यादिति। यत्र उपनीत्यासाकं उपनयनेन सह क्रियते। तदा इहास्मिन् चोले अयमुक्तो निरोध
 श्वेत्तमासमात्तगर्भलक्षणो न ह्येव स्यात्। तदुक्तं। तेनेव सहोपनीत्या कुर्याच्चेतदा दोषो न विद्यत इति। अंबार्तवे निषिद्धमा
 ह। जह्यादंबार्तवे दोषो व्रतमुपयमनं वा विपुद्देः शुभाथी। अंबार्तवे मातरजसि अदः चोले मित्यर्थः। व्रतमोजी। उपयमनं
 विवाहं। आविशुद्धेः शुद्धिपर्यंतं शुभाथीनिरः एतत्रयं जह्यात्त्यजेत्। न कुर्यादित्यर्थः। तथा च मुनुस्मृतौ। उद्धाह व्रत
 ब्रूता सुमाता अहिरजस्वला। तदानमंगलं कार्यं शुद्धौ कार्यं शुभे ह्युभे रिति। अन्यमुद्धतालाभे कारिका निबंधे शांति
 कमुक्तं। अलाभे समुहर्तुस्य रजो दोषे तु संस्थिते। श्रियं संपूज्य तत्कुर्याद्दृष्टव्यं हत्याभयं करी। हेमी माषमिता
 पक्षां श्रीसूक्तविधिना र्वयेत्। प्रत्यवपाय संकुत्वाऽभिषिञ्च्य शुभमाचरेत्। सूतिकादवयया शुद्धो गां दद्या
 धोम पूर्वकां प्राप्ते कर्मणि शुद्धा स्यादितरस्मिन् शुद्ध्यतीति। उदक्यारजस्वलायाः। अथर्वण विशेषेण
 यारविशेषतश्चानक्षत्राणि लग्नबलं वदते केनाह। कार्यमिति। वर्णेर्जीहणादिभिर्यथाक्रमेण इनाश
 किंशानिषु चोले कर्मकार्यमित्यन्यथः। इतः सूर्यः। आरामोमः। आर्किशनिः। शनिः प्रासिद्धः। ते चित्र्यर्थः।
 एतदुक्तं भवति। विप्रेण रविवारि। क्षत्रियेण सोमवारि। वैश्येन शनिवारि। शूद्रेणापि शनिवारि। चोले कर्तव्यमिति प्रयोगपरि
 जति। शूद्रस्य द्वादश संस्कारा उक्ताः। वेदव्रतोपनयनमहानाम्ना व्रतं। महा। विना द्वादश संस्कारानाममं
 त इति। निखिले रिति। निखिले श्वेतुर्भिवर्णे रविशेषेण ज्ञेये बुधत्रये। शुक्लसमि शुक्लपक्षे तसोमवारिकार्यं। कृष्ण

रिक्तादिनक्षयं नंदां द्वादशीमष्टमीमिमां। त्यक्तान्यतिथयः श्रेष्ठाः प्राशने शुभवासर इति। ज्योतिर्विवरणे। जन्मक्षेत्रे श्रीक्षयं
 विद्यात्कर्मेक्षेत्रे वातिसौरव्यकृत। आधानक्षेत्रे च बालानां स्मृतं वैरोगनाशनं। वृहन्नारदः। जीवसौम्यसितानां तु द्रेष्णाणां दिव
 सांशकाः। बालान्नप्राशने शस्तान्नचंद्रार्कजामुजामिति। अर्णवे। गोश्वौकुंभस्तुला कन्यासिंहः कर्क मृगोयमः। एतां श्वरा
 शयः शस्तान्नमेषश्च श्विका इति। नारदः। वरश्चिरमृदुक्षिप्रनक्षत्रेषु नने धनेति। श्रीपतिः। रवौ लग्ने कुटीत्यदि॥
 अथ एषु संस्कारेषु गुरुशुक्रास्तादिदोषाभावः। एषु दोषः बालवृद्धत्वप्रमाणं शाखेशस्य मोदो किं किं न कार्यमिति चतुष्ट
 यं न केनाह॥ ॥ गर्भाद्यन्नाशनान्तेषु गुरुसितयोर्बाल्यवार्धे च मोदो जह्या कालस्य रोधा हरिगुरुमयनं याम्यमून
 धिमासौ। एतच्चोलादिषु द्वादशगुरुसितयोर्बाल्यवार्धे नगाहे। चार्थो शाखेशस्य मोदो व्रतमपि निगमारंभमार्थो न कुर्यात्।
 ॥१८॥ गर्भाद्यन्नाशनान्तेषु गर्भाधानादिअन्नप्राशनांतेषु कर्मसु गुरुसितयोर्बाल्यवार्धे च परमोदो गुरुशक्रमूढत्वं न जह्या
 त्। कस्मात्वेतोः। कालस्य रोधात्। यतः शास्त्रे गर्भाधानादीनां अन्नप्राशनां तानां कर्मणां कालनिरोधः कृतोस्ति। तस्मादेतोः
 होरगुरुसिंहस्थितं वृहस्पतियाम्यमयनं दक्षिणायनं उनाधिमासोक्षयमासाधिमासो न त्यजेत्। कालस्य रोधादित्येत
 तदंबुध्यावगंतव्यं। तद्यथा। प्रसूतिसमय एव जातकर्म विहितं तत्रातिकालनिरोधात् किमप्यस्तादिकं न चिंत्यं। अन्नाशनं
 तंतुमासेषुष्टमेवेति विकल्पेन मासद्वये विहितं तत्रयस्मिन्मासे मोदोद्व्यादिकं न स्यात्तत्र कर्तव्यं। कालस्य सावकाशत्वात्। तयो
 पिमासयोर्धेदि सिंहस्थगुर्वोदि निरोधः स्यात्सोप्यवर्तनीयः। एवंगर्भाद्यन्नाशनान्तेषु विचारणीयं। अनन्यगतिकं कुर्यात्

षोडश्यागांकसंस्त्रो २५१११०१२३४५६७८९१०१११२१३१४१५१६१७१८१९२०२१२२२३२४२५२६२७२८२९३०३१३२३३३४३५३६३७३८३९४०४१४२४३४४४५४६४७४८४९५०५१५२५३५४५५५६५७५८५९६०६१६२६३६४६५६६६७६८६९७०७१७२७३७४७५७६७७७८७९८०८१८२८३८४८५८६८७८८८९९०९१९२९३९४९५९६९७९८९९१००१०११०२१०३१०४१०५१०६१०७१०८१०९११०१११११२११३११४११५११६११७११८११९१२०१२११२२१२३१२४१२५१२६१२७१२८१२९१३०१३१३२१३३१३४१३५१३६१३७१३८१३९१४०१४१४२१४३१४४१४५१४६१४७१४८१४९१५०१५१५२१५३१५४१५५१५६१५७१५८१५९१६०१६१६२१६३१६४१६५१६६१६७१६८१६९१७०१७१७२१७३१७४१७५१७६१७७१७८१७९१८०१८१८२१८३१८४१८५१८६१८७१८८१८९१९०१९१९२१९३१९४१९५१९६१९७१९८१९९२००२०१२०२२०३२०४२०५२०६२०७२०८२०९२१०२११२१२२२१३२१४२१५२१६२१७२१८२१९२२०२२१२२२२३२२४२२५२२६२२७२२८२२९२३०२३१२३२२३३२३४२३५२३६२३७२३८२३९२४०२४१२४२२४३२४४२४५२४६२४७२४८२४९२५०२५१२५२२५३२५४२५५२५६२५७२५८२५९२६०२६१२६२२६३२६४२६५२६६२६७२६८२६९२७०२७१२७२२७३२७४२७५२७६२७७२७८२७९२८०२८१२८२२८३२८४२८५२८६२८७२८८२८९२९०२९१२९२२९३२९४२९५२९६२९७२९८२९९३००३०१३०२३०३३०४३०५३०६३०७३०८३०९३१०३११३१२३१३३१४३१५३१६३१७३१८३१९३२०३२१३२२३२३३२४३२५३२६३२७३२८३२९३३०३३१३३२३३३३३४३३५३३६३३७३३८३३९३४०३४१३४२३४३३४४३४५३४६३४७३४८३४९३५०३५१३५२३५३३५४३५५३५६३५७३५८३५९३६०३६१३६२३६३३६४३६५३६६३६७३६८३६९३७०३७१३७२३७३३७४३७५३७६३७७३७८३७९३८०३८१३८२३८३३८४३८५३८६३८७३८८३८९३९०३९१३९२३९३३९४३९५३९६३९७३९८३९९४००४०१४०२४०३४०४४०५४०६४०७४०८४०९४१०४११४१२४१३४१४४१५४१६४१७४१८४१९४२०४२१४२२४२३४२४४२५४२६४२७४२८४२९४३०४३१४३२४३३४३४४३५४३६४३७४३८४३९४४०४४१४४२४४३४४४४४५४४६४४७४४८४४९४५०४५१४५२४५३४५४४५५४५६४५७४५८४५९४६०४६१४६२४६३४६४४६५४६६४६७४६८४६९४७०४७१४७२४७३४७४४७५४७६४७७४७८४७९४८०४८१४८२४८३४८४४८५४८६४८७४८८४८९४९०४९१४९२४९३४९४४९५४९६४९७४९८४९९५००५०१५०२५०३५०४५०५५०६५०७५०८५०९५१०५११५१२५१३५१४५१५५१६५१७५१८५१९५२०५२१५२२५२३५२४५२५५२६५२७५२८५२९५३०५३१५३२५३३५३४५३५५३६५३७५३८५३९५४०५४१५४२५४३५४४५४५५४६५४७५४८५४९५५०५५१५५२५५३५५४५५५५५६५५७५५८५५९५६०५६१५६२५६३५६४५६५५६६५६७५६८५६९५७०५७१५७२५७३५७४५७५५७६५७७५७८५७९५८०५८१५८२५८३५८४५८५५८६५८७५८८५८९५९०५९१५९२५९३५९४५९५५९६५९७५९८५९९६००६०१६०२६०३६०४६०५६०६६०७६०८६०९६१०६११६१२६१३६१४६१५६१६६१७६१८६१९६२०६२१६२२६२३६२४६२५६२६६२७६२८६२९६३०६३१६३२६३३६३४६३५६३६६३७६३८६३९६४०६४१६४२६४३६४४६४५६४६६४७६४८६४९६५०६५१६५२६५३६५४६५५६५६६५७६५८६५९६६०६६१६६२६६३६६४६६५६६६६६७६६८६६९६७०६७१६७२६७३६७४६७५६७६६७७६७८६७९६८०६८१६८२६८३६८४६८५६८६६८७६८८६८९६९०६९१६९२६९३६९४६९५६९६६९७६९८६९९७००७०१७०२७०३७०४७०५७०६७०७७०८७०९७१०७११७१२७१३७१४७१५७१६७१७७१८७१९७२०७२१७२२७२३७२४७२५७२६७२७७२८७२९७३०७३१७३२७३३७३४७३५७३६७३७७३८७३९७४०७४१७४२७४३७४४७४५७४६७४७७४८७४९७५०७५१७५२७५३७५४७५५७५६७५७७५८७५९७६०७६१७६२७६३७६४७६५७६६७६७७६८७६९७७०७७१७७२७७३७७४७७५७७६७७७७७८७७९७८०७८१७८२७८३७८४७८५७८६७८७७८८७८९७९०७९१७९२७९३७९४७९५७९६७९७७९८७९९८००८०१८०२८०३८०४८०५८०६८०७८०८८०९८१०८११८१२८१३८१४८१५८१६८१७८१८८१९८२०८२१८२२८२३८२४८२५८२६८२७८२८८२९८३०८३१८३२८३३८३४८३५८३६८३७८३८८३९८४०८४१८४२८४३८४४८४५८४६८४७८४८८४९८५०८५१८५२८५३८५४८५५८५६८५७८५८८५९८६०८६१८६२८६३८६४८६५८६६८६७८६८८६९८७०८७१८७२८७३८७४८७५८७६८७७८७८८७९८८०८८१८८२८८३८८४८८५८८६८८७८८८८८९८९०८९१८९२८९३८९४८९५८९६८९७८९८८९९९००९०१९०२९०३९०४९०५९०६९०७९०८९०९९१०९११९१२९१३९१४९१५९१६९१७९१८९१९९२०९२१९२२९२३९२४९२५९२६९२७९२८९२९९३०९३१९३२९३३९३४९३५९३६९३७९३८९३९९४०९४१९४२९४३९४४९४५९४६९४७९४८९४९९५०९५१९५२९५३९५४९५५९५६९५७९५८९५९९६०९६१९६२९६३९६४९६५९६६९६७९६८९६९९७०९७१९७२९७३९७४९७५९७६९७७९७८९७९९८०९८१९८२९८३९८४९८५९८६९८७९८८९८९९९०९९१९९२९९३९९४९९५९९६९९७९९८९९९१०००

वरुत्तिका। नक्षत्रपंचकं प्राज्ञैर्न्यास्यं व्रतबंधनेति। कस्मिंस्तति। विदेशे वेदप तौ जे बुधे वला छेपसति। स्थानादिबलसमृद्धे सति॥
तेके वेदेशा इत्येक्षायामाह। गुरुसितकुजविसंज्ञकाः क्रमाद्वेदपाः स्युः। गुरुः कवेदस्याभितः शुक्रो यजुर्वेदस्य। कुजो भौमः सामवे
दस्याभितः बुधोऽथर्ववेदस्य पतिरित्यर्थः। अथ लग्नगोचरमाह। स्वर्शो ज्ञांशेषु सौम्या इति। सौम्याः स्वोच्चस्व भांशे वर्तमानाः
श्रुतिपतिरपि वेदपतिरपि स्वोच्चस्व भांशे वर्तमाना इत्यदि केन्द्रकोणास्थिता स्युस्तदवर्णी ब्रह्मचरिवेदार्थवेत्ता स्यात्। न केवलं
वेदार्थवेत्ता स्यात्। अपितु पशुगृह धनवान् स्यात्। अत्र केन्द्रकोणे केन्द्रकोणे मंदेशे नोसति अंत्यसेवी अंत्यजनसेवकः स्यात्। कस्मात् केन्द्रकोणे
शनिर्न भवितव्यः॥ उक्तं च संग्रहे। केन्द्रस्थिते रिनाये नृपसेवितृ कियोत्तरति श्रावेदाभ्यासी यज्ञा क्रतु कर्त्ता हीनसेवको भवतीति॥ ॥
लग्नसंगानाह। चंद्रः कुराविलग्नेश शिशितनुपाः षष्ठगे हे सितोत्प्रे १२ सर्वरंध्रे - बहुधाः कचतनुग इन श्रेष्ठ उच्चंदुरेके। विद्यां मां ज्युक्तक
ले स्थिर चर हरि ज्यु नर ब्राह्म्य हीने मां ज्यु उर्ध्वं गणेशं गिरमपि विधिवत् पूजयित्वा रमेत॥ २०॥ चंद्रः कुराविलग्नेश सित
तनुपाः षष्ठगे हे। सितः शुक्रः शेषसंगमं। सितोत्प्रे १२ सर्वरंध्रे - रंध्रं अष्टमं स्पष्टं। एते प्रत्येकं बहुधाः। बहुमेवका भवन्ति। कचा कचिद
न्यलग्ना भावेतनुगः लग्नगः इने रविः श्रेष्ठः स्यात्। उक्तं मां जीपट्टले। शुभरो बलवान् भानुर्लग्नगो दशमस्तथा। सर्वशाखाधिपो यस्मा
सर्वेषां व्रतबंधने। सर्वशाखाधिपो भानुः कचिदुच्चमहर्षयः। तस्माद्रत्यंतरा भावे लग्नस्थोर्कः प्रशस्यते इति। उच्चंदुरेके। एकेन मुनयः
उच्चंदुः उच्चस्थ चंद्रतनुगः श्रेष्ठ इति वदति। तद्वाक्यं। चंद्रो दये भिशस्तः स्यात् क्षयरोगी सिते तरे। सिते पक्षे भवद्यज्वा स्वमेतुगे वि
शेष इति। अस्वार्थः। चंद्रो दये चंद्रयुक्त लग्ने सति। व्रती अभिशस्तः स्यात्। क्षयरोगी च स्यात्। अभिशस्ता मने भिथ्या भिश
स्तः। भिथ्या भिशं सि। अनेने दंपात कं रुति मिति यं लोका भिथ्या वदंति स अभिशस्तः। एवं विधः स्यादित्यर्थः। क्षयरोगी स्यादि

मन्यता। कुर्यादनिशोरिकांषधी सध्याचजन्मभं॥ वर्जयोदितिनादयचनात्॥ अभिसंसातशोरनिर्णयं सार्धवृत्तेनाह॥ ॥ तत्रादौ अमुं ज्यानाह॥ भुक्ता
भ्यक्तोपवासीश्वरजनयुवती प्राग्वयस्कश्रवयोगीयात्रायुद्धान्मुरवायकृतदिनविधयोस्त्यवकास्तनमुं ज्या॥ सीमंतोर्ध्वनयुनरवकचलवनं दूर
देशप्रयाणं वक्ष्यते॥ समुद्राप्तमिह तद्वरणस्यादितवश्यकं योत॥ ११॥ शौरं चोक्तं भादो गदिनमथरविक्षेत्रगंगाधराग्याधानेपित्रोर्विनाशेति
जन्मपकथने सर्वदाशौरमिहोमित्रत्रयकर्तव्यं शान्तिमहर्षिनुयेपंचमेव व्रतात्प्राग्विद्यारंभोक्तकालेक्षरविधिरघटसौम्यसंज्ञेयनेक॥ १२॥ भुक्तं न भुज्ज
नः॥ अभ्यक्तः रुताभ्यजनः॥ उपवासी प्रसिद्धः॥ ईश्वरजनो राजसेवकः॥ समर्थो वा॥ युवती स्त्री सोभायवती॥ प्राग्वयस्कः प्रथमवयस्कः॥ पंचाशद्वर्षं पर्यंतं पूर्ववयः॥ योगी राजयोगी
गीतादौ प्रसिद्धः॥ यात्रायुद्धो न्मुरवा यात्रा प्रयाणं॥ युद्धं प्रसिद्धं॥ नेप्रतियेउ न्मुरवाः सन्मुरवाः॥ युद्धो न्मुरवाश्चेत्यर्थः॥ अस्त्यं वको जीवसित्तकः॥ कृतं दि
नकर्म भाद्रिकं येनासौ कृतदिनकर्म॥ एतेन मुद्रा मुंडनादीन भवन्ति॥ अवश्यकार्यादित्युत्तरं शोकोक्तं नानुसंधेयं यत्र आवश्यकं मुंडन
कारणं भवति तत्राप्यं मुंडनाः॥ अथ शौरनिषेधप्रसंगाद्दुर्विणीपतेर्निषिद्धं सापवादमाह॥ सीमंतोर्ध्वमिति॥ सीमंतोर्ध्वं सीमंतोर्ध्वं नयना
दूर्ध्वं पत्युः कृतसीमंतसंस्कारायाः पत्युर्भर्तुरवश्यकार्यादिते नरवकचलवनादिकं न स्यात्॥ नरवकचलवनं नरवकेशकेदनं॥ अन्यत्सुगमं॥ अवश्यका
यादितेन स्यादित्यनेन आवश्यकं न दोष इत्यर्थः सिद्धं॥ यथापि त्रभरणे शौरादिदेशविषुवे देशान्तरगमनं इत्यादिविवरणया आवश्यकं न दोष इत्यर्थः॥ कृता
ग्याधानस्य मुंडनपक्षांगीकारे मुंडनमावश्यकं मासिमास्युपासनिकस्य पक्षे अग्निहोत्राभिति॥ अथोक्तेभ्योऽन्येषां शौरार्थेन शत्रादिकमाह॥ चोक्तं भादो
शौरं गदितं॥ चोक्तं उक्तः चोक्तः॥ सचासौ भादिश्वतस्मिन्नक्षत्रनिष्ठ्यादिकाले शौरं गदितं प्रोक्तं॥ अथ शौरनिमित्तान्याह॥ रविक्षेत्रगंगाधराग्याधा
नेपित्रोर्विनाशे इत्यादि॥ रविक्षेत्रं भास्करक्षेत्रं प्रयागः॥ अधरोयागः॥ अग्न्याधानं प्रसिद्धं॥ तस्मिन्पित्रोर्विनाशो मरणं तस्मिन्निद्रा नृपकथने ब्राह्मणा
ग्यापाराजाज्ञायां सत्यां सर्वदा शौरं दृष्टव्यं॥ शौरेन शत्रादिनियमीनास्तीत्यर्थः॥ उक्तं च॥ वृत्तेशने॥ भुक्ताभ्यक्तनिरासनेरिसादि॥ इत्युक्तं॥ आज्ञया १५

नरपतेर्द्विजन्मनामित्यादि॥ इहस्पतिः॥ राजकार्येनियुक्तानां नराणां भूपसेविनां॥ श्मश्रुलोमनरवच्छेदेनास्तिकालविशोधनं॥ रा
जयोगीपुंश्चिवमातापित्रोश्च जीवतोः॥ मुंडनं सर्वतीर्थेषु न कुर्याद्दुर्विणीपतिः॥ स्मृत्यन्तरं॥ सिंधुस्नानं दुर्मच्छेदवपनं त्रैतवाह
नं॥ विदेशगमनं चैव न कुर्याद्दुर्विणीपतिः॥ शौरं नैमित्तिकं कुर्यान्निषेधे सत्यपि ध्रुवं॥ पित्रोः प्रेतविधाने च दोषस्तत्र न विद्यते॥ गंगायां भास्कर
शौवेमातापित्रोर्मतेन हि॥ आधाने सोमपाने च षड्सु शौरं विधीयते॥ अंतर्वत्यां तु जायायां तीर्थे शौरं न कारयेत्॥ प्रेतवाहादिकं चैव सीमं
तोन्नयनादमु॥ पंचाशद्वायनात्पूर्वं शौरं नैमित्तिकं विना॥ न कुर्यात्तत्तदूर्ध्वं तु खेद्यं वापनं चरेत्॥ ॥ अथाशरारं न वृत्ताहैनाह॥ मित्र
त्रयैर्केति॥ मित्रादिभिर्नैक्षत्रैः जन्मतः पंचमेव वर्षे व्रताद्भूतबंधनात्प्राक्प्रथमतः विद्यारंभोक्तकाले वश्यमाणलक्षणो अक्षरविधिः प्रथ
माशरारं भविधिः शुभस्यादित्यध्याहारः॥ कस्मिन्मृतिसौम्यसंज्ञे अयने अर्के सति॥ कथं भूते सौम्यसंज्ञे अयने॥ अघटे॥ न विद्यते घ
टोयस्मिन् ततस्तथा तस्मिन् कुंभरहित उत्तराय न इत्यर्थः॥ ब्रह्मतुल्येयनलक्षणं॥ कर्किकृगादिषट्के चैव वायने दक्षिणसौम्यक इति
॥ मित्रं अनुराधा॥ अर्के हस्तप्रयं॥ अदितिः पुनर्वसुः॥ इंद्रेज्येष्ठा॥ अंतिमं रेवती॥ हरिश्चवणः॥ तुरगो अश्विनी॥ शेषं प्रथममेव व्याख्या
तं॥ व्रतात्प्रागित्यनेन व्रतबंधादुपरिनिषेधोऽर्थो स्थितः॥ पंचमेव वर्षे पठनं रुच्या व्रतबंधो ग्रेवश्यति॥ तथा चोक्तं च हस्पतिना॥ द्विती
यजन्मतः पूर्वमारभेता शरात्कधीरिति॥ नृसंहः॥ अक्षरस्वीकृतिः प्रोक्ता प्राप्तिपंचमहायने॥ उत्तरायणगिर्यै कुंभमासं विवर्जयेदिति
॥ ॥ अथ ब्रह्मक्षत्रविशंभुरभ्यंगोणं च व्रतबंधकालं वृत्तेनाह॥ विप्रादेर्गर्भतोऽष्टे ८ शिव ११ रवि १२ मिते जन्मतो वा व्रतं स्याद
त्रानिष्टेपि जीवोऽनिमिषराविमधौकाये मब्दस्पदाद्व्योत॥ स्वाब्दादूर्ध्वं कमादादिगुणिदशरंशे निंद्यमब्दक्रमेण पंचा ५ द्वा ८ का
ब्दतो वा प्रपठनरुचितः शस्तमेषां तदाहुः॥ १३॥ गर्भतः गर्भाधानात् जन्मतो वा अष्टशिवराविमिते अब्दे विप्रादे व्रतं स्यात्॥ वि

मु. मा. टी. प्रस्याष्टमे। क्षत्रियस्य शिवमिते एकादशे वैश्यद्वादशे वर्णस्यान्। अत्र स्वस्ववर्षे जीवे गुरोः अनिष्टे अशुभेऽपि सौत्रतं कार्यं। क। अनिमिष
परविमधो। अनिमिषरविः। अनिमिषरविः। अनिमिषरविणा विशिष्टो मधुः। अनिमिषरविमधुस्तस्मिन्। अनिमिषो मीनः। मीन
स्त्वेरवौ सति चेत्त्रैव्रतं कर्तव्यमित्यर्थः। कुतः। अशब्दस्य दाढ्यात्। वर्षबलत्। तदुक्तं संग्रहे। शुद्धिर्ने विद्यते यस्य वर्षे प्राप्तेष्टमे यदि। चेत्त्रै
मीनगते भानो तस्योपनयनं श्रुत्वा। जन्मभादष्टमे सिंहो नीचे वाशपुत्रे गुरोः। मौं जीवन्धः श्रुत्वा प्रोक्तं त्रैव्रतं मीनगते रवौ। अशुभेष्टे ग्रहाः
सर्वे शुभगोचरगा अपि। शांतिभावाच्च मनेव यात्यब्दः कालमृत्युवदिति। अथ गौणकालमाह॥ ॥ स्वाब्दादूर्ध्वं क्रमादिति। स्वा
ब्दात्स्ववर्षादूर्ध्वं क्रमात्। आद्विगुणितशरदः द्विगुणित चासौ शरच्च द्विगुणितशरत्। वर्षं तामर्थाद्विगुणितेति तत्रातस्याः। अब्दक्रमे
ण निन्द्यं। एतदुक्तं भवति। स्वाब्दादूर्ध्वं द्विगुणितस्ववर्षपर्यन्तं अब्दक्रमेण निन्द्यं। तद्यथा। ब्राह्मणस्य अष्टमं वर्षं मुख्यं तद्विगुणितं
षोडशं। अष्टमवर्षात्षोडशवर्षपर्यन्तं ब्राह्मणस्य। एकादशवर्षाद्द्वाविंशपर्यन्तं क्षत्रियस्य। द्वादशवर्षाच्चतुर्विंशवर्षपर्यन्तं
वैश्यस्य। अब्दक्रमेण उत्तरोत्तरं निन्द्यं। अर्थादतूर्ध्वं अनधिकरिणो भवन्ति। तदुक्तं संग्रहे। नृपा १६ कलि २२ जिना २० द्वां
तं नातिकालस्ततः परं। पातित्यस्याद्वैव्रतादेव तस्य स्तोमो विशेष न भवति। तथा च कात्यायनगृह्ये। आषोडशाद्वर्षाद्द्वाह्यणस्य
नातीतः कालो भवत्याद्वाविंशाद्वाज्यस्य चतुर्विंशाद्द्वैश्वस्य स्यात्तूर्ध्वं पातितसा वित्री काजवन्ति। नैनानुपयेयुर्नाध्याययेयु
र्न याजयेयुर्न चैभिर्व्यवहरेयुः कालातिक्रमेणियवन्त्रिपुरुषं पातितसा वित्रिकाणामपत्ये संस्कारेनाध्यापनं च तेषां संस्का
रेषु त्रैव्रतस्य स्तोमेनेष्टा काममधीयीरन्यवहार्या भवन्तीति वचनादिति॥ ॥ अथ स्वाब्दान्त्रागपि अध्ययनोक्तं वयात्॥ ॥

सोमवारोतिनिन्दितः। क्षीणत्वात्। अत्र नारदः। अपर्वरिक्ताति। थिषुशुकेज्यजेन्दुवासं रेदृत्यादि। बृहस्पतिः। सोमवारः सितेपक्षे
अपक्षेतिगर्हितः। बुधवारः शुभः प्रोक्तेपापग्रहयुतेबुधे। पापग्रहाणां वारादौ विप्राणां शुभदोरवैः। क्षत्रियाणां धर्मासूना
विद्वद्गणानां नृभरतिक्तेः व्यस्यद्यादित्यनाक्रुदभिः। अस्यादे इति व्यस्यं रेवत्यश्विनी। व्यादित्यं पुनर्वसुपुष्यो। शक्रं रेव
इन्दुमृगहस्तेः। पुनर्केः। इन्द्रहरितस्त्रिभिः। इन्द्रो हस्तः। हरिः श्रुदणः। साभ्यां त्रिभिः। हस्ता त्रिभिः। श्रवणा त्रिभिरित्यर्थः। त
थाच नारदः। दस्त्रादिनीज्यचंद्रेद्रूपभानिशुभान्यतः। बौलकमणिहस्तक्षीनाः। त्रीणि त्रीणि बुधिशुभात्। इति एनेकांशकी
शुक्राः। अत्र बौलेमृत्युदास्युः। एनेससमे। अर्काशकिंशुक्राः। अर्कः सूर्यः। आशेमोमः। अर्कस्यापत्यं आर्किः। शनिः शुक्रः
प्रासिद्धः। एतच्चत्वारः मृत्युदा इति। चतुर्णां सामान्यफलमुक्तं। वसिष्ठेनात्र विशेषफलमुक्तं। जामित्रभास्करे क्षौरे मृत्युः स्याद्भूमिजनथा
। शुक्रसौख्यविनाशः स्यान्मंदभाग्यं शनैश्चरेति। अत्र चतुर्णामपि सामान्येन मृत्युफलमुक्तं न दारिद्र्यात्तरणं वरमिति न्यायेनेति
नदोषः। गतकविनिखिलामृत्युगामृत्युदाः स्युः। गतः कविः शुक्रो येभ्यस्ते गतकवयः ते च ते निखिलाश्च शुक्ररहिताः सर्वे मृत्युगाः
अष्टमगाः मृत्युदाः स्युः। अत्र बृहस्पतिः। अष्टमगानगाः सर्वेनेष्टाः शुक्रविवर्जिताः। शुक्रस्तु निधुने क्षौरे सर्वसं पत्त्रदः शिरोरि
ति। व्यङ्गाः संतोत्यइष्टाः। विगतः अक्षश्चंद्रो येभ्यस्ते व्यङ्गाः। एवं विधाः संतः स इन्द्राश्चंद्रा इति रताः स इन्द्राः अस्याद्वादशद
ष्टाः। शोभनास्युः। नारदः। बौलान्नप्राशनेशस्ताः सौम्यारंध्यं योपगा इति। अन्यच्च। ननेधनेसेरीनां शोषष्टाष्ट
त्यविवर्जितइति तस्येवचनं। अन्यलूनबलं हवत। त्यजगुहं शिनौरात्रिसंध्यचरिक्ताः। गृहः षष्ठी। शशी पूर्णिमास्यष्ट

षोडश्यागांकसंख्ये २५॥११॥१॥२॥३॥४॥५॥६॥७॥८॥९॥१०॥११॥१२॥१३॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥२०॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥२८॥२९॥३०॥
 भद्रहखचरेर्वेधितो नोष्टमस्तुः॥ शुक्रमाघादिपंचस्विनिशुभमदिवसे प्राग्दले द्रो व्रतं सत्यत्कानध्यायिका
 तिथिमुनि ७ मदनो १३ अंशभागप्रदेशं ॥२५॥ द्विधायागां कसंख्ये गुरुस्तदा शुभः स्यात् तदा कदा यदि व्ययजलनिधन
 व्ययजः खचरे नो विद्यः स्यात् द्वितीयं इषुः पंचमं आय एकादशं अगाः सप्तमं अंकानवमं एतत्संख्ये गुरुः ॥ ॥ व्ययोद्वा
 दशं जलचतुर्थं निधनं अष्टमं त्रयः तृतीयं अभंदशमं एतत्संख्ये खचरे र्थे दिनो विदो भवति तदा शुभः स्यात् विधितश्चेदशुभ इत्य
 र्थः अनिष्टोपि व्ययजलनिधन व्ययजोपि वामं विद्यः सन द्विधायागांकसंख्ये खचरेर्वेधितः सन्नित्यर्थः इहास्मिन् व्रतबंधे विवाहे वा शु
 भः स्यात् नोष्टमः अष्टमस्तु वेधितोपि शुभमदः स्यादित्यर्थः सोतिकात्तादौ त्रिगुणा चैना देवशुभदः स्यात् तथा च चहस्पतिः
 रजस्वलायदाकन्यायुगुष्टिं न चिंतयेत् अष्टमे विप्रकर्तव्यो विवाहस्त्रिगुणा चैनादिति ॥ ॥ अथोपनयने मासादिकमाह शुक्र इति शु
 क्र शुक्रपक्षे माघादिपंचम मासेषु ज्येष्ठान्तरे शुभं शुभमदिवसे इतः सूर्यः शुभाः वर्धमाने दुबुधगुरुशुक्राः एषादिवसस्तस्मिन्
 अङ्कः प्राग्दले दिवसस्य पूर्वार्धे व्रतं उपनयनं सत् शुभं स्यात् किं कत्वा अत्र ध्यायिका तिथिमुनि मदनो १३ अंशभागं च
 त्यत्का अनध्यायावश्यमाणाः रिक्ता तिथयो चतुर्थी नवमी च तुर्दश्यः मुनिः सप्तमी मदनस्त्रयोदशी एतानां चंद्रभागः कर्कोशः
 पापांशादिकं पुरेव निषेधितं प्रदेशानध्यायप्रकरणोक्तः न त्यक्ता ॥ ॥ अथनक्षत्राह ॥ रास्तो द्विशाग्निशाकांतकपि
 तरहितैः सर्वभैर्भोजिबंधो वेदेशे बलादप्ये गुरुसितकुजवित्संज्ञका वेदपाः स्युः स्वर्शो च्चांशेषु सोम्याः श्रुतिपतिरपि चैकं
 कोणा ११॥२॥११०॥५॥१॥ स्थिताः स्युर्वेणी वेदार्थवेत्ता पशुगृहधनवानत्रमंदेत्यसेवी ॥ २६॥ उक्तं च मघाच सरणी ज्येष्ठा विशारवा च

वरुत्तिका नक्षत्रपंचकं प्राज्ञैर्न्यास्यं व्रतबंधनेति कस्मिंस्तति वेदेशे वेदपा तौ जे बुधे बलादप्ये सति स्थानादिबलसम्यस्ये सति ॥
 ते के वेदेशा इत्येषाया माह गुरुसितकुजवित्संज्ञकाः क्रमाद्वेदपाः स्युः गुरुः क्रवेदस्यासितः शुक्रो यजुर्वेदस्य कुजो सोमः सामवे
 दस्य पितृबुधोऽथर्ववेदस्य पतिरित्यर्थः अथलग्नगोचरमाह स्वर्शो च्चांशेषु सोम्या इति सोम्याः स्वाच्चस्वभांशे वर्तमानाः
 श्रुतिपतिरपि वेदपतिरपि स्वाच्चस्वभांशे वर्तमाने अथदि केन्द्रकोणा स्थिता स्युस्तदा वेणी ब्रह्मचरिवेदार्थवेत्ता स्यात् न केवलं
 वेदार्थवेत्ता स्यात् अपितु पशुगृहधनवानस्येत् अत्र केन्द्रकोणे केन्द्रत्रिकोणे मंदशेनो सति अंत्यसेवी अंत्यजनसेवकः स्यात् कस्मात् केन्द्रकोणे
 शनिर्न भवितव्यः उक्तं च संग्रहे केन्द्रस्थितेरिनाद्यैर्न पसेवित् क्रियेत्त्रयं ति आ वेदाभ्यासी यज्ञा क्रतुकर्ता हीनसेवको भवतीति ॥ ॥
 लग्नसंगानाह चंद्रः कुराविलग्नेशशिसितनुपाः षष्ठगेहे सितोत्से १२ सर्वरंध्रे वदुघ्राः कंचतनुगइतश्चेदुरेके विंध्यांमोऽनुक्तक
 ले स्थिरचरहरिजस्युत्तरादयहीनेमोऽज्या उर्ध्वं गणेशंगिरमपि विधिवत्पूजयित्वा रमेत ॥ २७॥ चंद्रः कुराविलग्नेशस्य शशिसित
 तनुपाः षष्ठगेहे सितः शुक्रः शेषसुगमं सितोत्स्ये १३ सर्वरंध्रे रंध्रं अष्टमं स्पष्टं एते प्रत्येकं वदुघ्राः वदुमेरका भवन्ति कंच कंचिद
 न्यलग्ना भावेतनुगः लग्नगः इनोरविः श्रेष्ठः स्यात् उक्तंमोऽजीपट्टले शुभरो बलवान् भानुर्लग्नगोदशमस्तथा सर्वशाखाधिपोयस्मा
 त्सर्वेषां व्रतबंधने सर्वशाखाधिपो भानुः केचिदुचुर्मेहवयः तस्माद्रत्यंतरा भाविलग्नस्थोर्कः प्रशस्यते इति उचेंदुरेके एकेनमुनयः
 उचेंदुः उचस्थ चंद्रतनुगः श्रेष्ठ इति वदति तद्वाक्यं चंद्रोदये भिशस्तः स्यात्क्षयरोगी सितेतरः सिते पक्षे भवेद्यज्ञास्वमेतुगेवि
 शेष इति अस्यार्थः चंद्रोदये चंद्रयुक्तलग्ने सति व्रती अभिशस्तः स्यात् क्षयरोगी च स्यात् अभिशस्ता मनोमिथ्या भिश
 स्तः मिथ्या भिशसि अनेनेदं पातकं कृतिमिति यत्तोकामिथ्या वदंति स अभिशस्तः एवंविधः स्यादित्यर्थः क्षयरोगी स्यादि

तिरुक्कणपक्षे लग्नस्थं द्रवमुक्तं। सिते पक्षे भवेद्य ज्येष्ठादिस्थं। अयं लोकः पुनः संस्कारविषय इति प्रतिभाति। यतः कृष्णपक्षे व्रत
बंधे लग्नस्थं चंद्रफलमुक्तं। तस्य दिवा असंभवात्। पुनः संस्काराहं स्य तु कर्मलोप भयात्। रात्रौ अपि संस्कारो विहितो नान्यस्य॥
प्रथमव्रतबंधः सुसंवेद्यकारे दिवेव पूर्वोक्तिविहितो न रात्रौ। अतः का. रा. णादिदेवचनपुनः। संस्कारविषयः प्रतिभाति। पुनः
संस्कारनिमित्तानिरासभाशे हणादीनि धर्मशास्त्रं प्रसिद्धानि। तादृशं वाक्यं रत्नमालायां। त्रिषद्वर्गो के स्त्रिधनास्तु कर्मगर्भं द्रविष्यः
शनिराहुभोमाः। सर्वे चला भेद्विचित्रेण के द्रगाः शु. भाः शुभास्युव्रतबंधकालेति। अत्र तृतीयस्य षष्ठस्य सप्तमस्य सरात्रिगतलगे
संभवः। नारदेन तु लग्नस्थं चंद्रो निर्दिष्ट एव। तद्वाक्यमेवं। स्वा. च संस्थोपि शीतां शु. त्रिति नोपदि. लग्नगः। तं करोति शिशुनिः स्वसततं स
यरो गिणमिति। अन्यलग्नवलावलं पूर्ववत्॥ ॥ अथ विद्यारंभं चत्ताहं नाह॥ ॥ विद्यां मौज्युक्त कालेति। मौज्या उर्ध्वं नेन मौ
ज्या प्रमौज्युक्तकाले विद्यामारभेत। मौज्यर्थमुक्तः मौज्युक्तः स चासौ कालश्च तस्मिन् विद्यां वेदं आरभेत। मौज्या उर्ध्वं मित्यनेन मौज्या प्रा
कानधिकारः सूचितः। किं कृत्वा। गणेशं गिरमपि सरस्वतीमपि विधिवत् विष्णुं कर्मार्गेण पूजयित्वा। कथं मते मौज्युक्तकाले। स्थिरचरहरि
जं युत्तरब्राह्मणे। स्थिरचरहरिजं स्थिरचरलग्नं। निरुद्धा मुत्तराणां समाहारश्च युत्तरं। ब्राह्मणं रोहिणी। एभिर्हीनैरहिते मौज्य
र्थे एतानि ग्रहीतानि विद्यारंभेन आह्वयणीत्यर्थः। द्व्यंगे लग्ने स विद्याभिः स्थिरे जा उज्ज्वलं चरं भ्रमः। इति श्रवणात्॥ ॥ अथ केशान्
मौजीविमोक्षं चत्ताहं नाह। केशान्तं चोलवत्स्यान्तपमित १६ शरीत्याहुरायां त्रतो के काले मौजीविमोक्षं गुरुबलमनयोर्ना विलोक्य
सुधीभिः। केशान्तं कमेन्यप. मितशरीरदोषोऽशेषं चोलवत्स्यादित्याचार्यः। सर्वं चोले। कमेन्यस्यास्यमित्यर्थः। त्रतो के काले मौजीवि
मोक्षमाहुः। सुगमं। अनयोः केशान्तमौजीविमोक्षयोः गुरुबलं सुधीभिः सुबुद्धिभिः नावलोक्य। सर्वत्रत्याज्यप्रकारेणोदितं विलो
क्य॥ ॥ अथ श्रद्धास्यमौज्यभावात्तुरिकाव. धं चत्ताहं नाह। श्रद्धाणामौज्यभावात्तदुदितनिधिः नस्ततो मेज्यशुके व्यावरे १८

उपनयनकालमाह॥ पंचांशं काव्रतो वेति। पंचमाष्टमनवमवर्षेभ्यः सकाशात् एषां ब्रह्मसत्रविशां क्रमेण पठनरुचितः वेदादिषु नेठे
रुच्यात् इतं रास्तमाहुर्मुनयः। उक्तं च संग्रहे। ब्रह्मवर्चसं उर्जश्च विद्यायुः श्री. येशः सुखं। विप्रादेरुपनीतस्य पंचांशं काव्रतः
फलमिति॥ ॥ अथ गुरुबलावलमाह चत्ताहं नाह। राशेः षट्त्रयाद्यखस्थे। ५। ३। १॥ १०। गुरु रि. शुभदः पूजया स्यात्तया पिप्रांतो
बुद्धोष्टमो। १२। ४। ८। नो यदि निजग्रहगस्तुंगगोत्रापि शस्तेः॥ एवं कन्यर्क्षतः स्यादतिरगुणिनो लब्धये वातिकाले। निष्टेपि
हृदिरच्योऽष्टमभवनगतः शोभनः स्यात्त्रिरच्यः॥ २४॥ राशेर्जन्मराशेः सकाशात् षट्त्रयाद्यखस्थो गुरुः इहास्मिन् व्रतबंधे
पूजया शुभदस्यात्। षट् षष्ठं। त्रयस्तृतीयं। आद्यं जन्मराशिः। खंदशमं। एषु तिष्ठतीति तथा। तयापि पूजया पिप्रांतो ह्यद
शः अंबुष्ठश्चतुर्थः। अष्टमः नो शमदः स्यात्। पूजयाप्यशुभदः स्यादित्यर्थः। स यदि निजग्रहगः स्वग्रहगः धनुर्मीन
गदित्यर्थः। तुंगगोवायदि भवति तदा दुष्टस्थानेषु पूर्वतमानः शस्तः स्यात्। अस्य तुंगं कर्कः। अथोदुक्तस्थाने नो न्यस्थानगः शुभदः स्यात्।
कन्यर्क्षतः कन्याराशेः सकाशात् एवं उक्तवत् शुभाशुभः स्यात्। अतिरगुणिनो वरस्य लब्धये अतिकाले वा अनिष्टेपि गुरुद्वारा
तुर्थोष्टमः द्विरच्यः षट्त्रयाद्यखस्थस्य शास्त्रे यापूजोक्ता तत्प्रमाणतो द्विरच्यः। तेन द्विगुणार्चनेन शोभनः स्यात्। एवं सामान्ये नोक्ता
अष्टमस्य विशेषमाह। अष्टमभवनगतः त्रिरच्यः तेन शोभनः स्यात्। अत्र च हस्यतिः। स्रवचापकुलिरस्त्रो जीवोप्यशमगोचरः।
अतिशोभनतां दद्याद्विवाहोपनयनादिषु। त्रते जन्मत्रिवारिस्त्रो जीवोपिष्टोर्चनात्कृतः। शमो निका ले तु योष्टव्यस्थो द्विगुणार्चना
त। उद्धाहृतत्वे। कन्यर्क्षो द्विस्तद्वनाय नवमेष्टेष्टो गुरुश्चान्यथापूज्यां तत्सखेति काल इह नुः प्राप्ते द्विरच्यः शमः। रिः पां बुनि
धनाभोगे र्यदि स्वगेः श्रेष्ठेपि विद्वेप्यसनवामं विद्वद्देष्टेन निधने वेधश्चिरच्यः शुभदिति॥ ॥ अथ गुरोर्गोमवेधमाह॥

भीरुवरयोः। प्रेष्यशयोः। प्रेष्यशेवकः ईशः स्वामी। तयोश्च त्रैलोक्ये वज्रयेत् ॥ अथ गृहवैरं विवक्षुस्तावद्राशिनाथानाह। भेषामं
 शतबुचंरबृशमगुशाः शोगुः क्रियात्सूर्येवमित्राणीत्युक्तं जेदवः शानिसितो रात्रौ विधोर्नोरिपुः। मित्रे सूर्यबुधौ कुजस्य विदरिः सूर्ये दुर्जीवा
 हिताज्ञस्यार्कास्युजितो हितो विधुररिः सूर्यः सितज्ञावरी ॥ ४ ॥ मित्राण्यर्ककुजेदवोऽथ भृगुजस्य रीरवीं दृष्टिहो मंदज्ञौ च शनेः कुजेदुरवयो
 नेष्टाः सितज्ञो हितो। क्रियान्मेवात्सकाशात् भानां राशीनामीशाः भेषाः एते क्रमेण स्युः। मंगलमेव स्युः। शक्रकोचस्य। इत्यादि
 स्पष्टं। रवेः सूर्यस्य ईज्यकुजेदवो मित्राणि। ईज्यो गुरुः कुजो भौमः ईदुश्चंद्रः। एते मित्राणि सहृदः। शानिसितो रात्रौ। शनिः प्रसिद्धः सि
 तः शक्रः। एते शत्रू वैरिणो। अर्थादन्ये उदासीनाः ॥ ॥ विधोर्नोरिपुः। विधोश्चंद्रस्य रिपुर्नोस्ति। सूर्यबुधौ मित्रे। अन्ये उदासीनाः
 ॥ ॥ कुजस्य भौमस्य विदुर्बुधोऽरिः वरी। सूर्ये दुर्जीवाः हिताः मित्राणि। अन्यो समो ॥ ॥ जस्य बुधस्य अर्कास्युजितो रविश्चक्रो हि
 तो मित्रे। विधुश्चंद्रोऽरिर्वरी। अन्ये समाः ॥ ॥ सूर्ये गुरोः सितज्ञो शुक्रबुधौ अरी वैरिणो। अर्ककुजेदवः रविभौमचंद्राः मित्राणि। अन्यः स
 मः ॥ ॥ भृगुभुवः। भृगोर्भवतीति भृगुसूः तस्य भृगुभुवः शुक्रस्य रवींद्रसूर्यचंद्रो रात्रौ वैरिणो। मंदज्ञो शनिबुधौ हितो मित्रे। अन्यो
 समो ॥ ॥ शनेः कुजेदुखयः अरयः वैरिणः। सितज्ञो मित्रे। अन्यः समः ॥ ॥ अथ गणमाह। पूर्वार्द्धांतक कोत्तरं नरिस्तरे कात्यादि
 ज्यानि लेदुश्रुत्य श्विनी मित्रमन्यदसुरे देत्येर्नृणां स्यान्मृतिः ॥ ५ ॥ पूर्वार्द्धे। पूर्वोस्ति स्वः। आर्द्रा प्रसिद्धा। अंतकं तरणी। उत्तरास्ति
 स्वः। एतन्नक्षत्रनक्षत्रं नरिस्तरे। नृणामित्यर्थः। अर्को हस्तः। अंतरे वती। अदितिः पुनर्वसुः। ईज्यः पुष्यः। अनिलं स्वाती। ईदुर्मृगः ॥
 श्रुतिः श्रवणः। अश्विनी प्रसिद्धा। मित्रमनुराधा। एतन्नक्षत्रनक्षत्रं सूर्ये देवे भवति देवगमित्यर्थः। अन्यत् उर्वरितं नक्षत्रनक्षत्रं असुरे भव

लने मास्युपमेये विहिते छुरिकाबंधमाहुः ॥ २८ ॥ श्रद्धाणां भौज्यजावात्तदु दिततिथिभेभौज्युक्ततिथिनक्षत्रे अनस्तभौमे ज्यशुके। उदितैर्भौ
 मगुरुशक्रैः। व्यारेवारे। आरो भौमस्तद्विहितवारे लवेन वांशेयत्रकुत्रापिलगने भौमनवांशवर्जित इत्यर्थः। उपयमविहिते मासि विवाहोक्तमा
 से। विवाहोपयमो समावित्यमरः। छुरिकाबंधं कटिप्रदेशे छुरिकाबंधं मुनयः आहुः। तथा च संग्रहे श्रद्धाणां राजपुत्राणां भौज्यभावे स्वबं
 धनं भौजीबंधोक्ततिथ्यां दोकार्यं भौमदिनं विनेति। तथा च नारदः। छुरिकाबंधनं वक्ष्ये नृपाणां प्राक्करग्रहान्। विवाहोक्तेषु मासेषु शुक्र
 पक्षेऽप्यनस्तरे। जीवशुक्रे च भृगुचंद्रताराबलान्विते। भौजीबंधोक्ततिथिषु कुजवर्जितवासरे। तेषां नवांशके कर्तुरष्टमादयवर्जिते। शु
 क्रमे विधौ लग्नषडष्टां त्यविर्जिते। धनत्रिकोणकेंद्रं स्तेः शुभे रव्यायारिगेः परेः। छुरिकाबंधनं कार्यमर्चयित्वा करान्पितृन्। अर्चये
 छुरिकां सम्यग्देवतानां च संनिधौ। ततः सुलग्ने बध्नीयात्कट्यां लक्षणं संयुतां। तस्यास्तु लक्षणं वक्ष्ये यदुक्तं ब्रह्मणापुरा। संमितं छुरि
 कायामं विस्तारेणो वताडयेत्। भाजितं गजसंख्ये च अंगुलान्परिकल्पयेत्। शेषं चैव फलं वक्ष्ये ध्वजाये धनवान्भवेत्। धूमाये मरणं सि
 दितं विलोक्य। अस्मिन्प्रकरणे कर्णवेधवृत्तं विना सर्वाणि स्वधरायत्तानि। इति स्वरुतमुहूर्तमातेंडटीकायां मातेंडवृत्तं भायांगर्भा
 धानादिसंस्कारप्रकरणं ॥ ॥ अथ विवाहप्रकरणं विवक्षुस्तावन्नघटितं गुणविचारं च द्वादशभिर्दत्तेनाह। शुद्धिमित्यादि।
 अतः परमंत्रयं ये सर्वाणि शार्दूलविक्रीडितानि ॥ ॥ शुद्धांगोऽत्र कुलादिभिर्गुणयुतां कांतां वरश्रोद्धहे हृणो १ वश्य २ म ३ यो मि
 ४ खे चर ५ गणाः ६ कूटं ७ वनाडी ८ क्रमात्। वर्णाद्या बलिना यथात्तरमहीदू १८ ध्वं गुणैक्यं शुभं वर्णाविप्रमुखा सपादि हवरो वर्णो
 त्तमः स्याच्छुभः ॥ १ ॥ वरः गोत्रकुलादिभिः शुद्धां कांतां कमनीयां कन्यां उद्धेत्। विवाहयेत्। चकाराद्वेराप्येवं विधो भाव्यः। गोत्र

शुद्धिर्मातरात् ज्ञातव्या। कुलमपि सप्तमीपंचमीनिर्णयमपि। एतद्वयग्रंथांतरात् ज्ञात्वा अन्यत्रालोकयेत्। अथ यथोत्तरं बालिष्ठैतकममादा
वर्णइति। वर्ण ९ वयं योनिः स्वचराः गणाः ६ करं ७ नाटी ८ क्रमाद्वर्णाद्यायथोत्तरं बालिनस्युः। अदीर्घं अंशदशाधिकं गुण
वयं यथोत्तरं शुभं स्यात्। तत्राहो वर्णलक्षणमाह। शृणानमीना सुकाशात् विप्रमुखा ब्राह्मणादयो वर्णाः। पुनः पुनर्गणनया
ज्ञेयाः। तद्यथा। मीना ब्राह्मणः मेषः क्षत्रियः। घृषा वैश्यः। मिथुनः शूद्रः। पुनः कर्मा ब्राह्मणः। सिंहः क्षत्रियः। इत्यादिइदा
स्मिनराशिमेलेन वर्णोत्तमावरः शुभं स्यात्। नान्यथेत्यर्थासिद्धे ॥ ॥ अथ वृत्तादिनवश्रमाह। नुर्मह्या जलजा वशा विहरयो
वश्या विकोर्प्यादरे रस्यालिर्न शुभो नुर अरयो नैका स्युरन्यज्जनात्। नुः नुराशः मनुष्यराशः जलजाः जलचराः
भक्ष्याः तस्यैव विहरयः सर्ववश्याः। विगतो हरिः सिंहो येष्यस्तथा। सिंहरहिताः सर्वश्या इत्यर्थाः। हरः सिंहस्य विको
र्प्यावश्याः कोर्प्याश्चिकः विगतः। कोर्प्यायेभ्यस्तविकोर्प्याः। सर्वराशयः सिंहस्य च श्विकरहिताः सर्वराशयो वश्या
इत्यर्थः। अस्यानंतराक्तस्य। हरः अली च श्विको न शुभः चेरी इत्यर्थः। नुः मनुष्यराशः अजरुरयो नैका स्युः। अजरा जल
जाः। हरः सिंहः एते नैकाः। मलनं न कर्तव्यमित्यर्थः। अन्यज्जनात् अन्यदृश्यभक्ष्यादिकं जनात् ज्ञेयं। तद्यथा।
मनुष्यस्य गोवशो भवति। अत्र परस्परं मित्रं च दृश्यते। तस्मादनयो मेलं शुभं स्यात्। इदमेव मेलं छजातीयवधूर्वर
यानशुभं। म्लेच्छानां गोभक्ष्यमित्येवं लोकप्रचारतोपि विचारणीयमित्यर्थः। राशिस्वरूपं ज्ञातकशास्त्रादवगम्य। इ
ह ज्ञातके। मत्स्योद्यो नृमिथुनं सगदं सवीणं चापीनरोश्च जघनो मकरो मृगारख्यः। तोली सस्य दंता लवगा च कन्या शिषाः स्वनाम

सदृशाः स्वचराश्च सर्वे इति ॥ अथ मकुटं योनि कूटो द्वावपि रत्ने नैकेनाह ॥ मंगण्ये कूटते मिथ्यस्मगशराः शेषं न स चाश्विभादश्वे सान्यहि
मोगिनः श्वरक भुकुं भेषारु भुकुं दुराः ॥ २॥ ॥ गोः का लीपशु मुद्रा हिष्यथ पशु द्विद्वे मृगो श्वा कपि द्वौ बभ्रुकपि सिंह वाजि
हरिगोनागाः क्रमाद्योनयः। मिथ्यः परस्परं वधूरयोर्भेन क्षत्रे गण्ये। वधून क्षत्राद्वरनक्षत्रं गण्यं वरनक्षत्राद्वधूनक्षत्रं गण्यं। उभेपि
अंकूहतेन वभाजिते कार्ये। शेषं च त्र्यगशराः त्रिसप्तपंच भवंति। तद्वानसत्। नशो भनं स्यात् ॥ ॥ अथ योनिमाह ॥
अश्विभादिति। अश्विभात्सकाशात् भानानक्षत्राणां अश्वदेया योनयो भवति। अश्वो अश्विन्याः। इमो हस्ती भरण्याः। अवि
र्मषी लतिकायाः। अहिः सर्पराहिण्याः। भागी सर्पमृगस्य। श्वाश्वान आदीयाः। रकमुदुरभुनकीति रकभुकुमा
गौरः पुनर्वसोः। मेषः प्रसिद्धः पुष्यस्य। आरुमुद्राजरी आश्लेषायाः। ह्युदुरादौ उदुरा मेषापूर्वा कालगुन्याः।
गौरुत्तराफालगुन्याः। काली महिषी हस्तस्य। पशुमुक्या अश्वित्रायाः। महिषी स्वात्याः। पशुद्विद्व्या अश्वि
राखायाः। ह्यमृगो अनुराधा ज्येष्ठयोः। द्वयोरपि श्वामूलस्य। कपिवानिरः पूर्वाषाढायाः। ह्यो बभ्रु उत्त
राषाढा अभिजितो ह्योर्बभ्रु नकुलो। कपिवानिरः श्रवणस्य। सिंहो धनिष्ठायाः। वाजी अश्वः। शततार
कायाः। हरिः सिंहः पूर्वाभाद्रपदायाः। गौरुत्तराभाद्रपदायाः। नागो हस्ती रेवत्याः। इतियोनिमभिधाय योनिवैरमाह ॥ ॥ सिंहो
महिषाश्वमोतुरवनकं श्वेण च कीशा विगो व्याघ्रं वशुफणीति मीरुवरयोः प्रेक्ष्य शयोः संत्यजेत् ॥ ३॥ सिंहश्च ईशश्च सिंहो मं। सिंह
गजं। एवं महिषाश्वं। ओतुरवनकं। माजीरोदुरं। श्वेणं श्वानमृगं। कीशा विवानरमेवकं। गोव्याघ्रं। वशुफणिनकुलसर्पं। इति वैरं।

भीरुवरयोः। प्रेष्यशयोः। प्रेष्यश्वेव कः ईशः स्वामी। तयोश्च त्र्यजेत्। वज्रयेत्॥ ॥ अथ गृहवैरं विवक्षस्तावद्राशिनाथानाह। मेशामं
 शतबुचंरबृशमगुशाः शोगुः। क्रियात्सूर्येवमित्राणीज्यकुजेंदवः शानिसितोशत्रूविधोर्नोरिपुः। मित्रेसूर्यबुधोः कुजस्यविदरिः सूर्येदुजीवा
 हिताज्ञस्यार्कास्युजितोहितोविधुररिः सूर्यः सितज्ञावरी॥ ४॥ मित्राण्यर्ककुजेंदवोऽथ भृगुजस्यरिर्वीरुहितोमंदज्ञोचशनेः कुजेंदुरवयो
 नेष्टाः सितज्ञोहितो। क्रियान्मेवात्सकाशात्मानांशाशीनामीशाः मेशाः एतेक्रमेणस्युः। मंमंगलेमेघस्य। शरुकोचपस्य। इत्यादि
 स्पष्टं। रवेः सूर्यस्य ईज्यकुजेंदवोमित्राणि। ईज्योगुरुः कुजोभौमः ईदुश्चंद्रः। एतेमित्राणिसहृदः। शानिसितोशत्रू। शनिः प्रसिद्धः सि
 तः शक्रः। एतेशात्रूवैरिणो। अर्थादन्येउदासीनाः॥ ॥ विधोर्नोरिपुः। विधोश्चंद्रस्यरिपुर्नास्ति। सूर्यबुधोमित्रे। अन्येउदासीनाः
 ॥ ॥ कुजस्यभौमस्यवितबुधोऽरिः वेशः। सूर्येदुजीवाः हिताः मित्राणि। अन्योसमो॥ ॥ जस्यबुधस्यअर्कास्युजितोरविशुक्रोहि
 तोमित्रे। विधुश्चंद्रोऽरिवेशः। अन्येसमाः॥ ॥ सूर्येगुरोः सितज्ञोशुक्रबुधोअशौचवैरिणो। अर्ककुजेंदवः शविभौमचंद्राः मित्राणि। अन्यस
 मः॥ ॥ भृगुभुवः। भृगोर्भवतीतिभृगुसूतस्यभृगुभुवः शुक्रस्यरवींद्रसूर्यचंद्रौशत्रूवैरिणो। मंदज्ञोशनिबुधोहितोमित्रे। अन्यो
 समो॥ ॥ शनेः कुजेंदुखयः अरयः वैरिणः। सितज्ञोमित्रे। अन्यः समः॥ ॥ अथगणमाह। पूर्वोद्दिष्टककोत्तरंनरिसूर्येर्कात्यादि
 ज्यानिलेदुष्टुत्पत्तिमित्रमन्यदसुरेदैत्यैर्नृणांस्यान्मृतिः॥ ५॥ ॥ पूर्वोत्ति। पूर्वोस्तिस्वः। आर्द्राप्रसिद्धा। अंतकंमरणी। उत्तरास्ति
 स्वः। एतन्नक्षत्रनवकंनरिसवति। नृणामित्यर्थः। अर्कोहस्तः। अंतरेवती। अदितिः पुनर्वसुः। ईज्यः पुष्यः। अनिलंस्वाती। ईदुर्मृगः॥
 श्रुतिः श्रवणः। अश्विनीप्रसिद्धा। मेत्रमनुराधा। एतन्नक्षत्रनवकंसूर्येदेवसवतिदेवगमित्यर्थः। अन्यतउर्वरितंनक्षत्रनवकं असुरेसव

लनेमास्युपमेयोविहितेछुरिकाबंधमाहुः॥ २८॥ ॥ श्रद्धाणामौज्यजावान्तदु दिततिथिभेमौज्युक्ततिथिनक्षत्रेअनस्तभौमेज्यशुके। उदितैर्भौ
 मगुरुशक्रैः। व्यारेवारे। आरोभौमस्तद्विहितवारेलवेनवांशेयत्रकुत्रापिलग्नेभौमनवांशवर्जितइत्यर्थः। उपयमविहितेमासि। विवाहोक्तमा
 से। विवाहोपयमोसमावित्यमरः। छुरिकाबंधंकरिप्रदेरोछुरिकाबंधंमुनयः आहुः। तथाचसंग्रहे। श्रद्धाणाराजपुत्राणामौज्यभावेस्त्रवं
 धनंभौजीबंधोक्ततिथ्यादौकार्यंभौमदिनंविनेति। तथाचनारदः। छुरिकाबंधनंवक्ष्येनृपाणांप्राक्करग्रहान्। विवाहोक्तेषुमासेषुशुक्र
 पक्षेप्यनस्तगे। जीवेशक्रैचमपुत्रेचंद्रताराबलान्विते। भौजीबंधर्क्षतिथिषुकुज वर्जितवासरे। तेषांनवांशकेकर्तुरष्टमोदयवर्जिते। शु
 क्रेष्टमेविधोलग्नषडष्टांशविवाजिते। धनत्रिकोणकेंद्रंछेः शुभेस्त्र्यायारिगेः परेः। छुरिकाबंधनंकार्यमर्चयित्वाकरान्पितृन्। अर्चये
 छुरिकांसम्यग्देवतानांचसंनिधौ। ततःसुलग्नेबध्नीयात्कट्यांलक्षणसंयुतां। तस्यास्तुलक्षणंवक्ष्येयदुक्तंब्रह्मणापुरा। संमितंछुरि
 कायामंविस्तारेणेवताडयेत्। भाजितंगजसंख्येश्वरंअंगुलान्परिकल्पयेत्। शेषंवेवफलंवक्ष्येध्वजायेधनवान्भवेत्। धूमायेमरणं
 हजयश्चायेनिरो गक ता। धूनलाभोचषेतंतदुःखिसवतिगर्हमे। गजायेत्यंतसप्रीतिर्ध्वोक्षेवित्तविनाशनमिति। सर्वत्रत्याज्यप्रकरणे
 दितंविशोक्यं। अस्मिन्प्रकरणेकर्णवेधवृत्तंविनासर्वाणिस्त्रगधरायतानि। इतिस्वलतमुहूर्तमातंडटीकायांमातंडवदुभायांगर्भा
 धानादिसंस्कारप्रकरणं॥ ॥ अथविवाहप्रकरणंविवक्षस्तावनघटितंगुणविचारंचद्वादशाभिर्दत्तेनाह। शुद्धिमित्यादि।
 अतःपरमंत्रग्रंथेसर्वाणिशार्दूलविक्रीडितानि॥ ॥ शुद्धांगोत्रकुलादिभिर्गुणयुतांकांतांवरश्रोद्धहेदृणो१ वश्य२ म३ योमि
 ४। रवेवर५। गणाः६ कूटं७ चनाडी८ क्रमात्। वर्णाद्याबलिनोयथात्तरमहीदृ१८ ध्वंगुणेक्यंशुभंवर्णाविप्रमुखादृषादिहवरावर्णे
 तमःस्याच्छुभः॥ १॥ वरःगोत्रकुलादिभिः शुद्धांकांतांकमनीयांकन्यांउद्धेत। विवाहयेत्। चकाराद्विरोधेवंविधोभाव्यः। गोत्र

द्वितीयः। तद्यथा। एषः सममं। तत्त्वस्मात्सकाशात्तुषष्ठेतेनेलाधरेण सहितं यद्विभवतितदा तद्वाह्यं स्यादित्यर्थः। तत्त्वमिनेमेत्रीभा
 तावात्। सममं अष्टमेन सह न ग्राह्यं। एवमेव ग्राह्या ग्राह्यं विलोकयेत्॥ ॥ अथ ग्राह्यं द्विर्द्वादशमाह। द्विर्द्वादशके सममं द्विती
 य सहितं यदा भवति तदा श्रेष्ठं शोभनं स्यात्। विपरीतं असत्॥ ॥ तत्र सिंहे विशेषमाह। स्त्रिया युग्धरिरिति। विषमोपि सिंहे स्त्रि
 यांकन्या युक्कृतः श्रेष्ठः॥ ॥ अथ नाडीविधमाह। अत्र श्लोके नृतीपांते स्त्रिभिः पदे स्तिस्त्रोनाड्यः स चित्तमूलं प्रसिद्धं। इन्द्रो
 ज्येष्ठा। अर्कमंहस्तः। पाशी शततारका। अत्रैकचरणः पूर्वो नाड्यपदा। आदित्यं पुनर्वसुः। अर्यमा उत्तराफल्गुनी। ईशः आर्द्रा। अश्वि
 मं अश्विनी। एभिर्नवभिर्नक्षत्रैरेकनाडी भवति। याम्यं भरणी। इंदुर्मृगः। इंदुयं पुष्यः। मित्रमनुराधा। भाग्यं पूर्वाफल्गुनी। वसु
 मंधनिष्ठा। स्वाष्टं चित्रा। अंबुपूर्वाषाढा। अहिर्बुध्न्यं उत्तराभाद्रपदा। एभिर्नवभिरेकनाडी॥ ॥ अन्ये नाड्ये हेकनाडिनवके स्या
 तां द्विमेवेन नृतिर्गोदादक्षिणतः क्वचिन्तपमुखे पार्श्वेकनाडी हिता। मैत्र्यादिव्यय २। १२। मर्थे नंद। ५। ९। मपि सतपष्टकाष्टकं द्वा
 वश्यतः षड्भिः स्त्रीनृगणावरोक्षपगणः सत्कूटमश्वोस्तदा॥ ८॥ अन्ये रुरुर्वरिते नवभिरेकनाडी। एवमिस्त्रोनाड्यो भवति। इह विवाहवि
 वाही वषये एकनाडिनवके द्विमेद्वयेर्वधूवरयोर्भेनक्षत्रे चेत्यातां तदामृतिर्भरणं स्यात्। अथ गौतम्यादक्षिणदेशे क्षत्रियादीनां च अ
 न्यवध्वा अलाभे गतिमाह। गोदादक्षिणतः। गोदागोदावरीतस्यादक्षिणतः दक्षिणदेशे सर्ववर्णो। तपमुखे क्षत्रियादो सर्वदेशस्ते
 क्वचिदन्यकन्यकाया अलाभे सति पार्श्वेकनाडी हिता शुभा स्यात्। नमध्यनाडी। उक्तं चरलकोशे। अग्रनाडी व्यधे भर्ता मध्यनाडी
 व्यधे दयः। एष्टनाडी व्यधे कन्या भ्रियते नात्र संशयः। समासने व्यधेशीघ्रं दूरवेधे विरेणतु। व्यधांतरममानेन वर्षे दुष्टं प्रजायतेति।
 ब्राह्मणविषयं। जठरे निर्धनत्वं च गर्भे मरणमेव च। एष्टे दोर्भाग्यमाप्नोति तस्मात्तां परिचर्जयेदिति। क्षत्रियादिविषयं। ज्योतिः प्रकाशे।

निधनं मध्य नाड्यादं पक्षोपत्योर्नवपार्श्वयोनाड्योरिति। अत्र व्ययः स्थातवैवोक्तः। करग्रहेषु च नाड्योर्ननिद्ये इति यद्वचः। तस्मात्त्रियादिविषयं गौत
 मीयाम्यतस्तथेति॥ ॥ अथ पूर्वोक्तानां द्विर्द्वादशादीनां शुभत्वमाह। मैत्र्याग्रहमेत्यादिव्ययं द्विर्द्वादशं अर्थे नंदं पंचमनवपंचसकुंभं स्यात्। वश्या
 दिषद्भिः षड्काष्टकं शुभं स्यात्। वश्यभयो निखेचरगणनाडीभिः। षडष्टकं स्यादित्यर्थः। अथ यदा स्त्रीनृगणावरोक्षपगणः रक्षोगणः स्यात्तदा त
 मेलनं सत्कूटमश्वोः सत्योः शुभं स्यात्। अथ यदा रक्षः स्त्रीरक्षोगणा स्त्रीनृपुमाननृगणपुरुषः स्यात्तदा वशमुखेः षड्भिः वशभयो निखेचरकूटना
 डीत्येतैः षड्भिर्युतं तन्मेलनं शुभं स्यात्॥ ॥ अथ नृदूरं सापवादमाह। रक्षः स्त्रीनृपुमान्यदा वशमुखेः षड्भिः युतं शोभनं स्त्री भूभानिकटे नृदूर
 रमशुभं रवे टोडुमैत्र्योः शुभं। द्योर्के। २। १२। ताम्रसुवर्णमष्टरिपुके। ६। गोयुग्ममर्यांकके। ५। ९। रोप्यं कांस्थमथैकनाडियुजिगोस्वर्णादिदत्तोद्दे
 त॥ ९॥ स्त्रीभादिति। स्त्रीनक्षत्राणां नक्षत्रं यद्विनिक्ते समीपे भवति तदा नृदूरं स्यात्। कथं भूतं नृदूरं अशुभं। अशुभफलदं। इदं नृदूरं रवे
 टोडुमैत्र्योः सत्योः शुभं स्यात्। उडुमैत्रीयो निमैत्रीति यावत्। अथ संकटे दुष्टकूटादोदानमाह। द्योर्के इति। द्योर्के द्विर्द्वादशे ताम्रसुवर्णं दत्वा उ
 द्देहेत्। अष्टरिपुके षडष्टरिपुके गोयुग्मं गोमिथुनं। अथोक्तं पंचमनवमे रोप्यं कांस्थं दत्तोद्देहेत्। एकनाडियोगे गोस्वर्णानं वस्त्राणि बहूनि दत्वा उ
 द्देहेदित्यर्थः। तथा च राजमार्तडे। षडष्टमे गोमिथुनं प्रदद्यात्कांस्थं सरोप्यं नवपंचमेव। नाड्यां सुधेनून् सुवर्णवस्त्रां द्विर्द्वादशे ब्राह्मणतपणं चेति।
 उद्देहाह तत्वे। ताम्रं हेमधनं व्यथेरजतयुक्कांस्थं शरांकेरुषंगोदद्यात्षडष्टके द्विजमुजिं स्वर्णं च नाडियुताविति॥ ॥ अथ गुणविचारं विभिरुते
 राह। भूवर्णे क्यवरोत्तमे वशभस्येधं द्ययं २ मित्रयोः स्ववैराग्यनके भोसदूयोरग्नयः ३। मिश्रेतच्छकलं तथा तिसह दोर्वदा ४ स्वयोः ५ मित्रयोः धरा ६
 रेक ७ स्याद्विषतोः स्वभावगुणयोर्द्वौ ८ रवं महद्वैरिणोः ११०॥ वर्णे क्यवरोत्तमे भूरेको गुणो ज्ञेयः। वर्णयोरेक्ययस्मिन् घटितं तद्वर्णं क्यं च। वरः उ विवशके
 तमोपस्मिन् तद्वरो तमं॥ वर्णे क्यं च वरोत्तमं च। उभयत्रापि एके को गुण इत्यर्थः। अर्थस्थाने वरगुणाभावः। उक्तं च ज्योतिर्निबंधे। एको गुणः
 सङ्गवर्णं तथा वर्णोत्तमे वरे। हीने वरे गुणः शून्यं केप्याहुः सदृशेदलंमिति॥ अथ वश्यगुणविचारमाह। वशभस्येधं १ एकस्याधंगुणः॥

वश्यमक्षयं यथा मनुष्याणां जलजावशाः मक्षयं च। तत्र अर्धगुणोप्राप्त्यः। एतत्तु द्विजादौ ज्ञेयं। द्विजादयस्तु कदाचिद्वात्ये पाठेन जातिमत्स्य
भक्षका भवन्ति न सर्वेषां तस्माद् धूवरजातीति विचार्य योजनीयं। हीनजातौ शून्यं। यतः खं वैराशन के इत्यस्मिन्नेव श्लोके उक्तत्वात्। एवमेव
सिंहस्य सर्ववश्या मक्षयं च भवन्ति। तत्र मनुष्याः। वैरिमक्षयं रश्चिकस्तवैरी। अन्ये वशमक्षयं। अथ मित्रयोः परस्परं सह दोर्दयं गुणद्वयं विज्ञेयं
अत्र विचारः। तत्र स्वजातो मित्रत्वं प्रकटं। मनुष्याणां भेषवशाः अश्वमृगैः सह मित्रत्वं। तत्र हीनजातीयानां पशवो वशमक्षयं तत्रार्धगुणः। अत्र
न्येव द्वयं। अथ अरिवशके धरा एके गुणः। अरिवशकं यथा। मनुष्याणां रश्चिकः। सिंह रश्चिकः यो नित्ये वैरं। रश्चिक दष्टः सिंहो मरणं प्राप्नोति
ति लोके प्रसिद्धिः। तस्माद् त्रगुणा भावः। प्रथमं वश्यलक्षणे अन्यज्जनादि त्युक्तं तस्मात्सुबुद्धिभिर्विचार्य वक्तव्यं। ममात्रवश्यविचारणे बुद्धि
रेवं स्फुरिता। अत्र यदुरुक्तं तद्बुद्धेः शोधनीयं। ननु वश्यलक्षणे कौर्ष्येन वश्याहरे रित्येवोक्तं त्वया कथमुक्तं सिंहस्य मनुष्या वैरी मक्षयमिति सत्यं
। ततश्च लोकोक्तं लक्षणं सर्वसामान्यं। अत एवोक्तं ग्रंथकर्त्रा अन्यज्जनादिति सिंहस्तु न रगजादिमारणे अत्युत्तमः। अन्येषां भारणे उदासीनः
अशदृशत्वात्। उक्तं च। वैरमक्षयगुणा भावो द्वयोः सख्ये गुणद्वयं। वश्यवैरे गुणद्वयैको वश्यमक्षयगुणार्धकमिति। अथ तारागुणा विचारमाह।
सद्वयोः उज्जयतः सत्तारयोः सतोः अग्रयं स्त्रयोगुणाः। एतदुक्तं भवति। भेगण्येकं हते रित्यनेन प्रकारेण उभयतोऽपि यदिसत्तारे भवत
स्तारात्रयोगुणा इत्यर्थः। मिश्रे तच्छकलमिति। मिश्रे एकतः शकता तारा। एकतो अशुभा तारा। एवं मिश्रे सन्ति तच्छकलं। तेषां त्रयाणां शकलं तच्छ
कलं। साख्ये को गुण इत्यर्थः। अन्यथा गुणा भाव इत्यर्थे सिद्धं। उक्तं च। एकतो लभ्यते तारा शकता चेवाशकमान्यतः। तदा सार्धो गुणश्चैकस्तारा
शुद्धौ मिथस्त्रयः। उभयोर्न शकता तारा तदा शून्यं समादिशेदिति। अथ योनिगुणा विचारमाह। अतिरुद्धो वैरश्च त्वारोगुणाः। मित्रयोस्त
यः। द्विषतो वैरिणो रेकः। स्वभावे गुणयोर्द्वौ। महद्वैरिणाः खं शून्यं गुणस्यात्। एवं च प्रकारेण योनिगुणाः। अस्य विवेकः। अष्टाविंशतिनक्ष

नक्षत्रैकचरणं ५

निर्देश्य गणमित्यर्थः। दैत्यैर्नृणां मतिर्भवति। स्याद्देवास्तरयोः देवास्तरयोः देवदेवयोः कलिः स्यात्। नृमरयोः नृदेवयोर्मध्यमं स्यात्। स्वयोर्म
ले स्वाह दं स्यात्॥ अथ दुःकृत्माह॥ ॥ स्याद्देवास्तरयोः कलिर्नृमरयोर्मध्यमं स्यात्। नृदेवयोर्मध्यमं स्यात्। नृदेवयोर्मध्यमं स्यात्। नृदेवयोर्मध्यमं स्यात्।
मर्था ५ कके ॥ शेषार्था विविधा विभेकचरणे भिन्नक्षराश्वेकं कं भिन्नाश्वेकं भिन्नयोरगणखगोनाडीन्द्रनच॥ ६॥ स्याद्देवास्तरयोः पूर्वा
के द्विययके द्विर्दशने स्यान्निर्धनत्वं स्यात्। अर्था कके वपुत्र्यं अनपत्यत्वं स्यात्। शेष उर्वरितत्वात् तीयेकादशे। चतुर्थदशमे उभयसप्तमे॥
एकसौ विविधा अर्थाः। धनपुत्रपश्वायैः देस्युः। कथं भूतेशेषे। विभेकचरणे। विगतं भेकचरणं यस्मात्तत्तथा तस्मिन्। नक्षत्रैकचरणे कूटे
अनिष्टफलं श्रूयते। एकराशौ भोद्वाहः एकभांशे मतिप्रदेति। एकक्षेत्र्यचत्वारो भेदाः। एकराशिभिन्नसौ। एकक्षेत्र्यभिन्नराशिकं॥
एकराशिनक्षत्रभिन्नचरणं। एकराशिचरणं। चेति चत्वारो भेदास्तत्रैकराशिनक्षत्रचरणं निरुद्धं। विभेकचरणेति॥ ॥ अथ शुभे
कूटे यद्भिन्नक्षराश्वेकं। यच्च भिन्नाश्वेकं मत्तयोर्द्वयोर्गणखगोनाडीन्द्रनचनहि। अत्र किमपि नावलोक्यं। शक्यमित्यर्थः। नृदूरं
वश्यमाणं। भिन्नाश्वेकमित्यत्र भेदद्वयमागतं भवति। एकक्षेत्र्यभिन्नराशिकं। अपरं एकराशिनक्षत्रभिन्नचरणं। तस्माद्देकराशिनक्षत्र
चरणं त्यक्त्वा। त्रिषु भेदेषु गणादिकं न विन्तयेत्। तत्र गणादिदोष्ये सत्यपि शक्यं स्यादित्यर्थः। उक्तं च बृहस्पतिना। एकराशौ यथैक
धिष्ये यथैकराशौ तथैकै। गणनाडीन्द्रनचत्वं ग्रहवैरं न विन्तयेत्। इति। कालनिर्णये। दंपत्योरेकनक्षत्रे भिन्नपादे शक्यमावहं। दंप
त्योरेकपादे तु वर्षाते मरणं ध्रुवमिति॥ ॥ अथ ग्राह्यषट्काष्टकं द्विर्दशं चाह। षट्काष्टसमभं च षष्ठसहितं चेच्छोभनं स्यात्
मं भं हिर्दशं शके द्वितीयसहितं श्रेष्ठं त्रियायुधरिः। मूलं शके मपाश्वजेकचरणादित्यर्थे मेशाश्विभैर्याम्येहीज्यममित्र्यभौ
म्यवस्तुमत्वाद्। बहिर्बुध्यभैः॥ ७॥ षट्काष्टसतिसमभं षष्ठकं कन्यादिचैद्यदि षष्ठसहितं स्यात्तदा शोभनं स्यात्। साख्ये स्यात्

अथ गुणाविचारमाह । नादेवेति । यत्र नावरः देवः देवगणः वधू मनुजामनुष्यगणा भवति इह रसाः षट्गुणाः ग्राह्याः । तद्वैपरीत्ये । तयो
वैपरीत्यं तद्वैपरीत्यं तस्मिन् रमिताः पंचगुणाः ग्राह्याः । एतदुक्तं भवति । यत्र वरो मनुष्यगणः वधू देवगणा अत्र पंचगुणा ग्राह्या इत्यर्थः ॥
षट्सांभ्ये । गणसांभ्येषट्गुणाः ग्राह्याः । यत्र अस्वपुरुषः देवगणपुरुषः सुखधूः देवगणस्त्री भवति । अत्रैकः एको गुणो ग्राह्यः । अन्य
त्र उक्तादन्यत्र सर्वं शून्यं गुणो ग्राह्यः । अथ भूकूटगुणाविचारमाह । दुःकूटे यदि योनिमेव मबलादूरं तदां भोधयो नो चेत्तत्तन्वयैर्यदेक
मिह भू १ मांघ्र्येक्येकरं गुणः । सत्कूटे वरदूरता भरिपुता षट्भिन्नाराशेकमेपंच ५ न्यत्र सुकूटे केच गिरयो ७ योनाडि भेदे गजाः । ८
॥ १२ ॥ दुःकूटेति । दुःकूटे द्विर्दो दशां दो सति यदि योनिमेव अवलादूरं स्त्रीदूरं स्यात्तदां भोधयश्चत्वारो गुणाः ग्राह्याः । नो चेद्यदि योनि
मेव मबलादूरं न स्यात्तदां सर्वं शून्यं गुणः । अनयोर्योनिमेव स्त्रीदूरयोर्मध्ये यत्र एकं स्यात्तदां हरेको गुणः । मांघ्र्येक्येकं न शत्रैकच
रणे सर्वं शून्यो गुणो ग्राह्यः । अथ सत्कूटे सति यदि वरदूरता भरिपुता भवेत्तदां योनिमेव च स्यात्तदा षट्गुणाः ग्राह्याः । भिन्नाराशेकमेपंच
च । भिन्नाराशिश्च एकमेव । अत्र पंचगुणाः ग्राह्याः । उर्वरिते सत्कूटे मुनयः सप्तगुणाः ग्राह्याः । अथ नाडीगुणाविचारमाह । अथोनाडी
ति । नाडी भेदे गजा अष्टो गुणाः ग्राह्याः अनुक्ते गुणाभावः । इति धाटितं । अथ स्त्रीविवाहकालमाह । स्त्रीणामष्टमवर्षतस्त्रिषु ॥ ८
॥ १० ॥ नृणां तीर्णव्रतानामयुश्च द्वादशवराधमाधयुगयोर्मार्गे विवाहः शुभः । ज्येष्ठपूर्वजयोस्त्यजेत्स्त्रिमरुचिं ज्येष्ठानरेवटान्वितं
यन्मासादिजनुर्भवप्रथमके गर्भे त्यजेन्नानुजे ॥ १३ ॥ स्त्रीणामिति । स्त्रीणामष्टमवर्षतः सकाशात् त्रिषु वर्षेषु विवाहः शुभः स्यात् ।
अष्टमवर्षमदशेषु शुभः स्यादित्यर्थः । तथा च संवर्तः । अष्टवर्षा भवेद्गोरो न वर्षा चोरोहिणी । दशवर्षा भवेत्कन्या द्वादशवर्षमता । गोरो
दानान्जानागले कंवेकुंठोरोहिणी ददत् । कन्यादानाद्द्वल्लोकं रोरो वतुरजस्वलेति । वृषलीययोः । तथा च कारिका मुक्तं । षडब्द

मध्येनो ह्योदो कन्या वर्षद्वयं ततः । सोमे मुंकेत तस्तद्वर्ध्वं श्वतथानल इति । अस्य वाक्यस्य सहायिनी श्रुतिर्वदति । सोमः प्रथमो विविद
इति । उपक्रम्य सोमो दद्वर्ध्वं वायुगंधर्वो दद्वर्ध्वं नय इत्यंतं । नन्वस्य विरोधो ब्रह्मपुराणे गोतमी मिहात्म्यमानु तीर्थवर्णने विष्टिमानुसं
नादे दृश्यते । विष्टिरुवाच । चतुर्था द्वत्सरादूर्ध्वं यावन्न दशमात्ययः । तावद्वाहः कन्यायाः पित्रा कार्यः प्रयत्नत इति । सत्यं । अत्र पुराणवाक्यं श
इविषयं । श्रोतस्मति ब्राह्मणादिविषयमित्यर्थः । विरोधः । सत्तमवर्षं विषयमत्वा नारदादिभिः स्त्रीविवाहेनांगीकृतं । तस्मात्सर्ववर्णाना
मविरुध्यमेवोक्तं । स्त्रीणामष्टमवर्षतस्त्रिधिति । कथितकालादूर्ध्वं कदाचिद्द्वारालाभनिमित्तादो समवर्षेषु द्वादशचतुर्दशषोडशेषु वि
वाहो ग्राह्योऽतरे उक्तः । कालनिर्णयदीपिका विवरणे स्वयंवरार्थं कालद्वयमुक्तं । जीवसितकायाः ऋतो वर्षत्रयानंतरं स्वयंवरकालः ।
अरात्काया अपि ऋतो वर्षत्रयानंतरं स्वयंवरकालः । अरात्काया इत्येतत्सर्ववर्णसाधारणं । कन्याप्रदास्तत्रैवोक्ताः । पितापितामहो
भ्रातामाताबन्धुर्यदानहि । ऋतो वर्षत्रयादूर्ध्वं कन्या कुर्यात्स्वयंवरमिति । बोधायनोप्याह । वर्षाणि त्रीण्यनुमतीकांसेतपितृशास
नं । ततः श्वतुर्ध्वं वर्षतु विंदेत स दशं प्रतिमिति । अथ पुंसां विचारकालमाह । नृणामिति । तीर्णव्रतानां कृतव्रतयि स गीणां
अथुश्च द्वादशेषु वर्षेषु विवाहः शुभः स्यात् । तुर्विशेषे । उक्तवर्षे कर्तव्य इति आह । अत्र चराधमाधयुगयोः । अत्र विषमवर्षेषु । राधो वैशा
खः । माघः प्रसिद्धः । अनयोर्युगे युगले । राधयुगं । माधयुगं । वैशाखज्येष्ठौ । माघफाल्गुनावित्यर्थः । मार्गमार्गशीर्षे विवाहः शुभः स्यात् ।
एते पंचमासाः बहुसंमताः । एषु ज्येष्ठमासं प्रवेजयोः प्रथमजातयोः द्वयोस्त्यजेत् । अथोदेकतरे ज्येष्ठे सति न त्यजेत् । तथा च नारदः । ज्ये
ष्ठेन ज्येष्ठयोः कार्यं नृनार्योः पाडिपीडनं । तयोरेकतरे ज्येष्ठे ज्येष्ठमासे पिकारं यदिति । दोषांतरमाह । हिमरुचिं चंद्रमसं ज्येष्ठानरेवटान्वितं
तंबुधगुरुरहिताः न्यग्रहं कृत्वा पापग्रहशुक्राणामन्यतममुक्तं त्यजेत् । अनिष्टफलं श्रवणात् । उक्तं विवाहं रुदा वने । अशुभं क

सखः सरवनत्यसूनिनि। सर्वशुभकर्मसाधारणोयंशेषः। अथत्याज्यप्रकरणेमासाद्यंजनि संभवमिति। यदुक्तं तस्य विशेषनिर्णयमाह॥ य
न्मासादिजनुर्भवप्रथमकेगर्भेत्यजेन्नानुजे। स्पष्टार्थः। अत्रनारदः। जन्ममासे च जन्मक्षेत्रे जन्मदिनसेपि च। आद्यगर्भे कृतस्याथदु
हितवाकरग्रहइति॥ ॥ अथविवाहनसत्राण्याह। मूलांत्याके मघास्थिरेद्विनिलयुक्ते त्रिविवाहेशसंपापत्यक्तमनिंदुमुकुरवलपु
तंभोग्यं च विवर्धनं मं। विश्वेन्द्रोयममित्रयोर्द्विकमयोः पेयश्चक्षुर्हयोर्मिथोऽंत्यार्थमणोः पुनरस्वपेर्वरुणमस्वात्यारुमाहस्तयोः॥ १४॥
मूलांत्येति। मूलं प्रसिद्धं। अंत्यं रेवती। अर्कोहस्तः। मघाप्रसिद्धा। स्थिराणि रोहिणी च्युत्तराः। इंदुर्मगः। अनिलः स्वाती। एभिः सहितं।
मैत्रमनुराधा। विवाहेशसंशुभफलमित्यर्थः। अथैतेषु केषु निंद्यमाह। पापयुक्तं पापग्रहयुक्तं। अनिंदुमुकुरं चंद्रां युक्तं। नमुक्तं। एतदुक्तं
भवति। पापग्रहयुक्तं नक्षत्रं चंद्रभोगरहितं न शुभं स्यात्। उक्तं संहिताप्रदीपे। राहुमुक्तं त्रिभिर्भागैः शुद्धं षड्विंशोपगं। चतुर्भिः शनिभो
गेन दुष्टं द्वात्रिंशं कुजेन च। खलु युक्तं पापग्रहयुक्तं भोग्यं वृद्धं च न शुभं स्यात्॥ ॥ अथवेधमाह। विश्वेन्द्रो रिति। उत्तराषाढा दाम्भगयोः
। मरण्यनुराधयोः। द्विकमयोः कस्य भेकमे। द्वे च ते कमे च द्विकमे। रोहिण्यभिजितौ। तयोः। पेयश्चक्षुर्हयोः। मघाश्रवणयोः। मिथः परस्परं।
अंत्यार्थमणोः। रेवत्युत्तराफाल्गुन्योः। पुनरस्वपेः। पुनर्वसु मूलयोरिति पावत। वरुणमस्वात्योः। उमाहस्तयोः। उमाउत्तराभाद्रपदा। उत्तराभा
द्रपदाहस्तयोः। मिथः परस्परं वेधः स्यादित्युत्तरं श्लोकेन संबन्धः॥ ॥ अथकर्मविशेषणवेधनिर्णयमाह। वेधोयं करपीडने निर्गदितो
नान्येषु ते पुष्पमृतावेधः सप्तशलाकेकेशिवदिशः काश्या नवाद्यैर्युते। वेधोऽंत्यादिमयोर्द्विकमित्रितयोरंघ्रयोर्मिथः सद्गृहे विवहे मेचरणं त्यजे
त्खलु रवेगोः सर्वे लिहा। धिक्कचित्॥ १५॥ अथउक्तो वेधः करपीडने विवाहे पूर्वमुनिभिर्निर्गदितः। नान्येषु। अन्येषु कर्मसु जयवेधो

२॥ सिंहोपेयुदासीनः

त्राणां मन्वाद्यः सर्वोऽश्वतुर्देशयो नयः। तत्रसिंहे मंमहिषाश्वमित्यादिषु द्युक्तं तन्महद्वैरं। तत्रापिमहद्वैरेमहिषाश्वं वानरमेषकं एतद्वयं उ
दासीनं स्वभावगुणं परस्परघाताभावात्। अथैकयोनिषु अतिमित्रत्वं ज्ञेयं। एकयोनिः पिगजयोः श्वानयोः मार्जारयोः व्याघ्रयोः
सिंहयोः एकयोनिर्लेपिमित्रत्वं ज्ञेयं। परस्परं कलहकारणात्। एतत्तु यस्मिन् पंचकं स्वभावगुणं। एतद्युग्मपंचकं उत्तमं। महद्वैरवस्थं महिषा
श्वं। वानरमेषं। एतद्वयमित्येतद्युग्मसप्तकं स्वभावगुणं। व्याघ्रस्तु संपादुरनकुलेषु उदासीनः। तथा एतैर्व्याघ्रसिंहौ अन्येषां वैरिणो।
सर्पमार्जारयोर्वैरं। श्वमेषयोर्मैत्रं। गोमहिष्योर्मैत्रं। उदुरसर्पयोर्वैरं। एवं शत्रुमित्रौ दासिन्यादिकं विचार्य उक्तवत् गुणा ज्ञातव्याः। औ
दासिन्ये स्वभावगुणवद्गुणग्रहणं। उदासीनानां गुणाय। यपिनोक्ता तथापि स्वभावगुणे महिषाश्वे मेषवानरे च औदासिन्यं दृश्य
ते तस्मात्तदेव ददुदासीने गुणग्रहणं कर्तव्यमित्यर्थो ज्ञायते। उक्तं च। महोवैरे च स्वस्वभावे यथाक्रमं मैत्रे चैवातिमित्रे च रेवदुद्वि
त्रिचतुर्गुणा इति॥ ॥ अथरेवचरगुणविचारमाह। एकेशो मयमित्रयोः शरं मिता अर्धं समारातिके चत्वारः। सममित्रे क
रिपुहिते भूमिर्द्व्युदात्रियः॥ नादेवो मनुजावधूरि। हरसाद्वैरं परित्यज्य शराः॥ षट् साम्येऽस्वपपूरुषः सुखधूरत्रैकको। न्यत्र ख
॥ १३॥ एकेशेति। एकः ईशो यस्मिन् तदेकेशं उभयमित्रे यस्मिन् तदुभयमित्रं। एकेशं च उभयमित्रं च एकेशो मयमित्रे। तयोः शर
मिताः पंचगुणाः ग्राह्याः। उभयमित्रापि पंचपंचग्राह्या इत्यर्थः। अर्धं समारातिके। सम उदासीनः अरातिः शत्रुः एवं यस्मिन् मेले
तत्समारातिकं। तत्र अर्धं एकस्यार्धगुणः। एवं सममित्रके चत्वारो गुणाः स्युः। रिपुहिते अरिस्तुहृदि षट् एकः। द्वादसित्रयः। द्वादसा
यस्मिन् तत्तत्रयोगुणा गुणा ग्राह्याः। अनुक्तगुणाभावः। उक्तं च। तत्रैकाधिपतित्वे च मित्रत्वे गुणपंचकं। चत्वारः समि
त्रत्वे द्वयोः साम्यत्रयोगुणाः मित्रवैरगुणाश्चैकः समवैरगुणा धैकं। परस्परं रेव चैरगुणान्ये विनिर्दिशे इति॥

नोक्त इत्यर्थः। तेषु विवाहात् अन्यकर्मसु सप्तशालाकके चक्रे स्मृतः। कथं भूते सप्तशालाकके। शिवदिशः ईशान्याः सकाशात् कार्शान
 वाधेयुते। तशानुर्देवस्येति कार्शानवन्तु निकातत आद्यं येषां तानि ते युते ईशान्यादिप्रदक्षिणं कृत्तिकादिनसंवेयुक्त इत्यर्थः। विवादे ते स
 र्वकर्मसु सप्तशालाकाचक्रे वेधो वलोकनीयमिति ॥ ॥ अथ सप्तशालाकाचक्रे वेधमाह। भाग्याद्ये पितृयाम्यभेग्निरिहो भवे
 दुभेत्त्यर्थमेव पुण्येन्द्रे द्विकर्मेस्मरारिजलभे विवाजपादे मिथः। मूलक्षौद्रिति भेदो द्विदेववस्तु भेदो नुराधेव्यधो हि बुध्यार्कभयोश्च पा
 श्यनिलयोः सप्ताह चक्रे स्मृतः। १३६। भाग्येति स्पष्टार्थः। अयं वेधः करपीडनादृते ज्ञेयः। तथा लल्लः। चक्रे सप्तशालाकारव्यभेधः सर्व
 कर्मसु। त्याज्य एव विवाहे च तथैव पंचरेव जेइति। अथ पादवेधमाह। वेधो त्यादिमयोरिति। अं त्यादिमयोश्चतुर्थप्रथमयोः। द्विकर्त्रि
 तयोः। द्वितीयतृतीययोः। अं द्योश्चरणयोर्मिथः परस्परं वेधः स्यात्। अथास्य निर्णयमाह। सत्त्वगेः शुभग्रहे भेदो न सत्त्वविदेसीति च
 णं त्यजेत्। विस्त्वं चरणं त्यजेदित्यर्थः। रवल्ग्वेगोः पापग्रहे विस्त्वं सीतिसर्वं न सत्त्वं त्यजेत्। इहास्मिन्पापविस्त्वे क्वचिदन्यमुहतालासति अ
 धि विस्त्वं चरणं त्यजेत्। उक्तं च मांडव्येन। धिष्टुयं सौम्यग्रहे विस्त्वं पादमात्रं परित्यजेत्। क्रूरस्तु सकलं त्याज्यमिति वेधाविनिश्चय इति ॥
 वेधनाथः। वेधमाद्यंतयोरंध्योरन्योन्यं द्वितीययोः। क्रूरैरपि जन्तुपादं केचिद्वचुर्महर्षय इति। अथ वेधमंगमाह। लग्नेशमवेगो ११थवा
 शशिनिसहस्रेषु भेदांगे होरायां च शुभस्य वा व्यधमयं नास्तीति पूर्वजगुः। भौमाब्ध्या ३ कृत्ति १३ षट् ६ जिना १४ षट् ८ नृवसं २० रं त्यग्र
 तालत्तयारेव दोर्कोर्मितं १२ शशिमुनिमितं ७ पूर्णो न सत्त्वमे ॥ १७॥ लग्नस्वामिनि मवेगो एकादशगे सति वेधस्य दोषो नास्तीत्येको
 मंगः। अथ शशिनिसहस्रे सतीति द्वितीयो मंगः। अंगे गे शुभे सतीति तृतीयः। शुभस्य होरायां वेति चतुर्थो मंगः। एषामन्यतमसि
 मागधे

यधमयं नास्तीति पूर्वमुनयो जपुराहुः । तथा च वसिष्ठः । लग्नेरुक्तमः सौम्ययुते क्षिते वा लग्नाधिनाथो भगवस्तथावा । कालारव्यहो
 राचयदाशमस्य भवेधशेषस्य तदा हि मंगल इति । उद्वाह तत्वेपि । सद्युक् दृक्तनुमेश भवेत्यथ मयं नो वायुगलग्नपेहेरायां चरु
 मस्य वा शशिनिसदृष्टेपि चार्थरुडेरिति ॥ ॥ अथ लक्षणा माह । भौमादिति भौमात्मिका शात रेवेदो ग्रहो राहुतः क्रमान्
 व्याकृति इत्यादि मंनक्षत्रं अग्रतो लक्षयान्ति । तत्र भौमस्तृतीयं । बुध आकृतिं द्वाविंशतिमितं । गुरुः षष्ठं । शुक्रः जिनमि
 तं चतुर्विंशं । शनि रष्टमं । राहुर्नक्षत्रमितं विंश लक्षयान्ति । अर्कः सूर्योर्कमितं द्वादशं । शशी पूर्णचंद्रमाः मुनिमितं सप्तमं । अग्रतो लक्षयान्ति । तद्वहंतं नक्षत्रं मागधे मागदेशेन सत् । तथा च सत्यस्मरिः । लक्ष्मा मागधके देशे पातं कौशलके तथा । एका गतुं लंका शमी रेवेधं सर्व
 ववर्जयेदिति ॥ ॥ अथ दोषांतरमाह । षण्मासं ग्रहणो दुचंद्रतनुगं विधर्षजन्मर्क्षकेत्या । ज्येजन्म मलग्नके तनुगते
 सूर्यान्मनु १४ दुंत्यजेत् । इत ३२ ६५ २ क ९ दशो २ र्कतो युगगता ८२ तर्काः ६ खबाणो देवो १५० नाडीः संक्रमणे त्यजेद्विषसदा
 प्रायारवे दीप्तिताः ॥ १८ ॥ षण्मासं षण्मासपर्यंतं ग्रहणो दुग्रहणनक्षत्रं चंद्रतनुगं चंद्रगतं लग्नगतं चत्याज्यं चंद्रगतमिति यस्मिन्
 दिने चंद्रमसायुक्तं भवति तच्चंद्रगतं दिननक्षत्रमिति यावत् । तनुगं यथा । अश्विन्यां ग्रहणे जातसंश्रयं दशभागान्तरमेव ल
 ग्ने सत्यश्विनी लग्नस्था स्यात् । एवं भरण्या द्यपि ग्रहणो दुइत्यनेन अन्यान्यप्युत्पातदुष्टानित्याज्यानि । विधर्षो विधनक्षत्रं जन्मर्क्ष
 जन्मनक्षत्रं एते उभेतनुगस्याज्ये मंचलग्नं च मलग्ने । जन्मनि मलग्ने जन्ममलग्ने ते एव जन्ममलग्नकं । जन्मराशिजन्मनक्षत्रे तनुगत

त्याज्ये। लग्नांतर्गतगतनक्षत्रज्ञानार्थं सूत्रं। नवघ्नंतनुवेदाप्तं सैकं स्यात्तारकंतनौ॥ अर्कक्षीत्सूर्येन संज्ञातमनुचतुर्दशानक्षत्रं त्यजेत्॥
 अथ सूर्यादिनां राशिसंक्रमणे त्याज्यघटिका आह। इति। रवींदुकुजसौम्यां संक्रमणे क्रमेण दंतद्व्यंकटद्वयं त्याज्याः। तद्यथा। रविर्सं
 क्रमणे दंतनाड्योद्वात्रिंशतघटिकावर्ज्याः। संक्रमकालात्पूर्वतः षोडशघटिकाः। परतः षोडशघटिकाः एवं द्वात्रिंशतघटिकास्त्या
 ज्याः इत्यर्थः। तथा च। चंद्रे संक्रमणे द्वेनाड्यौ। भौमे संक्रमणे नवघटिकाः। बुधसंक्रमणे द्वेघटिके त्याज्ये इत्यर्थः। गुरोः संक्रमणे प्र
 ष्यष्ट चतुराशीति ८४ घटिकाः। शुक्रस्य षट्नाडिकास्त्याज्याः। शनेः संक्रमणे रवतिथयः १५० पंचाशदधिकशतघटिकाः॥
 अथ संधिदेशमाह। षट्षष्टि ६६ ऋतुसंधितस्तिथिभयुक् संधौ द्वि २ नाड्यो ग्रहात्तया देर्दिवसांस्त्रि ३ वेद ४ षड् ६ मान ८ प्रा
 गर्धितान्त्सं त्यजेत्। उत्पाने द्वाह ७ मुद्रमंच शिखिनोराका १५ एमी ८ प्राग्दले विट्प्रांते कृत ४ रुद्रयो ११ रबहुले कृष्णे निरेके चिह्न ॥ १२॥ ऋतु
 संधितः वसंतादि ऋतुप्रवृत्तेः षट्षष्टि ६६ षड्भिरधिका षष्टिः षट्षष्टिः घटीनां षट्षष्टि इत्यर्थः। ऋतुप्रवृत्तिलक्षणं रत्नमालायां। मृ
 गादिराशिद्वयमानुभोगात्षड् चतुर्वसुः शिशिरो वसंतः। ग्रीष्मश्च वर्षाश्च शरत्तद्वहे मंतनामा कथितो त्रयः। इति। तिथिभयुक् संधौ तिथि
 नक्षत्रयोगानां संधौ द्विनाड्यो एतत्क द्वे द्वेघटिके त्याज्ये॥ अथ पूर्वमुक्तं ग्रहजनिप्रांतोद्भूतं सूर्यकमिति तत्र ग्रहणसूर्यकलक्षणमाह॥
 ग्रहणादिति। ग्रहणात् ग्रहणसंकाशान् उपरितया देस्त्रि वेद षड् ६ मान ८ प्राग्दले विट्प्रांते कृत ४ रुद्रयो ११ रबहुले कृष्णे निरेके चिह्न ॥ १२॥
 सांस्त्यजेत्। अर्धग्रहणे चतुरो दिवसान्। त्रिपादग्रहणे षट् दिवसान्। सर्वग्रहणे अष्टा दिवसांस्त्यजेत्॥ प्राग्धितान्त्सं त्यजेत्। प्राग्ग्रह
 णात्प्रथमतः अर्धितान् त्रि वेदादिना दिवसान् संत्यजेत्। एतदुक्तं भवति। पादग्रहणे त्रयाणामर्धं। तद्यथा। पादग्रहणे ग्रहणात्पूर्वसार्धे कं दिवस
 अर्धग्रहणे चतुर्णामर्धं द्वौ। पादत्रयग्रहणे षण्णामर्धं त्रीन्। सर्वग्रहणेष्टानामर्धं चतुरो दिवसान् ग्रहणात्पूर्वसं त्यजेत्। तथा चोक्तं शाङ्गी

मु० मा० टी०
२६

यविवाहपटले। सर्वग्रासेदिनान्यशेषमकार्येषु वर्जयेत्। त्रिमागेने ~~द्वेषोदिवसान~~ ~~वर्जयेत्~~। धर्मासेचतुर्दिना। चतुर्थी
शेतिरात्रंतुग्रहणेचंद्रसूर्ययोरिति। अत्राप्यंतरालेनुपातो ज्ञेयः। तथा चार्धषेणिः। ग्रहणात्रिदिनं पूर्वपरतो दिनसप्तकमिति। सर्वग्रहणाविष
यं। ज्योतिः प्रकाशोपि। स्वग्राससर्वपादेनरवंडां घृत्येतुवासराः। गजाश्वेष्वधिरामा ज्ञानेष्टाः प्राकृतद्वलंग्रहेइति॥ ॥ अथउत्पातेव
ज्येकालमाह। उत्पाते द्युहमिति। उत्पाते भूकंपतिर्घातमहोल्काशनिपातादिके अद्रहं। अद्रिभित्तानां अङ्गसमाहारः अद्रहंसमाह
मित्यर्थः। त्यजेत्। उत्पाते जाते सति सप्ताहं शमे कर्मणि त्यजेदित्यर्थः। दोषांतरमाह। उद्भमंचशिखिनः। शिखिनः केतोः उद्भमं उदयंचय
जेत्। यावत्केतुदयास्तावन्मंगलं न कुर्यादित्यर्थः। तथा चार्धषेणिः। परं सप्ताहमुत्पाते त्यजेत् केतुदयं शमेइति। भद्रालक्षणमाह। राकाष्ट
मी प्राकृदले विट्स्यात्। राका पूर्णिमा। अष्टमी प्रसिद्धा। अनयोस्तिथ्योः। प्राग्दले पूर्वार्धे विट् विट् स्यात्। प्रांते कृत रुद्रयोः। कृतश्चतुर्थी
रुद्र एकादशी। अनयोः प्रांते दले विट् स्यात्। एतद्द्राचतुष्टयं। अबहुले शक्यपक्षे स्यात्। रुद्धे निरेकेष्विह। इह उक्तेषु तिथिषु निरेकेषु
एकरहितेषु रुद्धेण कृत्वा पक्षे विट् स्यात्। भद्रापवादः शार्ङ्गय विवाहपटले दूषितः। अतः कारणात् अत्र नोक्तः॥ ॥ अथ गंडांतर
क्षणमाह। सौर्ये द्वांति मभांततोब्धिः २ घटिकं पूर्णांततोब्ध्यर्धकं २ कीटां त्यालि विरामतः कु १ घटिकं गंडांतमूर्ध्वाधरं। सावैश्व
हगारव्ययोगविरतो भंतत्र चंडायुधं दुर्योगे दिनभाच्च साभिजिदयुग्मे कस्तदैकगलः॥ २०॥ ॥ सार्पे आश्लेषा। इंद्रो ज्येष्ठा
। अंति भरेवती। एषामंतस्तस्मात्कलित्प्रकिपरं पूर्वापरतः अब्धिघटिकं गंडांतं कं स्यात्। अब्ध्यश्चतस्रो घटिका यस्मिन्
त्यब्धिघटिकं। चतुर्घटिकमित्यर्थः। एतदुक्तं भवति। उक्तं नक्षत्रांतरात् पूर्वतो घटिका द्वयं। परतो घटिका द्वयं। एवं घटिका

२६

चतुर्दशतत्रोत्रयोदश। सोमोद्वाद्वाद्दशतत्रोत्रोद्वाद्दशमीत्यादि। अथतरेवइंद्वादिभिर्मुहूर्तैः। अमरेज्यजास्फुजिद्वाः सकाशात्कालं कंट
कं एनिघंटं। इन्स्यापत्यं पुमानेवियमः। तस्यघंटोयमघंटइत्यर्थस्तु उद्वांति। एतदुक्तं भवति। अमरेज्यो गुरुस्तस्मात्सकाशात्तवारेषु इंद्वादि
भिर्मुहूर्तैः कालं उद्वांति। ज्ञातबुधात्तरेवइंद्वादिभिः कंटकं। आस्फुजिद्वाः तस्मात्सकाशात्तरेवइंद्वादिभिः मुहूर्तैः। एनिघंटं उद्वांति॥ ॥
अथदुर्मुहूर्तानाह। रक्तं द्वीज्ययमेषुगो० क० रवि१२१३१ तुल्यामुहूर्तौ दिवा दुष्टास्युः कुजनिश्यगो० यइतरेसंत्यर्धयाभादिषु। प्रेक्ष्यः
संप्रतिवृत्तिर्यु० चरणे ब्रह्मद्वितीये० यमः सूर्याद्या अनुविश्वपाशियमलेन्द्रार्कमेर्मृत्युदाः॥ २२॥ ॥ शुक्रः प्रसिद्धः। इंदुश्च
इः। इज्यो गुरुः। यमः शनिः। एषुक्रमेण गोकरविभ्रतुल्यामुहूर्तौ दिवा दुष्टास्युः। मुहूर्तौ इत्यर्थः। कुजनिश्यगः। कुजनिशि अगः सप्तमो
मुहूर्तौ दुर्मुहूर्तः। अथग्रंथांतरे। अर्धमणोर्केतुहिनकरणेराक्षसब्राह्मसंज्ञावित्यादिबहवो दुर्मुहूर्ताः उक्ताः अत्रतुस्वल्पा उक्तास्तस्य
परिहारमाह। यइतरइति। यइतरे दुर्मुहूर्ताग्रं० नरेपठितास्तसर्वे अर्धयाभादिषु संति अतोमयात्रनोक्ता अतोर्धयाभादीनां त्यागे
तेपित्युक्तास्युः। किं ग्रंथविस्तरेणेति भावः। एतत्तु सजाज्ञास्यंति। यथा रवोचतुर्दशो मुहूर्तौ दुर्मुहूर्तः। तत्रकुलिकेपि चतुर्दशो मुह
र्तस्तयारेकत्रसद्भावइत्यपि विचारगम्या। नन्वेवंतर्हि पूर्वैर्ग्रंथे पठितं। मेवं। तेस्वनधिकाधिकदोषाविवक्षया कृमिति न दोषः॥ ॥
अथपातसंभवमाह। प्रेक्ष्यइति। संप्रतिसंप्रतं वृत्तिर्यु० चरणे ब्रह्मद्वितीये० ब्रह्मयोगस्य द्वितीयचरणे
यमः क्रांतिपातो विलोक्य ब्रह्मसिद्धांताद्युक्तप्रकारेण विलोक्य इत्यर्थः॥ ॥ अथमृत्युसर्वत्रवर्जयेदित्युक्तत्वात् नृत्ययोगमा
ह॥ अर्काद्याइति। अर्काद्याः सूर्यादयः क्रमेण अन्वादिभिर्नक्षत्रैः सह मृत्युदाः स्युः। अनु अनुराधा। विश्वे उत्तराषाढा। पाशी शततारका॥

यमलो अश्विनी। इंदुर्मृगः। अहिरश्लेषा। अर्कभंहस्तः। एतदुक्तं भवति। अर्को० अनुराधया सह वर्तमानो मृत्युदः। सोम उत्तराषाढया।
भोमः शततारकया। बुधो अश्विन्या। गुरुर्मृगेण। शुक्रो श्लेषया। शनिर्हस्तेन सहितो मृत्युदः स्यादित्यर्थः॥ ॥ अथविषघटिका आ
ह। पंचाशत्पञ्चजिन २० स्वागतय ३० श्रवणता ४० आरवंडला १० मूर्च्छना २१ स्त्रिंश ३० द्विंश २० रदाः ३२ खराम ३० नख २० चत्ये १०
काश्विनो २१ विंशतिः २० शक्रे १० द्रो १० दश १० वासवा १० रसशराः ५६ सित्या २० नखा २० शा १० दिशो १० चत्ये १० छी १६ जिन २०
स्वागतयो ३० श्वितइमाभ्यो ग्नेब्धि० नाड्यो विषं॥ २३॥ पंचाशदिति। अश्वितः अश्विन्याः सकाशात् नक्षत्रेषु इमाभ्यः पंचाशजि
नेत्यादिभ्यो घटिकाभ्यो ग्नेपरतोब्धिनाड्यः चतुर्नाड्यो विषं स्यात्। एतदुक्तं भवति। अश्विन्यां पंचाशत् घटिकाभ्यो नंतरं चतुर्नाड्यो
विषं। एवमन्यत्र। अत्रांकन्यास एव व्याख्यानं॥ ॥ अथेतां स्पष्टीकरणमाह। नक्षत्रस्य गतेष्व्योगगुणितः स्वस्वध्रुवः षष्टि ६०
हस्यष्टः स्यादत उर्ध्वमब्धिकाः स्पष्टास्युरेवं हताः। चंद्रः सोम्यभगाथवाश्रमसहृष्टोथवास्वाशगः कोणा ५५ स्ता ७५ १० मुखेषु
वा ० विषमयंहं तीहसांगेगपः॥ २४॥ नक्षत्रस्येति। नक्षत्रस्य गतेष्व्योगेन गुणितः स्वस्वध्रुवः पंचाशजिनादिः षष्टि हस्यष्टः स्या
त्। अत उर्ध्वं स्पष्टध्रुवानंतरं अब्धिघटिकाश्चतुर्नाड्यः। एवमुक्तप्रकारेण हताः सत्यः स्पष्टाः स्युः। स्पष्टानंतरं विषारव्याज्ञेया इत्यर्थः।
अथासां विषघटीनामपवादः। चंद्रइति। चंद्रः सोम्यभगः श्रमग्रहराशिगः सन् विषयमयंहंति। वाइत्यथवा कोणास्तरं बंधुगोपि
चंद्रो विषमयंहंति। कोणेन वपंचमे। अस्तं सप्तमं। रवं दशमं। बंधुश्चतुर्थं। एतच्छान् गोपि विषमयंहंतीत्यर्थः। अत्रास्मिन् कोणा
दिच्छाने सांगेसलमेवर्तमानां गोपलगतयो विषमयंहंति। एवं पंचभंगाः संति। ननु सप्तमः खेटो विवाहे निंदितः कथमत्र चंद्रो गृहीतः स
त्यां इदं वाक्यं सर्वकर्मसाधारणं। तस्मान्नि दितस्थानेव जयित्वा न्यत्र ग्राह्यः। तथा च वृहस्पतिः। चंद्रो विषघटी रोयंहंति केन्द्रत्रिकोणः।

घ्नः अंशुनिपूर्वसाधिते चतुर्थभावे योजितः सन् पंचमभावो भवति। तेनैव द्वे योजितः सन् षष्ठभावो भवति। तेषां ते अनंतरसाधिता भावाः सप्तदशशिसहिताः कार्याः। तेन सप्तमाज्ञेयाः। लग्नसंघट्टं मद्दतिवत्। धनं सप्तदशमत्युरितिनद्वत्। तनुमुरवाः लग्नादयो भावास्त्युः॥ ॥ अथ संधिसाधनमाह। संधिर्द्वियोगार्धकमिति। द्वयोर्भावयोर्योगार्धसंधिः स्यादिति स्पष्टं। अथ पाठांतरस्य व्याख्या। व्यस्तेति। सप्तमभावरहितस्य दशमभावस्य अरिलवः षड्भागाराध्यादिकः। स एतच्छतः। एकस्मात्सातितः। इमोऽतो भूयो वा रंवारं अंगपातालयोः प्रथमचतुर्थभावयोः क्षेत्र्योत्तनुतः लग्नात्संघट्टः संधिसहिताः षड्भावास्त्युः। इमे भावाः षड्भावा निताः सन्तः परे संधयो भावास्त्युः। एवं भावसंधिसाधनं हत्वा संध्यं सतुल्यो फल इति प्रागुक्तं ग्रहफलं विवर्ष्य। अंतरे अनुपातः। भावसंध्यंतरेणाप्तसंधिरेव तारासंलभितं जातकं धनं। एतत्संलभानं यनं। संध्यंतु जातकफलादाववगंतव्यं॥ ॥ अथ कर्तरीदोषलक्षणं सापवादमाह। इंदोर्वाहरिजाद्वयस्वगतयोः स्यात्कूरयोः कर्तरीस्वेव त्रयं त्यक्तं जुर्महत्त्ययगुरोरिष्ये शभे वातनो। स्वजो सोम्यरवेगपि वागुरुभृगुजैः केंद्रकोणेषु वा चेत्तः कर्तरिकारकौ दिविचरो नीचस्थितौ मानहि॥ २५॥ ॥ इंदोश्चंद्रात्सकाशाद्वा इत्यथवा हरिजाद्वयस्वगतयोः व्ययं। द्वादशं। संहितायां। तदुभयत्रगतयोः कूरयोः सतोः कर्तरी स्यात्। अथ महत्कर्तरीलक्षणं पामाह॥ ॥ स्वद्वितीयस्थितः कूर्यादिचक्रास्यादंते द्वादशे स्थितः कूर्यादिचक्रजुर्महत्त्ययगामी स्यात्तदा महती कर्तरी स्यात्। एवं कर्तरीलक्षणमुक्त्वा यत इंगमाह। गुरोरिष्ये प्राप्ते द्वादशे सा कर्तरी न स्यादेवेत्येको भंगः। वा इत्यथवा शभे ग्रहे बुधगुरुशक्राणामन्यतमेतनो लग्ने सति मान॥ ॥ इति द्वितीयो भंगः। स्वद्वितीये अजो चंद्रे सति मानो तत्तृतीयो भंगः। वा इत्यथवा

शक्रे वा शभे शोधकं टक॥ ४॥ ७॥ १०॥ निजांशे द्येक्षितः सग्रहः॥ २६॥ कन्याप्रसिद्धा। शक्रस्य नीचं। तोक्षिको धनुर्धरः। शत्रुगेहं प्रवेक्षं। भृगुभुवः शत्रुर्वीद्वदिति। अत्र रेवेर्गहं सिंहः। इंदुर्गहं कर्कटः। एषां कन्यादिनामन्यतमगेहगतो भृगुः षष्ठोऽपि नो भंगस्त्युः स्यात्। लग्नभंगकरो न भवतीत्यर्थः। तथा च कश्यपः। नीचगेतनुरीये वा शत्रुक्षेत्रगतं पिवा। भृगुषष्ठोऽपि दोषो नास्ति तत्र न संशय इति। अथ कुजाष्टमदोषापवादमाह। भौमो मृत्युगतोऽपि अष्टमगतोऽपि रात्रुशशिनोर्गहस्थितो यदि भवति वा इत्यथवा अर्केगः अस्तंगतो यदि भवति तदा नो भंगस्त्युः स्यात्। अस्य रात्रुर्बुधः कुजस्य विदरि रिति प्रामुक्तः तस्य गहं मिथुनः कन्या च। शशिगहं कर्कटः। तदस्य नीचं। एषामन्यतमस्तुः अस्तंगतो वा अष्टमस्थोऽपि लग्नभंगकरो न भवतीत्यर्थः। अस्तंग इति पाठे स एषावर्थः। तथा च कश्यपः। अस्तगे नीचगे भौमेशत्रुक्षेत्रगतं पिवा। कुजाष्टमोऽपि दोषो नास्ति किं विदपि विद्यत इति। अथ द्वादशषष्ठचंद्रापवादमाह। शुके इति। शुके शुक्रपक्षे अंत्यारि विधुः द्वादशः षष्ठो वा चंद्रः सवर्गद्विगितः वर्गोऽथ द्वादशः शोभनानां वर्गदशः सुवर्गदशः इतः प्राप्तः सवर्गद्विगितः शभवर्गशभदृष्टियुक्त इत्यर्थः। एवं विधो विधुः शभदः स्यात्। किमस्मिन् सति। इज्ये गुरो शक्रे वा तनो लग्ने सति। कथं भूते गुरोस्वो जो युजि। सतरं ओजः स्वो जः उत्कृष्टबलं तेन युनक्ति तिस्रां जो युक्तास्मिन् स्वो जो युजि। अतिबलिष्ठे सतीत्यर्थः। शुक्रस्याप्येतद्विशेषणं। एतदुक्तं भवति। बलिष्ठे गुरो शक्रे वा लग्ने सति शक्रपक्षे चंद्रमाः शभवर्गदृष्टि सहितो यदि भवति। तदा द्वादशषष्ठोऽपि शभद इति भंगकरो न स्यात्। अन्यथा न। मुहूर्ते दर्पणे। कवौ गुरो वा बलिनिस्थिते तनो शभे न दृष्टः शभवर्गः शशी। विवर्धमानः शभरुचिना शभं करोति तिष्ठं न पिषच्छरिष्ये यारिति। अथ सग्र

अस्यापवादमाह। कस्मिंस्तीति। तनोऽलगेनेहीनेहीनबलेसति। बलिष्ठे लगेनेसति। एषां किमपि न बला इत्यर्थः। तथा च ज्योतिः प्रकाशो रोगं चै
रं त्यजेद्रात्रौ इत्यादि। तत्रापि यत्र लग्नं वेदुका। व्यंतच्च निःफलमिति। बलं जातकान्तं ज्ञेयं। ल। जातके। अधिपयुतो दृष्टो वा बुधगुरुनि
रीक्षितश्च यो राशिः। सम्भवति बलवान् यदा युक्ते दृष्टे पि वारो धेरित्यादि। अथ सम्बन्धो राशयोः शुद्धिमापवादमाह॥ ॥ जन्मक्षौ दयते
मृतीतदधिपोतद्राश्वयेतल्लवस्तद्वं बांगगमंतल्लवस्तुनचेतत्स्वामिभिन्नेकता। शस्ते शोधयुग्मभीरुधनुषां विज्ञास्तभांशो तथा च
द्राघुण्ययुतो मृतिवितनुतो दैन्यं च हीनो जसः॥ ३३॥ जन्मक्षौ दयतः जन्मराशिजन्मलग्नाभ्यां सकाशात् मृतीये अष्टमसवने यो चतद
धिपोतयोर्मृत्युभवनयोः स्वामिनो। यचतद्राः मृत्युभवनगतास्युः। तेषां अंशानवांशः। अंगगोलग्नगतः। चपरं तेषां भराशिः अंगगोलग्न
तंगे सत्तदाखलु निश्चयेन। अंतर्लुनमरणकृत्यात्। तदा कदचिद्यदितत्स्वामिभिन्नेकतानस्यात्। तयो जन्ममृत्युभवनयोः स्वामिनो त
त्स्वामिनो तयोः। अथवा यमर्थः। तयो जन्ममनिंद्यभयोः। स्वामिनो तत्स्वामिनो तयोर्निर्यादिमिन्नेकतानस्यात्। मित्रं एकश्च मित्रेको। मि
त्रेकयोर्भावा मित्रेकतासा चेन्न स्यात्। अनेन सर्वस्योक्तसार्थकताभवति। यदितयोर्मित्रतास्यात्। अथवा एकतास्यात्तदानीयदोष इत्य
सिद्धिः। वसिष्ठः। यस्याष्टलग्ने तदधीश्वरे वाराशौ तदीशो थविलग्नगेवा। समस्त्युप्राप्नोति तदामनोजस्त्रिनेत्रमालां बकुवद्भिनेवेति॥
अन्यच्च। जन्मक्षौ जन्मलग्नाभ्यां रंध्रे शावष्टमोचयो। विलग्नसंस्क्रितानेतांस्तद्राश्वं शानपित्यजेदिति। चूडामणो। लग्नं व्यलिख्यं स्या
ज्यष्टमं सर्वकर्मसु। तत्राप्येकेशतास्येव ततस्तन्नेव दोषकृतः। न दोषोष्टमलग्नस्य यदि जन्मेशलग्नयो। सुहृदो चेत्तदा कार्यं मंगलं मुन
यो विदुरिति। चतुर्थद्वादशभवनयोर्दोषो नात्रोक्तः। यतश्चतुर्थद्वादशं लग्नं शस्तं यदि गुणान्वितमिति पूर्वाचार्यमतं हृदि धत्वा स

गुणमेवांगीकृतं। तत्पुरस्ताद्वक्ष्यति। अंगमयुभं चेद्देवर्गे। नितमिति। सगुणस्यैवांगीकारात्। किं चार्थविस्तरेणेति भावः। अंशशुद्धिमा
ह। शस्ते श इति। धटयुग्मभीरुधनुषां अंशः शस्तः स्यात्। धटस्तुला। युग्मं मिथुनं। भीरुकन्या। धनुः प्रसिद्धं। एषां अंशानवांशः शस्ते
प्रशस्तः स्यात्। तत्रापि विशेषमाह। विगतः ज्ञेयुधास्तदोषापवादः। बुधो येभ्यस्ते विज्ञाः। ते च ते अस्ताश्च तेषां भांशो राशिजवांशो। मृ
तिवितनुतः। अर्थादस्तमितस्यापि बुधस्य भांशो दोषकरो न भवतः। तथा च द्राघुण्ययुतो वंद्रेण पापग्रहेण वा युक्तिं मृतो मरणं वितनुतः
कुरुतः। वधूवरयो रिति शेषः। हीनो जसो निर्बस्य भांशो दैन्यं हीनतां वितनुतः॥ ॥ विशेषांतरमाह॥ नोवर्गे तन्मते विनंति मलवद
द्याच्चरक्षे चरं चंद्रे तोलिमृगास्यगेन चतनुपं चेष्टरेवेति नतां। मेषादिष्वजनक्रतोलिककुलीराद्यानवांशाः क्रमादिषष्टात्पूर्वनवांशकादशहता
रुग्माप्ता लवाद्यातनुः॥ ३४॥ वर्गे तन्मतः वर्गे तन्मेन विना अंतिमलवंचरमं नवांशं दद्यात्। यलग्नं स एव नवांशो वर्गे तन्मतं। तथा चरक्षे चरलग्ने च
रलवंचरं नवांशं नोदद्यात्। कस्मिंस्तीति। चंद्रे तोलिमृगास्यगे तुला करगे सति। एतच्चरत्रययोगो नोदद्यादित्यर्थः। अत्र चरचतुष्टयमध्ये चं
द्रे तोलिमृगास्यगे इत्येवोक्तं तन्मेषकर्मट्या विवाहनसत्राभावात्तथानुलग्नं च चेष्टरेवेति नतां नोदद्यात्। यत्र लग्नं च चंद्रग्रहानम
वतितलग्नं न देयमित्यर्थः। अथेष्टनवांशालुग्नसाधनमाह॥ ॥ तत्र तावन्मेषादिषु आद्यांशानाह। मेषादिष्विति मिषादिषु अ
जनक्रतोलिककुलीराद्यानवांशाः क्रमेणोक्ताः। तद्यथा। मेषे अजाद्यामेषाद्याः। रक्षेन काद्यामकराद्याः। मिथुने तोलिकाद्यास्तुला
द्याः। कर्कटे कुलीराद्याः। कर्कटाद्याः। सिंहे अजाद्यामेषाद्याः। कन्यायां मकराद्याः। तुलायां तुलाद्याः। रश्चिके कर्काद्याः। पुनः धनु
षामेषाद्याः। मकरे मकराद्याः। कुंभे तुलाद्याः। मीने कर्कटाद्याः। नवांशा उक्ता इत्यर्थः। इष्टात्पूर्वनवांशकाः गतानवांशाः दशहताः दश
गुणिताः। आप्ताः। त्रिभिर्हृताः लवाद्या भागाद्यातनुः लग्नं स्यात्॥ ॥ अत्रोदाहरणं। इष्टलग्नं मेषः। तत्र मेषादिको अंशः प्रव

तैते। इष्टांशः कन्या। स आद्या सष्ठः पूर्वोऽंशः पंच ५ एते दशहताः ५० आत्माः लवादि लब्धं १६। ४०। इष्टलग्नसहितं ०। १५। ४०। यथावामिथुनल
मेमिथुनां शैलग्नसाधनं। तत्र तुलादिः। ततेमिथुनं यावत्। अंशाः ८ ततः पूर्व ८ दशहताः ८० आत्माः लब्धाभागाः २६। ४०। गतराशि २
युक्ताजानं लग्नं २। २६। ४०। यथाधनुर्लग्ने सिंहंशे। तत्र मेषादितोगतानवांशाः ४ दश १० हता ४० आत्माः १३। २०। गतराश्यन्वितः
१८। १३। २०। जातं। एवं सर्वत्र ज्ञेयं॥ ॥ अथैतस्यास्तशक्तिमाह। लग्नांशौ स्वपट्टग्युतौ न सरवदौवान्यो न्यपादोक्षितौ ताभ्यां सप्त
मकोतथैव युवते नो चेत्तयोर्मृत्युदौ। द्विघ्नेको न विलग्नके रविसित जेद्वार्कि जीवास्तत्रा होरे शाः युपनेः स्वले द्विरवलजनेष्टाशक्तमध्य
मा॥ ३३॥ लग्नांशौ लग्ननवांशौ स्वपट्टग्युतौ स्वस्वपतिना दृष्टो युतौ वा संतौ न सरवदौ वरस्य सरवदौ स्यातां। वा इत्यथवा अन्योन्यपा
दोक्षितौ अन्योन्यपतिना आदोर्क्षितौ वा संतौ न सरवदौ स्यातां। इत्युदयशक्तिमुक्ता अस्तशक्तिमाह। ताभ्यां सप्तमकोतथैवे
ति। ताभ्यां लग्नांशाभ्यां सप्तमको सप्तमलग्नतदंशौ तथैवेति। पूर्ववत्। स्वपट्टग्युतौ युवतेः कन्यायाः सुदारैव स्यातां। इत्य
थवा तौ सप्तमलग्नसप्तमीशको अन्योन्यपादोक्षितौ। युवतेः सुखदौ स्यातां नो चेत्। एवं चेत्तस्या तदा तयोर्मृत्युदौ स्यातां क्रमे
ण। अथेष्टकाले होरासाधनमाह। द्विघ्नेति। अर्को न विलग्नं द्विघ्ने लते सति। दृष्टते सकाशात् होरे शा भवति। तेषां गणनाक्रमममा
ह। तेके होरे शाः। रविसित जेद्वार्कि जीवास्तजः। रविप्रसिद्धः। सितः शक्रः। जोबुधः। इंदुश्चंद्रः। आर्किः शनिः। जीवो गुरुः। अस्त
उगलः। स्वले द्विपापवारं रवलजनेष्टाशक्तमध्यमास्यात्। अथोक्तु महाराशुभवारं शुभनरा। पापवारं मध्यमास्यात्॥
अत्रोदाहरणं। गुरुवारं इष्टार्कः। १। २५। ८। इष्टलग्नं २। १०। ०। इदं अर्को न। २। १४। ५२। इदं द्विघ्नां २। २८। ४४। उर्ध्वांकस

सौम्यरवर्गाद्वितीये सतिसानेति चतुर्थो भंगः। वा इत्यथवा केन्द्रकोणेषु १। २। ३। १०। ५। ८। केन्द्रत्रिकोणेषु भट्टगुविही ज्यैः। भट्टगुः शुक्रः
विदुधः। इज्योगुरुः। तैः साद्विः कालाच्चेति सप्तम्यर्थे तृतीया। साकर्तरीन स्यादेवेति पंचमो भंगः। वा अथवा कर्तारिकारको कूरोदि
निचरो नीचस्थितो यदा स्यातां तदा सानस्यादिति षष्ठो भंगः। हि अवधारणे॥ ॥ अथ पंचकदोषसापवादमाह। लग्नं सेततिथि
ग्रहे एहदि म ८ द २ जेद २ नु ६ म १ शेषके रोगाग्नीनहरा स्यास्त्यजरुजरा अर्कमौजीषुच। अग्निं भो मग्द ह द्युष्टु शनिसेवेदु
धिनं हारमी ज्यारेति षपरं विवाहसित वित्संध्या सुहीनेतनौ॥ ३०॥ लग्नं इष्टलग्नं सेततिथि। इना चासोतिथिश्च इततिथिः। गत
तिथिः। तया सह वर्तमानं सेततिथि ग्रहे हतनवमक्तं कार्यं। इमदकूवेदनु भूशेषकेः। इना अष्टो। दशो द्वे। वेदाश्चत्वारः। क्रतवः
वः षट्। भूरेक। एतस्मिन्ने शेषेः कृत्वा क्रमेण रोगाग्नीनहरा स्यास्त्यः स्युः। रोगः प्रसिद्धः। अग्निः प्रसिद्धः। इनो राजा। राजाधिपः पतिः
स्वा मीनाथः परिचटः प्रभुः। इष्वरो विभुरीशानो भर्ते इन इरातेति धनं जयः। हरश्चौरः। अत्ययो मृत्युः। एते पंचकाः स्युरित्यर्थः।
एतदुक्तं भवति। लग्नं शुक्रप्रतिपदादिगततिथियुतं कृत्वा नवभिर्हृत्वा अष्टशे रोगः। द्विशेषे अग्निः। चतुः शेषे राजा। षट् शेषे चो
रः। एकशेषे मृत्युः। अथैते कुत्रवर्ज्या इत्याह। रा अर्कमौजीषुरुजंत्यज। रात्रौ। अर्कं। आदिवासे रौ। मों ज्यारु जंत्यज। भो मग्द ह
द्युष्टु अग्निं त्यज। भो मादयः प्रसिद्धां स्तेषु। द्यु शनिसेवेदुष्टु इनं। द्युर्दिवा। शनिः शनिवारः सेवास्वामिसेवनं इदुः सोमवारः। एषु इ
नं राजानं राजपंचकं त्यज। इज्यारेति षु हारं त्यज। चौरं त्यज। इज्योगुरुवारः। आरो भोमवारः। इति गतिर्यावेति यावत्। आस्त चौरं
त्यजेत्। विवाहसित वित्संध्यास्त अपरं उर्वरितं मृत्युरित्यर्थः। विवाहः प्रसिद्धः। सितः शक्रवारः। धुधवारः। संध्या संध्याकालः। आस्त मृत्युं त्यजेति।
वित्

रविः मेषादसकाशात्तयातभयुक्कगतराशियुक्तसूर्यमुक्तराशियुक्तित्यर्थः । सनात्कालिकोरविः स्यादित्यर्थः । अत्रोदाहरणं ॥ तुलादि
श्रिक संक्रांत्यंतरदिनानि । २० । ५० । १० । तथा तुलसंक्रांतेः इष्टदिनगणः । ५ । ६ । १० । अस्मादिनगणानि संक्रांत्यंतरहोभिर्लेब्धं रा
श्यादि । १० । ५ । १० । १ । इदं सूर्यमुक्तराशियुक्तं । ६ । ५ । १० । अयं तात्कालिकः सूर्यः । सूर्यअयनलवैर्युतः कार्यः । अयनांशाः ग्रंथांतरे
प्रसिद्धाः । स्वकृताब्धूनि तेशां केषु घाप्ता अयनांशका इति । स अयनयुक्तोरविः रात्रोरात्रीष्टकालसाधनविषये सषड्ः कार्यः
। षड्ः राशियुक्तः कार्यः । तद्गोम्यांशानि जोदयाह निरवरा मासं कालः स्यात् । तस्य सायनांशस्य रेवेः भोग्यांशाः तद्गोम्यांशाश्च निजो
दयाश्च तेषां आहतिः गुणनं । तस्याः सकाशात्स्वरामासं त्रिंशतालब्धं सूर्यस्य भोग्यकालः स्यात् । निजोदयाः स्वदेशीयराश्याद
याः । ते ब्रह्मनुत्यादिभ्योऽवर्गंतव्याः । कथं भूतः कालः । तथैवांगतो मुक्तांशकालितेन युक्तः । तथैव सूर्यस्य भोग्यकालसाधनरी
त्या अंगतः लगनात् । मुक्तांशकालितेन मुक्तांशैर्मुक्तभागेः आकालितेन युक्तयुक्तः । एतदुक्तं भवति । इष्टलग्नं अयनलवयुक्तं च
लोतनमुक्तांशैर्निजोदयागुणनीयाः त्रिंशता ३० भाज्याः लब्धं लग्नमुक्तकालः तेन कालेन सरविमुक्तकालायुक्तः कार्य इत्यर्थः
पुनः कथं भूतः विवरगेः भोदयेः युक्तविवरं सूर्यलग्नांतरं । तत्र गते भोदयेः राश्यादयेः युक्तयुक्तः । सपलभयुः कालः स्फुटः स्पष्ट इष्टकालः
स्यात् । षष्टिभक्ते घटिकात्मकः स्यादित्यवर्गंतव्यं ॥ ॥ अथ कालसाधने विशेषमाह । लग्नाको यदि द्वे क संश विवरात्स्वीयो
दयाद्वा द्विषाप्तिः काल इनात्तनुर्यदितनुः सूर्योदयात्प्रागसो । कुं डं भः परिरिते स घटिका मर्धादयास्ते न्यसेतस्तुत्ताग्नित्र
यवायुगान् शुभदा पूर्णाग्निपंचस्वथ ॥ ३८ ॥ लग्नाको लग्नसूर्यो यदि एकमेतदा अंश विवरात् लग्ना कयो भागांतरात्स्वीयो

स्त

मानागता होराश्च तस्मिन् वर्तमाना पंचमी होरा । सा गणनाक्रमेण द्युप तेः सकाशाद्गुणनीया । जीवास्तज्जादिगणनया बुधहो
रा वर्तमाना । अथ लग्नेन्द्रोः परमं जामित्रग्रहज्ञानार्थमुपयमाह । लग्नेन्द्रोः स्मरगे शुभाशुभरवगेस्तथाधिभूत्युततो ज्ञा
गोनान्द्रुतमोर्विकान्द्रवरवयमेले । अयं दयाब्धीषवः । सन्निवष्टा च निजोराशेस्तमस्मिन् लपश्येदरि । आयगे सूर्यवारव जला
घकोणगशुभोवाब्जं प्रपश्येन्नतत् ॥ ३४ ॥ लग्नेन्द्रोः स्मरगे सप्तमगे शुभाशुभरवगे सति तदा आधिभूत्युतः । शमसति आ
धिभूतस्तोपास्ति । अशुभे सति भूत्युतः । तदा कदा यदा ततः स्मरगात्ग्रहान् आब्जो गोनान् चंद्रलग्नेनान् चंद्रान् सप्तम
स्थश्चंद्रोः । लग्नात्सप्तमस्थो लग्नेन इत्यर्थः । तस्मात्तुल्यतमोर्विकान्द्रुतकालिकान्द्रवरवयमेले द्विशत्यालब्धं अब्धीषवः २४
चतुःपंचाशत्स्यात् । तदेव आधिभूत्युतः । अन्यथा जेत्यर्थः । तत्रोदाहरणं । पूर्वकल्पितमिदं लग्नं ४ । १० । १० । तत्सप्तम गो
यंकश्चित् । १० । १० । १० । अयं लग्नेनः । ६ । १० । १० । अयं तुल्यतमोर्विकः । १० । १० । १० । अस्मात्वरवयमे । २०० । लब्धं । ५४ । अथा
स्य भंगमाह । सन्निति । सन्नसद्ग्रहः स्विष्टा च निजोराशे वर्तमानः अस्तं अस्तमवनं अखिलं पूर्णं यदि पश्येत्तदा तज्जामित्रं
न स्यात् । शोभनश्चासौ इष्टश्च स्विष्टः । शुभमिति । स्विष्टश्च । उच्चं । निजश्च । स्विष्टा च निजोराशे वर्तमानः अंशश्च भवं अंशं । स्विष्टा च निजोराशे वर्तमानः अंशं
वर्तमानः । अथवा निजस्य स्वस्य शोभनं वर्तमानः । अस्तमखिलं पश्येत्तदा तज्जामित्रं । वा इत्यथवा अर्के रवौ अरिश्चायगे सति
तज्जामित्रयोर्भंगाः । वा इत्यथवा जलाघकोणगशुभः । अजं चंद्रमसं पूर्णं यथा स्यात्तथा । इदं तदा तन्नरवदशमं । जलं चतुर्थं ।

अत्रगुरुयमाहस्यर्कः। नदोषोपलभात्। अन्येदोषानत्याज्याइत्यर्थः॥६॥

मु० भा० टी० ३५
द्यादिप्रमुखेति संकट इदं सद्योवनाढ्ये क्वचित्॥ ३५॥ गोधूलमिति। गोधूलं लग्नं सायंकाललग्नं। पदजाति केहीनजातो शभक
रे प्रोक्तं। न पूर्ववर्णानां। कस्यपंचांगके विवाहे कस्यपंचांगे। अत्रपंचांगशुद्धिर्मुख्या। तत्रकालप्रमाणं विशेषद्वारेणोह। कथं भूतंगो
धूलं। अर्धोस्तात्सकाशात् प्राक्परतोर्धनाडिकं अर्धनाडिकायस्मिन्नित्यर्धनाडिकं प्राक्पंचदशपलानि। परतः पंचदशपलानि
। एवमर्धनाडिकमित्यर्थः। अत्रत्याज्यमाह। इहास्मिन्नो धूले लग्नेषष्ठाष्टगं - इदं चंद्रमसं जह्यात्। पुनः किं किं जह्यादित्या
ह। सो ग्रांगं। उग्रग्रह सहितं लग्नं। कुजं भौमं अष्टमं। गुरुयमाहः। गुरुशनिदिशि। पातं महापातं। सिद्धांतगम्यं। अर्कक्रमस
र्यसंक्रांतिं जह्यात्। अन्येदोषानत्याज्याइत्यर्थः। गुरुदिने सूर्यास्तात्प्राक्यामार्धं। परतोयमर्धं। शनिदिने अस्तमयात्प्रा
क्परतश्चकुलिके। मार्तंडोदयतः स्मृतादिनपतेर्यामार्धनाथग्रहामार्तंडात्मजभोगउत्तरलवस्तज्ञैः शभेकर्मणि। त्याज्योसो
कुलिकइत्यनेन शनौ अस्तात्प्राक्कुलिके भवति। इति होतो गुरुशनिवारो निर्दिष्टो। अथ विप्रादीनामपि क्वचित् कार्यविशेषेण गो
स्ते प्रवृत्तिमाह। विप्रमुखेति संकट इदं सद्योवनाढ्ये क्वचिदिति। योवनाढ्ये अतिसंकटे प्राप्ते सति क्वचिल्लग्नशुद्ध्यभावे इदं
गोधूलं विप्रमुखे विप्रवृत्तिवर्णत्रये सन्न शुभं स्यात्। अन्यथानेत्यर्थसिद्धिः। तदुक्तं न्योतिर्निबंधे। घटी लग्नं यदानीं स्तित
रागोधूलिकं स्मृतं। श्रद्धादीनां बुधाः प्राहुर्न हि ज्ञानां कदाचन। लग्नशुद्धिर्यदानीं स्याद्योवने समुपस्थिते। तदा वै सर्ववर्णा
नां लग्नं गोधूलिकं शभमिति॥ ॥ अथ ह्यहवेदी लक्षणमाह। वेदी प्राक्प्रवणा चतुर्वरकरा हस्तो ह्युताग्न्यस्य देवी द्विदे

३५

त्रियुगां। २। ३। ४। गुलेरपचिता सोक्ता बहिर्वामतः। मस्यांगं यदहो गिने गदित मे कुर्यादिहो देवैर्बलं नालो क्यं नु विवाहतरत्रि
वादि प्राङ् न कुर्यादिदं॥ ७०॥ प्राक्प्रवणा पूर्वनिम्ना। चतुर्वरकरा। चतुर्भिर्वरकरैः प्रमितावरो वैवाद्यः। हस्तो ह्युता हस्तप्रमाणे
नो जना। इयमग्न्यस्य ब्राह्मणस्योक्ता। सा वेदी देवी देः क्षत्रियादेः क्रमेणादि २ त्रि ३ युगां ४ गुलेरपचिता हीना। अंगुलप्रमाणं
मार्कंडेयपुराणे उक्तं। परमाणुः परं सूक्ष्मं त्रसरेणुर्महीरजः। बालग्रं चैव लिखा च यूका चाथ यवोदरं। क्रमादष्टगुणानां ह्य
वानामष्टांगुलं। षडंगुलं पदं तच्च वितस्तिर्द्विपदं स्मृता। द्विवितस्तीतथा हस्तो मार्कंडेयमुनीरितः। आगमांतरेपि। कतुर्द
क्षिणहस्तस्य मध्यमांगुलिपर्वणः। मध्यमादेर्ध्र्यमानेन मात्रांगुलमितीरितमिति। अन्यत्रोक्तं। यंकं कित्योरुषायामवि
भज्य दशधा पुनः। एवं द्वादशधा भागं कृत्वा तेष्वेकमंगुलं। देहलब्धांगुलं नाम जानीयत स्य तत्पुनः। महामा नांगुलि
रिति मात्रांगुलिरिहोदिता। प्रासादादिगितेनेव कुर्यान्मानान्तरेण वा। वेदिकादीनि शिबिकारथादीनां विधिः पुनरित्यादि
। अत्रवरकरग्रहणंतस्य होमकर्तृत्वात्। ननु कन्याया अपि लाजाहुतौ कर्तृत्वमस्ति तत्करप्रमाणं किं नोक्तं। सत्यमत्याव
वकाशश्छले कन्याकरप्रमाणमप्यंगीक्रियते। तथोक्तं देवयजनदीपिकायां। स्वत्यावकाशानिलये हीनमानं समाश्रयेदि
ति। अथ नानाविधकर्मणां अंगं कस्मिन्नक्षत्रे कर्तव्यमित्याह। यस्यांगमिति। यस्य कर्मणः यदंगं अदः इदं अंगिनो मुख
स्य गदित मे उक्तं नक्षत्रे कुर्यात्। इहास्मिन्नंगभूते कर्मणि इदं देवैर्बलं नालो क्यं न विचारणीयं। तत्र विवाहे विशेषमाह॥

मु० मा० टी०
३६ २

विवाहतः विवाहदिनात्प्राक् चरित्वा क्लृप्तं तीयषट्पदं नवमेऽङ्गं विवाहं गन्तुं कुर्यात् । विवाहं गानि यथा । दलनं कंडनं चैव व्यंज
नं मोदकानि च । यवापरं उपोवेदी कुंकुमं वर्णकं तथेति ॥ ॥ अथ क्रमप्राप्तं वधू प्रवेशमाह । लग्नादष्टदिनांततः सममुनीषं क
दुष्वर्ध्वं त्रयुग्धस्त्रेमास्यपिहायने शरमिताद्वर्षात्परं स्वेच्छेया । वैफामार्गसिते जगुः श्रुतियुगाद्वाहः शीवित्राश्विनी । ज्येष्ठैश्चान
वमं दिरेभि शिवधूसंवेशमंगे स्थिरे ॥ ४१ ॥ लग्नाद्विवाहतः सकाशादष्टदिनांततः षोडशदिनमध्ये सममुनीषं केषु घस्त्रेषु ॥
समाः समसंख्याकाः मुनिः सप्तमः द्युः पंचमः अंको नवमः । एषु घस्त्रेषु दिवसेषु । अथोर्ध्वं षोडशदिनादूर्ध्वं अयुग्धस्त्रे विषम
दिने मास्यपि विषमेहायने वर्षे विषमे वधू संप्रवेशं प्रवेशं जुगुरुचुः । एतदुक्तं भवति । षोडशदिनमध्ये समादिषु दिनेषु क
र्तव्यः । षोडशदिनाति क्रमे मासवर्षं तं विषमदिवसे वधू प्रवेशः कार्यः । प्रथममासाति क्रमे वर्षपर्यंतं विषमे मासिकं
व्यस्तदा विषमदिन नियमोऽस्ति । ना । एवं प्रथमे वर्षे अति कान्ते पंचमवर्षपर्यंतं विषमे वर्षे कर्तव्यः । तदा विषममास निय
मो नास्ति । पंचमाद्वर्षात्परं विषमवर्ष नियमोऽपि नास्तीति । अथ विनं विनं वधू प्रवेशं कस्मिन् मासि पक्षे कर्तव्यमाह । वैफामा
र्गसिते । वैशाखः । फाफालुनः । मार्गमागशीर्षः । एषांसितः शुकपक्षस्तस्मिन् केः श्रुतियुगाद्वाहः शीवित्राश्विनी ज्येष्ठैः । श्रुतियु
गं श्रवणधनिष्ठा । उद्वाहः शोणि विवाहनक्षत्राणि पूर्वोक्तानि । चित्राश्विनी प्रसिद्धे । इत्यक्षं पुष्यः । तेः । अनवमं दिरे जीर्णगृहे ।
नवीनवं दिरे कन्यां नवोदावच प्रवेशयेदिति निषेधादनवमं दिर इत्युक्तं । उक्तं च । वधू प्रवेशनं कार्यं पंचमे सप्तमे दिने । नवमे च शभवा
रे सुलग्ने शशिनोर्बलेति । नारदः । आरभ्योद्वाहदिवसात्पठेवाप्यष्टमादिने । वधू प्रवेशः संपत्ये दशमे थसमे दिनेति । संग्रहे ।

३६

इयं प्रातः । निजराश्रयदयगुणितानया स्वराभातिः त्रिंशतालब्धिः सकलः स्यात् । तत्रापि विशेषमाह । इनात्तु रिति । इनात्सूर्यात्तनु
र्जनेयादितनुः लब्धिः स्यात्तदा सोऽष्टकालः सूर्योदयात्प्राक् पूर्वस्यात् । सोपिषष्ट्या भक्तो घटिकात्मका स्यात् इत्येवंगतव्यं ॥
अथ ज्ञातं कालं यत्रैविनासाधितुं न शक्यते । अतो यत्राणां मध्ये मुख्यस्य घटीयं त्रयस्त्रिंशत्पुनकालमाह । कुंडे इति । अंभः पूरिते उ
दकपूणे कुंडे पात्रे घटिका मज्जनक्षमे । कुंडग्रहणं उत्तानपात्रे बुद्ध्या सार्थं । तस्मात्कुंडरूपे पात्रे उदकपूरिते स घटिकां घटिपत्र
शुद्धान्यसेतुनिक्षिपेत् । कस्मिन् तसति । अर्धोदयास्तं जाते सति । सूर्यस्य अर्धोदये अर्धोस्ते जाते सति । किं कृत्वास्तु त्वा प्रा
र्थयित्वा । प्रार्थनाग्रंथांतरे उक्ता । यत्राणां मुख्यरूपा सिद्धा । लणानिर्मिते घटि । दंपत्योः शुभकालातिहेतवे भवशोभने इ
ति । अथ प्रतिष्ठितं । ना । घटिकायां तद्भूमनफलमाह । सा प्रतिष्ठिता घटी अग्नित्रयवायुगानशुभदा स्यात् । अग्नित्रयं आ
ग्नेयादिप्रदक्षिणक्रमेणादिशा त्रयं वायुर्वायव्यादिशा इति दिक् चतुष्टयं प्रतिगतानशुभदा । अर्थादन्यदिगता तत्रैव स्थि
ता वा शुभदा स्यात् । तथा के कं यथांतरे । संस्तुत्येव घटी तोये यां दिशि प्रतिगच्छति । पूर्वोशादिफलं कुर्यात् स्थिता मध्ये फलप्रदा । सोमाग्न्यनिर्ध
नं नार्यो अपमृत्युरुजान्विता । मर्त्ये प्रयाचन्मान्या वित्तकृतान्विता इति । एवंगमनमुक्ता पूर्णताफलमाह । पूर्णाग्निपंचस
थेति । अग्निपंचस आग्नेयादिपंचसु दिक्षु पूर्णा घटी नशुभदा । अर्थादन्यदिक्षु पूर्णा शुभा स्यात् । उक्तं च । उत्तरे शान्यपूर्वा
सुपूर्णा घटी शुभप्रदा । दिक्षुरोषासुकन्याया भग्नो वधव्यदायिनी । अथ गोधूलं लग्नमाह ॥ ॥ गोधूलं पदजाति
के शुभकरं पंचांगशुद्धौ रवेरर्धोस्तात्परपूर्वे तो घटिकं तत्रेदुमथारिगं । सोमं गिकुजमष्टमं गुरुयमाहः पातमर्कं क्रमं ज

मु० मा० टी० अर्कभादि त्वनुवर्तते। धृतीशयुगतत्वर्षेतु। धृतीअष्टादशं। ईशएकादशं। रुतश्वतुर्यं। तत्पंचविंशं। एतन्मितेनक्षत्रे अर्कभादेत
 ३७ न्मितेइत्यर्थः। तत्रचतुष्टयेसाभिजितगणितेऽत्ययोमृत्युः स्यात्। अर्थादन्वेषु शुभं प्रोक्तमिति॥ ॥ अथनानाविधशास्त्रार्थ
 नाह। मुक्तायेवसुतामुपोषितनरोदद्याच्चसावित्रिकामारब्धोत्सवकेयदाजनिमृती स्यातांस्वगोत्रेकचित्। सांगंतंविदधीतवा
 जमितरेस्मादारभेत्पूर्वतोयज्ञोद्वाहनचौलमौंजिकमहःसुस्वर्गदिक्कृत्रिषु॥४४॥उपोषितनरः मुक्तायस्तुतभा
 जनायेवसुतांदद्यात्। नपरंउपोषितनरः मुक्तायेववत्वेसावित्रिकांगायत्रींदद्यात्तदुक्तं ज्योतिर्निबंधे। मुक्तासमुद्बहेत्कन्यांसावि
 त्रीग्रहणंतथा। उपोषितः सुतांदद्यादागतायवरायवेति। आरब्धोत्सवकेयदाजनिमृती स्यातांस्वगोत्रेकचित्। सांगंतंविदधीतवाज
 मितरेइतिवाजंअन्नं। अपरेअसंगोत्रिणाः। विदधी रत्नं। वाजमन्नंगुरुद्वाजोवाजंपीयूषमुच्यतेइत्यनेकार्थध्वनिमंजयां। शेषंस्वर्गम्।
 उक्तंच। विवाहेत्सवयज्ञादावारब्धोत्सवकंयदि। सांगंतत्कर्मकुर्वीतअन्नदानादिकंपरोरिति। अस्मादारभेत्पूर्वतोयज्ञोद्वाहनचौल
 मौंजिकमहःसुस्वर्गदिक्कृत्रिषु। अस्मान्निश्रितदिनात्पूर्वेतः प्रथमतः यज्ञोद्वाहनचौलमौंजिकंइत्येतत्कर्मचतुष्टयंक्रमान्। न
 स्वर्गदिक्कृत्रि अहःसुआरभेत्। यज्ञेषु एकेविंशतिदिनेषु। उद्वाहनंविवाहंदिक्षुदशसुदिनेषु। चौलंत्रिषुदिषु। मौंजिकंत्रिषुदिनेष्विति।
 उक्तंच। एकविंशत्यहयज्ञेविवाहेदशवासराः। अहेचूडेपनयनेनांहीआस्थांविधीयते। आरंभलक्षणं। आरंभोवरणंयज्ञेसंकल्पोव्रतस
 त्रयोः। नांहीआस्थांविवाहादोआस्थेपाकूपरिक्रियाइति॥ ॥ नोआस्थंक्षयदर्शनेत्यकमधीतिंशीतलाश्वापुर्तिसीमासिं
 ध्वतिपातमेककुलजाः सव्यातिपातकचित्। उत्थापावधिपुंउपस्यसशरा५ गा० ह्योर्विषष्टेसमेत्युद्वाहोस्योनष्टहो

द्वे हो सहजयोस्तुल्या क्रियाब्दांततः ॥ ४५ ॥ क्षयदर्शनैत्यकं आत्वं । अधीतिपठनं । शीतलाष्क शीतलोदकेषु आपृतिं स्नानं । सीमासिंध्वतिपातं । सीमाप्रसिद्धा । सिंधुर्महानदी । सिंधुर्नदी समुद्रयोरित्यभिधानात्तयोरतिपातः उलुंधनं । सव्यातिपातं अपसव्यं इत्येतत् । एककुलं । जागोत्रिणः कचिन्नोक्त्यर्थः । किमवधि । पंडपस्य उत्थापावधि । यावन्मंडपोत्थापनं स्यात्तन्न कुर्युरित्यर्थः । उक्तंच । दर्शश्चाहं क्षयश्चात्वं शीताद्विः स्नानमेव च । प्राचीनविधिकरणं नदीसीमातिपातनं । अन्यच्च । नित्यश्चात्थमधीतिं च स्नानं च शिशिरैर्जलैः । सपिंडा नैव कुर्विरन्मंडपोत्थापनावधीति । अथ मंडपोत्थापः कदा कार्य इत्याह । सरारागं स हो इति । शराः पंच । अगाः सप्त । तस्मिन्मिताहोर्दिनयोः पंचसप्तमे । विषष्टे समे । षष्ठरहिते समे द्विसप्तदिने उद्वास्यः । उक्तंच । मंडपोत्थापनं कार्यं समे च दिवसे बुधैः । षष्ठं च विषमं नेष्टमुक्तापंचसप्तमाविति । अब्दांतर्वर्षमध्ये गृहोद्वाहो न कर्तव्यो । सहजमयोः । एकमात्रजयोः । पुरुषयोः । पुरुषस्त्रियोः स्त्रियोर्वा तुल्यक्रियासमानं कर्म न कुर्यादित्यर्थः । भिन्ना मात्र त्रयोर्न दोष इत्यर्थो सिद्धः । तथा चोक्तं । एकमात्रजयोरैकवत्सरे पुरुषस्त्रियोः । न समानक्रिया कुर्यान्मात्रभेदे विधीयतेति । समानक्रियेति द्वयोश्चोले द्वयोर्व्रतबंधौ । द्वयोर्विवाहौ च । सहजयोरित्यनेनैव एकमात्रजत्वं संभवति । उक्तंच । नैकस्मिन्वत्सरे कार्यो व्रतोद्वाहो कथंचनेति ॥ ॥ उद्वाहव्रतचूडके बद्धलतत्वडं १।६।३ । निलेस्तर्पणं आत्वं पिंडयुतं महालगया पित्र्यं विनानाचरेत् । पूर्वं सप्तपदी विधेरधिगते दोषे वरे वाम्ने देयान्यत्र विवाहितापि च बलाद्यावित्थयोनिर्नचेत् ॥ ४६ ॥ उद्वाहेति । उद्वाहव्रतचूडके

सुहृन्तगणपते॥ मंडपोद्भासने षष्ठं हित्वा लग्नात्समिह नि। पंचमेसप्तमेवापि शुभे क्षे शुभवारै॥ ३॥

स

मेण अब्दं लंतवडं। अब्दश्च लंतवडं च। उद्वाहो विवाहे कृते सति अब्दं वर्षपर्यंतं। त्रैते व्रतबंधे कृते सति लंतवडं अब्दार्धं षण्मासपर्यंतं।
 चूडके चूडाकरणे कृते सति लंतवडं तस्य रक्तस्यापि खंडं अर्धं त्रिमासपर्यंतं मित्यर्थः। तिलैस्तर्पणं। पिंडयुतं आत्थना चरेत्। किं विना।
 महालयगयापि त्रिविना। महालयं भाद्रपदापरपक्षः। गयाप्रसिद्धा। पित्र्यमातापितृक्षया दिनंतत्रयत आत्थं कृतं तन्महालयगयापि त्र्यं नदि
 ना। उक्तं च। विवाहव्रतचूडासूत्रं वर्षमर्धंतदधकं। अतिलंतर्पणं कुर्यात्। आत्थं कुर्यादपिंडकं। महालयगया आत्थमातापित्रोः क्षये हनि॥
 कृतोद्वाहोपि कुर्वति पिंडदानं यथाविधि इति। पूर्वमिति। सप्तपदीविधेः पूर्वं प्रथमतः अंधमुकादिकं अधिगते जाते सति वा इत्यथवा वरं गृह्यते सति कन्या
 अन्यत्रेदेया। अपि च। या कन्या बलाद्विवाहिता सापि तर्हि अन्यत्रेदेया। तर्हि कथं चेद्यदि विधेयानि न स्यात्। विधेयानि न स्यात्। सा तथा। पुरुषभुक्ते
 त्यर्थः। उक्तं च। याज्ञवल्क्येन। महादोषैस्तु विज्ञाते पूर्वं सप्तपदीविधेः। मरणादोसमुत्पन्ने देयान्यस्मै न दोषभाक्। बलादुद्वाहिता कन्या रातया
 न्यवराय चेति। महादोषाः कारिका निबंधे उक्ताः। अंधो मूकः। क्रियाहीनश्चापस्मारि न पुंसकः। दूरस्थः पतितः कुटीरि। घोरोगी वरो न सत। पुरु
 षनपुंसकलक्षणं। यस्यापु पुवते बीजं ह्रादि मूत्रं च फेनिलं। पुमांस्या लक्षणेरेते विपरितस्तुषंडकः। अपरीक्ष्य दाने दोषः। अपरीक्ष्य वरं कन्या
 निर्गुणा यच्छति। कुलंतस्यैव तच्छोकसंतप्तो विनिहंततीति॥ ॥ अथ स्त्रीरहितानां विधिमाह। अस्त्रीकैः कुशहंमरोप्यरचितानां स्त्रीच
 विप्रादिभिर्भार्याया निरिविलैः सुवर्णरचिता धर्माय धार्यानुधैः। मंदारार्कैः दिने नुपाग्निफणिभंभदिति थिश्चैदिहोद्वाहात्तमा विषकन्यका यतनुगो
 सोम्योरिपुक्षेत्रे गो॥ ४७॥ अस्त्रीकैः स्त्रीरहितैः विप्रादिभिर्विप्रक्षत्रियविट्शूद्रैः क्रमेण कुशहंमरोप्यरचितारोस्त्रीचभार्या धर्माय धार्या अयमर्थः
 विप्रेण कुशरचिता भार्या धर्माय धार्या। क्षत्रियेण हंमरचिता। वैश्येन रोप्यरचिता। शूद्रेण ताम्रीता म्रगरचिता भार्या धार्या। कथं भूतेः विप्रादिभिः
 बुधैः स्वस्वधर्मनिरतैः। वा इत्यथ दानि निरिविलैः सर्वैः। विप्रादिभिः सुवर्णरचिता भार्या धार्या। यतस्तया विना गृहस्थधर्मसाधनं स्यात्। तथैवैकं।

विवाहमारभ्य वधूप्रवेशो युग्मे तथा षोडशवासरांतान्। तदूर्ध्वमध्ये युजिपंचमांतादतः परस्तां त्रियं मानं चास्ति। रत्ननारदः। समेव वर्षे स
 ममासियदिनारि गृहं विरोत। आयुष्यं हरते भर्तुः सानरि मरणं व्रजेत्। भास्करव्यवहारे। रात्रौ विवाहभेदास्तः सन्मुहूर्ते स्थिरोदये॥
 वधूप्रवेशो नैवात्र प्रतिशुक्राद्वयं विदुः। ऋक्षैर्विवाहकैः श्रुत्यैर्दंपत्योश्च श्रुतिप्रदे। वधूप्रवेशनं कार्यं पंचमेद्वक्तव्यं यदि। मार्गफाल्गुनवै
 शाखे वशकुपक्षे शभे दिने। मूलपुष्यश्रुतिवासे वेपितं मेचकरे नरि प्रविष्टा पुत्रिणी भवेदिति। इदानीं प्रथमाया
 द्वाहो भद्रादिगृहे वा सनिषेधमाह। उद्वाहात्प्रथमेशचोयदिवसे द्वाहो गृहे कन्यका हन्यात्तज्जननीं क्षये निजतनुं ज्येष्ठपतिज्येष्ठकं।
 पोषे च श्वशुरसंपत्तिं च मालिने चैत्रे स्वपित्रालयेति। छंती पितरं निहंति न भयंते धामभावे भवेत्॥ ४२॥ उद्वाहाद्विवाहादुपरि प्रथमशुभे
 आषाढे कन्यकायादिभर्तुर्गृहे वसेत्तदा तज्जननीं तस्य भर्तुर्जननीं ह कन्यादिति सुगमं॥ अथ पुनर्भविवाहमाह। श्रुत्यां तेषु पुनर्भ
 वापरिणयः प्रोक्ते विवाहाक्तमैनालो क्यंति थिमासं वेधमृगुजे ज्यास्तादितत्रार्कमात्। त्रिअर्क्षेषु मृतिर्धनं मृतिमृती पुत्रा मृतिर्दु
 र्भगं श्रीरो न्नत्यमथो धृती शकृत्तत्त्व १८॥ ११॥ ४१॥ २५॥ शैत्ययः साभिजित्॥ ४३॥ शूद्रः प्रसिद्धः। अंत्यारजकादयः। तेषु पुनर्भवा
 परिणयः प्रोक्तः। कैः विवाहोक्तमैः स्पष्टं। तत्र पुनर्भवापरिणयेति थिमासं वेधमृगु उक्तास्तादिन आलो क्यं। स्पष्टं। तथा चोक्तं ज्योति
 र्निबंधे। न शक्रास्तादिकं विलं श्रुतिवेधादिकं तथा। पुनर्भवासंवरणे न मासतिथिशोधनमिति॥ अथ ब्रह्मपट्टनक्षत्ररक्षिमा
 ह॥ अर्कमातृ सूर्येन क्षत्रात् त्रिअर्क्षेषु त्रिषु त्रिषु नक्षत्रेषु क्रमेण। मृतिर्मरणं प्रथमं त्रिकं। द्वितीयेन केधनं। तृतीयेन मृतिः। चतु
 र्थे मृतिः। पंचमे पुत्राः। षष्ठे त्रिके मृतिः। सप्तमे दुर्भगं। अष्टमे लक्ष्मीः। नवमे त्रिके ओन्नत्यं प्राक्तं॥ अथ रुद्रपट्टश्रुतिमाह॥ ॥

मूलव्यालभवेदोषो विवाहेय उदाहृतः। समौ जीवबंधनादूर्ध्वपुंसां नैवेतिकेचनेति। पेत्राद्येपिमघाया आद्यचरणेपिमूलवत्फलं स्या
 दितिकेचिद्वदंति। तथा चोक्तं नारदेन। पेत्रगंडोद्भवा कन्या श्वशुरप्रीतिकेचनेति। अथ क्रतुत्रयमध्ये किं किं न कर्तव्यमित्याह।
 नोद्वाहाविति। सहजातयोः एकोदरसमुत्पन्नयोः पुत्रयोः कन्ययोः कन्यापुत्रयोर्वोद्वाहो विवाहो अतुषुत्रयश्च ते क्रतवश्च
 तवः। तेषु न कार्यो। षण्मासाभ्यंतरे न कार्यो वित्यर्थः। उक्तं च नारदेन। विवाहश्चैकजन्यातां षण्मासाभ्यंतरे यदि। असंशयं त्रि
 भिर्वर्षेस्तत्रैकाविधवा भवेदिति। नोद्वाहाद्वृत्तमिति। उद्वाहात्तुषुत्रयं तं मौंजीनकार्यं। तथा चोक्तं नारदेन। पुत्रोद्वाहात्परं
 पुत्रीविवाहेन क्रतुत्रये। न तयोर्व्रतमुद्वाहान्मंगलेनान्यमंगलमिति। नोपुविद्वाहात्तुद्वाहनमिति। पुमुद्वाहात्तुषुत्रयं
 द्वहनं कन्याविवाहः नोकार्यं। पुत्रोद्वाहात्परं पुत्रीविवाहेन क्रतुत्रये इति। न मंडनविधेर्मुंडं इति। मंडनविधेर्विवाहात्तुषुत्रयं
 उंचौलं व्रतं वानकार्यं। अत्र कात्यायनः। कुले क्रतुत्रयादर्वाकू मंडनं न तु मुंडनमिति। त्रिशभ्येषु नेति। एषु अतुषु त्रिशभीनका
 र्यो। त्रयाणां शुभानां समाहारस्त्रिशभी। मंगलत्रयमिति यावत्। न कुर्यान्मंगलत्रमिति। कात्यायनवचनात्॥ ॥ नो ज्येष्ठा
 लघुकालरुध्यत क्रते कात्यायनो मुंडनं चौलं प्राहनमेष्वले सुभयतः कार्यो विवाहादियं। भेदे ब्रह्मचरसंकटे वितनुयात्पूर्वोदितं मंग
 लं वेदाहं तारिते दिनव्यवहितेन ध्यानगेनापि वा॥ ५०॥ नो ज्येष्ठाल्लुघ्विति। ज्येष्ठान्मंगला विवाहादेस्तुषु लघुमंगलं नोकार्यं। य
 द्दहिः शालाया मुक्तं तज्येष्ठमंगलं। तत्कार्यमित्यर्थः। कस्मादृते। कालरुध्यत क्रते। कालेन रुध्यं कालं क्रतुं। गर्भाधानपुंसवना
 दि। तस्मादृते तेन विनेत्यर्थः। तथा च कात्यायनः। मातृयज्ञक्रियापूर्वं ज्येष्ठं कृत्वा तु मंगलं। लघुवागुरुवाक्यं कार्यं नैष्यमिकं तु यदिति।

कात्यायनो मुनिः इति प्राह। इतीति किं। व्रतं मुंडनं। चौलमेव मुंडनं। मौंजीविवाहात् उभयतः कार्येति। तथा च तद्वाक्यं। मुंडनं चौलमित्यु
 क्तं व्रतोद्वाहो तु मंगलं। चौलं मुंडनमेवोक्तं वर्जयेद्दरणात्परं। मौंजीवोभयतः कार्यो यतो मौंजीनमुंडनमिति॥ ॥ अथ संकटे प्रवृत्तिमाह।
 भेदे ब्रह्मस्येति। संकटे देशकालभयादौ। अदस्य संवत्सरस्य भेदे पूर्वोदितं मंगलं वितनुयात्। विस्तारयेत्कुर्यादित्यर्थः। तथा चोक्तं संहि
 तासारावल्यां। फाल्गुने चैत्रमासे पुत्रोद्वाहोपनायने। भेदाददस्य कुर्वीत न तु त्रयविलंबनमिति। अथवा वेदाहं तारिते चतुर्दिनांतरि
 त काले मंगलं वितनुयात्। तथा च स्मृति सारावल्यां। पुत्रीपरिणयादूर्ध्वं यावद्दिनचतुष्टयं। पुत्र्यंतरस्य कुर्वीत नोद्वाहमिति स्मरयइ
 ति। अथवा दिनांतरितके एकदिनांतरिते काले मंगलं कुर्वीत। तथा चोक्तं। एकोदरप्रसूतानामेकस्मिन्वासरे नरः। विवाहं नैव कुर्वीत
 मंडनोपरि मुंडनमिति। अथवा एकाहेपि न ध्यानगेन पर्वतेन अंतरिते देशे मंगलं वितनुयात्। ज्योतिर्विवरणे। एकोदरयोर्वरयोरेकदि
 नोद्वाहतो भवेन्नाशः। नद्यंतर एकदिने केत्याहुः संकटे न शुभमिति। शार्ङ्गधरोपि। नद्यंतरेपि शुभं दृष्टुं शैलरोधे इति॥ ॥
 एकाहेपि जनाश्रयांतर इतीदं तारतम्यादूर्ध्वं योज्यं नोयमयोर्निविस्थ मनयोरिकत्र कार्यं जगुः। नैकस्मै दुहितृद्वयं सहजवोर्नैको
 द्वैकन्यके दद्याद्द्वहनं मिथोन तनुयात्कुर्यादसंपद्यतः॥ ५१॥ एकाहेपि। अथवा एकाहेपि जनाश्रयांतरे मंडपांतरे मंगलं वि
 तनुयात्। मंडपोरुज्जीवनाश्रय इत्यमरः। उक्तं ज्योतिर्विवरणे। न प्रतिविधं लग्नं संप्राप्ते संकटे महति। एकोदरसंभवयोरैकाहेभि
 नमंडपे काल इति। अथैवाप्यज्ञाणां निर्णयमाह। इदं तारतम्यादिति। इहेदमिति। इहास्मिन्विवाहादिविषये इदं भेदे ब्रह्मस्ये
 त्या फलं बुधैस्तारतम्यादौ ज्यं। संकटानुरूपं योज्यमित्यर्थः। अथ यमलया विंशेषमाह। नोयमयोर्निविस्थमिति। यमयो

यमलयोः इदं नो भविष्यति। अनयो र्यमलयो मंगलं एकवत्सर एकवासरे एकमंडपे कार्यमिति मुनयोजयुः। उक्तं च। एकस्मिन्वत्सरे
 चैव वासरे मंडपे तथा। कर्तव्यं मंगलं स्वस्त्रो भ्रात्रो यमल जातयोरिति। अथ प्रत्युद्वाहनिषेधमाह। नैकस्मै रिति। एकस्मै वराय
 इह न द्वयं न द्यात्। एको दरसंभवयो भ्रात्रोः। एको द्वे कन्यके न द्यात्। तथा मिथः परस्परं उद्वाहनं न नुयात्। अत्रापि संकटे प्रच
 तिमाह॥ कुर्यादिति॥ अदः नैकस्मै दुत्या युक्तमकं कर्तव्यं असं पदि अन्य वधू वरा लभेति कुर्यात्। तथा च नारदः। प्रत्युद्वाहो नै स
 व कार्यं नैकस्मै दुहितृद्वयं॥ न चैकं जन्ययोः पुंसो रेकं जन्येतु कन्यके द्वे त्यादि॥ अथ प्रतिकूलनिर्णयमाह॥ नोद्वाहं
 सति निश्चये पि जगदुः पित्रोः सपित्रोः स्त्रियाः सूनो भ्रातुरनूदितस्वसुरसत्क्रांतौ पितृव्यस्य च॥ अन्ये स्वान्वयजात्य
 यपि जनकां वा स्त्रीसुतान्यात्यये बंधार्धाधार्धदलांतरे ॥ ६॥ ३॥ ४५॥ १३॥ विदधते हेरं वशां त्याक्वित॥ ५२॥ नोद्वाहमिति। निश्च
 येषि सति। बुधा उद्वाहनं जगदुः। कस्यां सत्यां। पित्रोः असत्क्रांतौ सत्यां। माता च पिता च पितरो तयोः असूनो प्राणानां। उत्क्रांतिः॥
 उत्क्रमणं तस्यां सत्यामित्यर्थः। कथं भूतयोः पित्रोः सपित्रोः पितरो च पितरो च पितरः मातुः पितरो। पितुः पितरो। इत्यर्थः। तैः स
 ह वर्तमानो सपितरो तयोः सपित्रोः। पुनः कस्यां सत्यां। स्त्रियाः असत्क्रांतौ सत्यां। इदं द्वितीयविवाहोद्देशेयं। एवं सूनोः पुत्रस्य।
 भ्रातुः सहजस्य। अनूदितस्वसुः। अपरिणितमगिन्याः। पितृव्यस्य पितृभ्रातुः। असत्क्रांतौ सत्यां। एतदुक्तं भवति। पित्रादीनामु
 क्तानां मध्ये अन्यतमे मृते सति विवाहं न कुर्यादित्यर्थः। तथा च चत्थशौनकः। वरवध्वोः पिता माता पितृव्यश्च सहोदरः। एतेषां
 प्रतिकूलं चेन्महाविघ्नप्रदं भवेत्। अन्यत्र। पिता माता महश्चैव माना चैव पितामही। पितृव्यस्त्रीसुतो भ्राता भगिनीव विवाहिता

अपत्नी कैस्तु धर्मार्थं को शी हेमी वराजती। ताम्नी विप्रादिभिर्भार्याधार्या हेमी तथा खिले रिति॥ अथ विषकन्यालक्षणमाह। मंदेति। मंदरा के
 दिने। शन्यके तोमाना मन्यतमस्य वारे। अंबुपाणिफणिमं। शततारका कृतिका श्लेषाणामन्यतमं नक्षत्रं। इति तिथिर्द्वितीया
 द्वादशी। आसामन्यतमा चेत्स्यात्तदा योगः स्यात्। इहोद्वाह अत्र योगे कन्या जाता सा विषकन्यका। अथ योगांतरमाह। रिपुक्षेत्रगोतो न्यो
 तनुगोलगतगोतो चेत्स्यातां। एकः क्रूरः रिपुक्षेत्रगस्तनुगश्चेत्स्यात्। इमो द्वौ योगो इहोद्वाहपि विषकन्यका स्यात्॥ अथ योगांतरमा
 ह। एकः क्रूर इहोद्वाह्यथ तनो सोरि रविः पुत्रगोधर्मस्त्रो धरणी सुतो यमपरा योगो पितृजा विषं। मूलाद्यत्रिपदोद्वाहपि विषकन्यका स्यात्॥ अथ योगांतरमा
 ह। तस्त्रियं ज्येष्ठां तेषां पतिर्पूर्वजं द्विपचतुर्थे देवरं हंति च॥ ४८॥ तनो लगेन सोरिः शनिः स्यात्। रविः सूर्यः पुत्रगः पंचगः स्यात्। धरणी सुतो मोमो धर्मस्त्रो न
 वमस्थो यदा स्यात्। तदा अयं योगः स्यात्। तज्जापिकन्याविषं स्यात्। विषमिति। यथा विषस्वीकारात् तस्य भवति तथा विषकन्यां गीकारात् तस्य भवति
 ति फलं सूचितं। तस्मात्परित्याज्येति भावः। अथ मूलजादिनां फलमाह। मूलेति। मूलस्य आद्यत्रिपदोद्वाहप्रथमचरणत्रये जाता कन्या स्वशरं हंति
 मारयति। आद्यं तत्रये अहि आश्लेषातस्य प्रांत्यत्रयं अंत्यचरणत्रयं तत्र जाता तस्त्रियं स्वश्रुं हंतीत्यर्थः। ज्येष्ठां तेषां ज्येष्ठायाश्चतुर्थचरणे जाता पति
 पूर्वजं ज्येष्ठं हंति। द्विपचतुर्थे। द्वौ पोपतियस्य इति द्विपं विशारवा। तस्य चतुर्थचरणे जाता देवरं हंति। अथोदत्यचरणजाशुभा। एवं ना
 ॥ एवं नायुवनेरभाव इह नो दोषो नुरे तत्फलं मौज्यूर्ध्वे न वदंति केचिदपि पेयाद्ये फलं मूलवत्। नोद्वाहो सहजातयो र्मुत्तुषु नोद्वाह
 इतं नो पुमुद्वाहात् मुद्वाहनं न मंगलविधे मुंडं त्रिभुज्ये न॥ ४९॥ एवं उक्तं नक्षत्रचरणजातो नानरः युवतेः स्त्रियाश्च शुराश्च न हंति।
 तथा च गंगा। मूलजाश्च शरं हंति सार्पजा चतुर्दं ना ज्येष्ठजा नुपति ज्येष्ठदेवरं तु द्विदे वजेति। तथा च कश्यपपदले। मूलां तपादजौ श्रे
 ष्ठौ तथा श्लेषाद्यपादजौ। द्विपां तपादजौ। इत्यस्यापवादः। अभाव इह नो दोष इति। अभावो दोषाश्च शुरा
 दीनां अभावो सति इह मूलादिजोद्वाहने नो दोषः। केचिदचार्याः नुः नरस्य मौज्यूर्ध्वे मौजी बंधनानंतरं एतत्फलं न वदंति। उक्तं च नारदेन।

यां पित्रोर्मरणे पित्रेयं। प्रतिकूलं पित्राति कूलभायमाह॥ भयइत्यादि। भये दुर्भिक्षराजभये। अतिसमये अतिकाले। पित्रोर्मातृपित्रोः मृतेः संशये सति अ
न्येषां मातृपितृभ्यामन्येषां मृतानां प्रतिकूलं नास्ति। तथा चोक्तं ज्योतिः सागरे। दुर्भिक्षराष्ट्रभंगे च पित्रोर्वाप्राणसंशये। प्रोढायामपि कन्यायां ना
न्यकूलं प्रतीक्षते। विशेषांतरमाह॥ अगमयि विरक्ताराद्रुतानामपि प्रतिकूलं नास्ति। आमयीरोगादीर्घरोगीयावत्। विरक्ताराद्रादिषु दा
सीनः। आराद्रुतो दूरगतः देशांतरगत इति यावत्। आराद्रुसमीपयोरित्यमरः। एषामपि मृतानां प्रतिकूलं नास्ति। तथा चोक्तं स्मृत्यंतरे।
दीर्घरोगाभिभूतस्य दूरदेशस्थितस्य च॥ उदासवर्तितश्चैव प्रतिकूलं न निधत्त इति। अथान्यानपि शास्त्रार्थानाह॥ आतुर्योदिति।
तुर्यश्चतुर्थः पुरुषः मूलपुरुषाच्चतुर्थ इत्यर्थः। तं मर्यादीकृत्य स्यैव मृतं नरस्य क्रियाया अनभिभवे अभावे सति कश्चित्कारणा
तरा क्रियाया मरुतायां नादिमुरचना चरेत्। एतत्स्वर्गोचरविषयः। तथा च मध्यातिथिः। प्रेत्य कर्मण्यनिर्णय चरेत्। भाष्ये द्यक्रिया। आचतुर्थे त
नपुंसोपचमे तु शुभं भवेदिति। नो कुर्यादिति। ज्वरितस्य मंगलं नो कुर्यात्। तथा च गर्गः। ज्वरस्योत्पादनं यस्य शरभं न स्य न
कारयेत्। दोषनिर्गमनात्पश्चात् स्तोत्रमसमाचरेत्। अनीति। अतिव्याधुद्वेकस्य चित्कूलजस्य शरीरे अतिदारुणज्वरोत्पत्ते
निश्चयं नो कुर्यात्। प्रतिकूलभीत्या। रोगः पाप्माज्वरो व्याधिर्विकारो दुःखमामय इति। आदिवाग्भटे ज्वरपथीयनामानि। तथा च
गर्गः। केचिद्बुद्धहस्यस्य केस्य विदारुणो ज्वरः। तावन्मंगलकार्यं च न कार्यं निश्चयं बुधैरिति॥ ॥ अथ महत्संकटे सति वृत्त
सूतके कर्मोक्तमाह॥ ॥ चेत्स्यात्सूतकमुक्तपूर्वसमयेनारब्धकार्ये बुधः कृष्णं। घृतेहामतोहि जननाशो चेत्कविकारयेत्। सिंहो
नरकमाहितं हरिलवोर्ध्वं गौतमीदक्षिणे जाह्नव्युत्तरतः कवित्तमजैर्कृतोस्त्रभीत्यादि॥ ५॥ ॥ उक्तपूर्वसमये यज्ञोद्वा ४१

हनचोले मेजि क मित्यत्रोक्ते पूर्वकाल अनारब्धकार्ये सति कर्मणि अनारब्धे सति संकटे च प्राप्ते सति कृष्णांशो घृतहोमतः कृष्णांशोभिः। यद्देवो देवे क
नामित्यादिति सभिर्ऋग्भिः घृतहोमः कृष्णांशो घृतहोमः तन जननाशो चेदशाहंतः जन्मदेशाहमध्यै कर्म आचरेत्। कृष्णांशो घृतहोमं शास्त्राक्तं
सदक्षिणं कृत्वा कर्म कर्तव्यमित्यर्थः। तदुक्तं स्मृत्यंतरे। संकटे समनुप्राप्ते सूतकसमुपागते। कृष्णांशो घृतं हुत्वा गोचदत्वापयस्विनी। ब्रूयात्प
यनोद्वाहं प्रतिष्ठादिकमाचरेत्। इति स्मृत्यंतरे। अनारब्धविशुध्यर्थं कृष्णांशो घृतं हुत्वा गोचदत्वापयस्विनी। ब्रूयात्पयनोद्वाहं प्रतिष्ठादिकमाचरेत्। इति स्मृत्यंतरे।
अथ सिंहगुरो सति मंगलनिषेधमाह॥ सिंहो ज्येति सिंहो सिंहराशौ इज्यः। सिंहो ज्यः। तस्मिं सति। शुभं नित्यं व्यतिरिक्तं तस्मिं स्यात्। इदं तु पूर्वमेव
प्रपञ्चितं। तथा च कालनिर्णये। शांतिकं पौष्टिकं यात्राप्रतिष्ठाद्वाहपूर्वकं। न कुर्यात्सर्वमागत्यं। सिंहस्ते च वृहस्पते। इति तथा च
मांडव्यः। इष्टापूर्तं चोलादिसंस्कारान्वास्तुकर्म च। अन्यानि शुभकर्मणि न कुर्यात्सिंहगुरो इति। अथ संकटे प्रवृत्तिमाह। हरिल
वोर्ध्वमिति। कवित्संकटे देशकालमयादेः सिंहो ज्येति हरिलवाद्ध्वं सिंहं शाहद्ध्वं गौतम्याः दक्षिणतः जाह्नव्याः भागिरथ्याः उत्तरतः
शरभं कर्मोहितं स्यात्। तथा च ज्योतिर्निबंधे। सिंहगुरो सिंहनवांशके ध्वं गोदावरीदक्षिणकूलजातेः। उदाहकालात्ययदोषभीतेः
कार्यो विवाहश्च वनो ब्रवतीति। तथा च गर्गः। भागीरथ्युत्तरे तीरे गोदावर्याश्च दक्षिणे। व्रतोद्वाहादिकर्मणि सिंहं संस्तेन दुष्यतीति।
अर्थात् गोदावर्या उत्तरे भागीरथ्याः दक्षिणे एवं द्योगोदा जाह्नव्यार्मध्यं संकटे पितृजनन आचरेदिति सित्थं। तथा वसिष्ठः। गोदाव
र्युत्तरे तीरे भागीरथ्याश्च दक्षिणे। विवाहादिन कुर्यात्सिंहं संस्तेन ववाक्यतो। इति। अत्राप्यति संकटे प्रवृत्तिमाह। इति। अस्त्रभीत्या
दिषु राजाभ्यादिषु सत्सु अंतःगोदा जाह्नव्यार्मध्यं हरिलवाद्ध्वं सिंहो ज्येति अजे मेघे इने सूर्ये सति शुभमाचरेत्। अजे इने इत्ये
तौ द्वाहविषयं अस्त्रभीत्यादिष्वित्यनेन पदेन लक्ष्यं। तथा च शौनकः। मेघस्ते दिवसकरे सिंहस्ते वज्रपाणि सचिवे च। यस्याः परिण

वनमसोसाध्वीकल्पसंपदोपेतेति। वनबंधस्तुमीनंगेसूर्यसतिचैत्रेकर्तव्येतिग्रंथरुताप्रगेवोक्तं। अनिमिषरविमधोकार्यमिति। तथाच
मौजीपट्टले। जन्ममादुष्टगेसिंहेनीचेवाशत्रुगेरियो। मौजीबंधः शुभाप्रोक्तोचैत्रेमीनंगेतरवाविति। अथवाइनेत्येइत्येतत्सर्वशुभ
साधारणं। तथाचशौनकः। सिंहस्थेदेवगुरोमेषस्थोपदिभवेत्सहस्रांशुः। मंगलकार्यं कुर्यादिति नारदपराशरौवदतेइति। अस्त्र
भीत्यादिचित्पत्रादिशब्देनरुद्रपितृमरणशंकायां कर्त्तव्यतराभावादेतिसंकटं ज्ञेयं। अथनामराशिजन्मराशयोर्निर्णयमाह॥ १॥
देशग्रामेज्वरव्यवहृतिद्युतेषुदानेमनोसेवाकाकिणिर्वगसंगरपुनर्भूमेत्येनामभं। जन्मक्षेपरतोवधूपुरुषयोर्जन्मक्षमेकस्य
चेत्तज्जातंशुक्लिमिती। विलोक्यचतयोर्नामक्षयोर्मेलकः॥ ५५॥ देशः प्रसिद्धः। ग्रामः प्रसिद्धः। ग्रहप्रसिद्धः। ज्वरः प्रसिद्धः। इत्यादि
पुनामभंनामराशिः प्रधानं स्यात्। एतदुक्तंभवति। देशग्रामग्रहेषुप्रवेशाद्यर्थज्वरेचंद्राद्यवलोकनार्थं। व्यवहृतिभिव्यवहारः।
द्युतं प्रसिद्धं। दानंतुल्यपुरुषादि। एतेषुचंद्रबलाद्यर्थं। मनोमंत्रेमेलनार्थंचराजादिसेवातत्रमेलाद्यर्थंकाकिण्यांकाकिण्यवलो
कनार्थं। वगेशुध्यर्थं। संगरेसंग्रामेचंद्रबलाद्यर्थंपुनर्भूमेलकेपुनर्भूमेलनायनामराशिरवलोकनीयइत्यर्थः। परतः ए० योऽन्यत्र
विवाहयात्रादौजन्मक्षंजन्मराशिः प्रधानं स्यात्। तथाचज्योतिर्निबंधे। देशग्रामग्रहेषुह्येसे वायाव्यवहारके। नामराशेः प्रधान
त्वंजन्मराशिंनचिंतयेत्। इति। अन्यच्च। काकिण्यांवगेशुस्थोचदानेद्युतेज्वरोदये। मंत्रेषुनर्भवरणेनामराशेः प्रधानतेति। विवा
हेसर्वमांगल्येयात्रादौग्रहगोचरे। जन्मराशेः प्रधानत्वंनामराशिंनचिंतयेदिति। अथवधूपुरुषयोर्मध्ये एकस्यजन्मक्षंज्ञातं एक
स्यनज्ञातंतदाशुक्लिमेलनादिकंकयमवलोकनीयमित्याह। वधूपुरुषयोर्मध्येचैद्यदिएकस्यजन्मक्षंज्ञातं ४२

। एभिरेवविपक्षेप्रतिकूलंबुधैः स्मृतं। अन्यैरपिविपक्षेस्तुकेचिद्वचुर्नतद्वेत्। इति। अथान्येषांमतमाह। अन्येइति।
अन्येबुधाः स्वान्वयजात्येपिस्वकुलजातमर्त्यनाशेपिउद्वाहंनविदधुः। तथाचभृगुः। वाग्दानानंतरंयत्रकुलयोः कस्यचिन्नरतिः
अथसंकटेप्रवृत्तिमाह। जनकांबास्त्रीति। जनकश्चअंबाचस्त्रीचअन्यश्च। अन्यः कुलजः प्रतिकूलाधिकरि। एषांअस्योनशः।
मरणमितिषावत्। कस्मिंस्तीति। अर्द्धार्धार्द्धदलांतरेहेरंशांत्यागणेशांत्याकचित्संकटेविदधतेबुधइत्यध्याहारः। एतदुक्तं
भवति। वरस्यवध्वावापितृनाशेअर्द्धांतरेवर्षांतरे। मातृनाशेअर्द्धांतरेषण्मासांतरे। स्त्रीनाशेअर्द्धांतरेत्रिमासांतरे। एतद्वितीया
दिविवाहेज्ञेयं। तथाचपुत्रनाशेअर्द्धांतरेसार्धमासांतरे। अन्यनाशेपितृमातृस्त्रीत्यादिभ्योन्यस्यकुलजस्यनाशेदलांतरेसा
र्द्धार्धमासस्यार्द्धांतरेत्रयोविंशतिदिनांतरेविदधतइत्यर्थः। अन्यमध्येभ्रातुर्विशेषमाह। भ्रातुश्चस्मजवद्वयेतिसमयेपित्रोर्भ
तेः संशयेनान्येषांप्रतिकूलमामयिविरकाराद्रुतानामपि। आतुर्योन्नतनक्रियानभिवेनांशमुखंनावरे भो कुर्याच्चरितस्यमंग
लमतिव्याध्युद्भवेतिश्रव्यं॥ ५६॥ भ्रातुश्चस्मजवदिति। भ्रातुर्नाशेपुत्रवत्पुत्रनाशवत्ज्ञेयं। सार्धमासांतरेकर्तव्यमित्यर्थः। त
थाचस्मृतिसारावल्यां। पितुरब्दमिहाशौचंतर्द्धमातुरेवच। मासत्रयंतुभार्यायास्तर्द्धंभ्रातृपुत्रयोः। अन्येषांतुसपिंडानामा
शौचंमाससंमतं। तदानुशांतिकंरुत्वाततोलग्नंविधीयतेति। स्मृत्यंतरंयुक्तं। संकटेसमनुप्राप्तियाज्ञवल्केयनयोगिनः। शांति
रुक्तागणेशस्यरुत्वातंशुभमाचरेत्। अरुत्वाशांतिकंयस्तुनिषेधेसतिदारुणे। नकरोतिशुभंगर्वात्विघ्नस्तस्यपदेपदइति
। ज्योतिःप्रकाशे। प्रतिकूलेपिकर्तव्योविवाहोमासमंतरात्। शांतिविधायगादत्वावाग्दानादिचरेत्पुनरित्येतत्सोढायांकन्या

वितिपरस्परमिति। अन्यच्च। न प्रोक्ता उ० भूणावर्णनामाहोसंति तेन हि। चेद्वंति तदाज्ञेयागजडास्तेयथाक्रममिति। यस्य बहूनि नामानि तस्य कस्मान्नान्मोभिज्ञेयमित्याकांक्षायामाह। यदाभिधाबहुप्रोस्यनामांतिममिति। अस्य अभिधानानि बहुप्रोभवन्ति। अस्यांतिमं पश्चाद्भवं नामग्राह्यं। तथा च स्वरशारेण। बहूनि यस्य नामानि नरस्यस्युः कथंचन। तस्य पश्चाद्भवं नामग्राह्यं स्वरविशारदो रिति। अथ जन्मनक्षत्रं येषु येषु शस्तं तान्याह। आर्या इति। नृद्वहने पुरुषविवाहे जनुर्मजन्मनक्षत्रममलनिर्देषणं जगुः। तथा पट्टस्य बंधे पट्टबंधे। गेहं गृहकरणं प्रवेशनं। तथा ग्रामो ग्रामवरप्रवेशनं। नृपाभिषेको राजाभिषेकः। ऋषिः प्रसिद्धा। मौजि प्रसिद्धा। अन्तरानं नवान्नप्राशनं। भूषणं भूषणधारणं। एषां समाहारस्तस्मिन् जन्मदं शभदं जगुः। तथा च ज्योतिः प्रकाशे। जन्ममं कृषिपट्टाभिषेकने भूषणेन गरीहकर्मणि। आधिपत्यमुजिमौजिबंधने पुंविवाह उदितं शुभं बुधेरिति। राजमार्तिं दे। वसंत समये दद्यादग्नेगभाष्टमपि वा। मेरुलो जन्ममासेपि जन्ममं च निधावपीति। नारदः। पट्टबंधने चोला न्नप्राशने चोपनायने। शभदं जन्मनक्षत्रमशभमंतन्यकर्मणि इति॥ ॥ इति स्वरुतमुहूर्तमार्ति उटीकायां मार्ते उवल्लभायां विवाहप्रकरणे॥ ॥ अथाग्न्याधानं वत्तेनैकेनाह। अग्न्याधानमवादिहारसमये दद्याद्यकाले परे द्वीशाग्निध्रुवशाक्रपूषमग्नेज्येष्ठलुगनां शयोः। जीवे हर्ककुजेः सुतर्हि ॥ ५५॥ ३॥ ६॥ १०॥ ११॥ नव॥ १॥ केन्द्रस्थे १॥ ७॥ १०॥ रनस्तंगतेः स्वाक्षेष्टर्शगतेः परेरुपचये ॥ ३॥ ६॥ १०॥ ११॥ विनाद्य २॥ १॥ श्रुत्वो बुधेः ॥ १॥ १॥ अग्नेराधानं बहुभिर्बुधैर्द्वारकाले अवादि। कथितं चतुर्थी कर्मो नंतरंदारकालः। परैराचार्यैर्दद्याद्यकाले धनविभागकाले अवादि। तथा च वृत्तराते। अग्न्याधानं दारकाले विधेयं कैश्चित्प्रोक्तं तच्च दद्याद्यकालेति। तथा च कात्यायनगृह्ये। आवसत्याधानं दारकाले दद्याद्यकाले केषामिति। एतद्वाच्यकारैरेव अवस्थापितं। अग्न्याधानं दारकाले। आत्मतो दद्याद्यकाले प्रोक्तमिति। स्मृतिबुलतदस्याग्निना विना बहुदोषो दृश्यते। तथा हि। ४३

भाष्य

तो

र

रुतदारो नैवतिष्ठेक्षणमप्यग्निना विना। तिष्ठ संचेद्विजोत्रात्यस्तथा च पतितो भवेत्। पितृपाको पजीवी स्याद्भूतपाको पजीविकः। ज्ञानाध्ययननिष्ठो वानुदुष्टो वाग्निना विना। योनिरुपसेवेतदारांकामादनावपि। पारदारी सविज्ञेयः स्वस्त्री स्वीकरणादपि। यथा स्नानं यथा संध्या वेदस्याध्ययनं यथा। तथैवोपासनं दृष्टं तस्मिन् तिष्ठति स्तद्व्योगत इत्यादि। तस्मात्सूत्रकारैः कात्यायनादिभिर्द्वारकाल एव बाहुल्येनोक्तं। अत्रैकोरेव व्यवस्थितं। अग्न्याधानं दारकाले। आत्मतो दद्याद्यकाल एव॥ अग्न्याधानं नक्षत्राण्याह॥ केः द्वीशाग्निध्रुवशाक्रपूषमग्नेज्येष्ठलुगनां शयोः। विगतः। अन्धायाम्यां व्यञ्जो। व्यञ्जो च तौ लुगनां शौच। तथा तयोः अन्धजलचरराशयः। मकरस्य पश्चिमाहं कुंभो मीनः। कर्कटश्चैते जचराशयः॥ चंद्रोऽपि जलजः। एते रहितयोर्लुगनं न वांशयो। रित्यर्थः॥ तथा च वृत्तराते। कर्कटं न के धटमीनविलुगते वांशकेतनुगते चतरीये। लुगने कुमुदिनी दयिते वानाशमे निजनि तोषिदुताश इति। केः जीवे हर्ककुजेः सुतर्हि नवकेन्द्रस्थेः। जीवो गुरुः। इंदुश्चंद्रः। अर्कः सूर्यः। कुजो भौमः। तेः सुतः पंचमः ऋह्य उपचय भवनानि त्रिषंडे कादशदश भवनानि। गुरुर्नवमं। केन्द्राणि प्रथमं चतुर्थं सप्तमं दशमानि ॥ १॥ ३॥ ५॥ ७॥ ९॥ ११॥ एतत्संज्ञानं गतेः कथं भूतेः अनस्तंगतेः सूर्यकिरणैरुपैः पुनः कथं भूतेः स्वाक्षेष्टर्शगतेः। स्वश्रुत्तानि च दृष्टाश्च एषां त्रशाणिराशयस्तद्वेतेः स्वराशुच्चराशिभिर्वराशिगते रित्यर्थः। परैरुक्तेभ्यो न्येग्रहैरुपचये त्रिषंडे कादशदशमे। कस्यां स्यां विनाद्यश्रुत्यो सत्यां पितं द्वितीयं। आद्यं लुगनं। तयोः श्रुद्धिः कूररहितं। तस्यां सत्यां। शेषं पूर्ववत्। प्रायश्चंद्रमित्युक्तं मवलोक्यं। तथा च वृत्तराते। केन्द्रं शोपचयविकेण भगताः सूर्यो जीवे देवः शेषाश्चोपचयस्थिता यदितदाग्न्याधानमुक्तं शभमं। चंद्रे नैव धनवो म्रियेत युवती। भूमिपुमानष्टमरेष्वेष्टं युगते रुजावसहितो ग्न्याधानकर्ता भवेत्। नौकुर्यात्पुनः भुक् परिग्रहमिह शमापुत्रजीवेदुभिर्नीचस्थेर्विजितोरिपो भवनगेरस्तंगते वा द्विज इति॥ तथा च संहितांतरे। अग्न्याधानं कुर्वीत कर्कटं नक्षत्रे विधेयं। लुगने धनगेपापे तथा लुगने ग्रहान्वित इति॥ ॥ इति मुहूर्तमार्ते उटीकायां अग्न्याधानप्रकरणं॥ ॥ अथ ग्रहप्रकरणं विवक्षस्तावत् ग्रामविचारमाह॥ ३०॥ नाम शो द्विस्तो कदिग्भवता २॥ ५॥ १॥ १०॥ ११॥ ग्रामः रुभो

यथा तत्केणेन्यनुवांशमनिवसतां शेषाः परेषामलं । कन्याकर्किधनुस्तुला क्रियघटां कोर्ष्यां ज्ञायाम्यतो मध्ये न्येन वसं सथेन्द्रकु
भोवर्गाः स्युरोजास्विनः ॥ १॥ नाम शोतनामराशेः सकाशात् द्विरसतां ५ क २ दिक् १० भव ११ गतो ग्रामः शप्तः स्यात् । अन्य उक्त वि
पशितो ग्रामः । अन्यथा स्यादशप्तः स्यादित्यर्थः । तदुक्तं ज्योतिः सागरे । एकमेसप्तमे ग्रामे वैरहानि स्त्रिषष्टे । तुर्यो २ षट् द्वाद
शे रागः शेषस्थाने सखं भवेदिति । एवं ग्रामशप्तः शप्तमभिधाय इदानीं ग्रामदिदित्यमाह । तत्केणेति । तत्केणेन तस्य ग्रामस्य के
णे अंत्यभुवां रजकचर्मकारादीनां निवसतां वसतिं कुर्वतां शप्तं स्यात् । रजकचर्मकं श्वेवन रोबुरुड एव च । केवर्ते मेद भिद्युश्च
संभेते अंत्यजाः स्मृताः । इत्यादीनां ग्रामकेणे शप्तं स्यादित्यर्थः । तत्केणेन निवसतां परेषां वर्णानां अलं अत्यथं शेषास्युः । अशप्त
निस्युरित्यर्थः । तथा च ज्योतिर्निबंधे । भवनपुरग्रामाणां यैकेणां स्तेषु निवसतां शेषाः । श्वपचादयो तु जाद्यास्तेष्विव रक्षिमायां ति
ति । एवं जातिनां शप्तमाशुभदिग्विभागमुक्ताराशिपरत्वेन दिक्षु निवसतिमाह । कन्याति । यमाशादितः दक्षिणायाः सकाशात् क्रमेणाष्टासु दिशा
स्तु कन्याकीर्कधनुरादयो राशयो न वसंति । अन्ये उर्वरिता । मध्येन वसंति । एतदुक्तं भवति । अभीष्टग्रामं न वभागं परिकल्प्य मध्यभा
गादक्षिणभागे कन्यानवसति कन्याराशिना दक्षिणभागे गृहं न कार्यमित्यर्थः । तथैवैवैर्कते कर्कः । पश्चिमे धनुः । वायव्ये तुला । उत्तरे अजोम
षः । ईशान्यां घटः कुंभः । पूर्वोक्तोक्तः । पूर्वोक्तः । आग्नेयां अंशोमीनो न वसति । अन्येषु मिथुनसिंहमकरामध्ये मध्यभागे न वसंति ।
एवं राशिपरत्वेन दिदित्यममुक्ते रानीं वर्गपरत्वेन दिदित्यमाह ॥ ॥ अथेति ॥ इन्द्रकुप्तः सकाशात् अष्टदिक्षु अप्रमुखा अष्टोवर्गाः
अकचटतपयशा इत्येते प्रसिद्धाः । ओजस्विनो बलवतः स्युरित्युत्तरश्लोके नान्वयः ॥ ॥ अष्टावप्रमुखाः स्वपंचमपरादिघ्नः स्ववर्गो न्य
युक्तः कर्कः काकिणिकागजेर्मिथ इमायस्याधिकाः सौर्धदः । श्वेतारक्तपीतलल्लवस्तथास्वादुः कटुस्तिक्तकाकाषाया घृतशोणितान्न
मदिरागंधाः शप्तमाविप्रतभा ॥ २॥ एतदुक्तं भवति । अआइइउउइत्यादिकः षोडशाक्षरो वर्गः पूर्वस्यां बली । कादिकः पंचाक्षरः आग्र्या ॥ ॥

क

तदा इतः ज्ञाता जन्म शोदेकस्य शुद्धिं गुर्वदिशु द्विविलोक्य तथैव धूवरयोः नामर्क्षयोः भेलको वर्णवश्यादिकः पूर्वोक्ते विलोक्यः । अर्थात्
द्वयोराशयज्ञानेनामर्क्षो देवसर्वविलोक्यं । तथा च शार्ङ्गधरः । विवाहघटनं चैवलग्नजं ग्रहजं बलं । नामभावेन तथैव जन्मन ज्ञायते
यदीति । अथ भेलकार्यनाम्नो नक्षत्रज्ञानमाह ॥ ॥ भनामादिमवर्णतो वकहडाद्युज्यादिवर्णा द्वौ तुल्या वत्र शसोरवषोयदभि
धाबह्योस्य नामांतिमं । आर्यानुद्धने जनुर्भममलंपट्टस्य बंधे जगुर्गेहग्रामनृपाभिषेकलुषिमां ज्यन्नाशने भूषणे ॥ ५६ ॥
नामादेवर्णो नामाद्या शरं । तस्मात् । अवकहडं शतपदचक्रं । यस्माच्चक्रात् । चुचेचोलापदे षोडश इत्यादयः । श्लोकानि बल्यस्त
स्माच्चक्रादं नक्षत्रं ज्ञेयं । तद्यथा । चूडामणीति नाम्नः । आद्यशरा चकारात् चुचेचोला इत्यादिना अश्विनीनक्षत्रं तत्र प्रथमचरण इति
वत् ज्ञेयं इत्यर्थः । तथा च दीपिकायां । जन्मन ज्ञायते येषां तेषां नाम्नो गवक्षते । चक्रैव कहडे भां शोतन्नाडी के श्वेदग्निभादिति । तन्नाडीस्य
स्यार्थः । तदनाम्नो नक्षत्रं गवक्षते तदा अग्निभात्कृतिकानक्षत्रा न्नाडी विलोक्येति के श्वेदुक्तं के श्वेदिति तन्मतमयाह । तस्मादश्विन्यादि
त्रिकं व्यस्तमिति न्यायेन नाज्यवलो कनं बहुसंमतमिति भावः । अथ नामादेयो गाक्षरे सति किं कर्तव्यमित्यपेक्षायामाह ॥ युज्यादिवर्णादिति । यु
जियुक्तेऽक्षरे संयुक्ताक्षरे प्रद्युम्नेनाग्निप्रथमवर्णः प्रस्तत्राप्याद्यः पकारस्तस्मा ई ज्ञेयमित्यर्थः । प्रियवचादयोपिकार एव ग्राह्यः । दुषदइसा
दौदुकार एव ग्राह्य इत्यादि । तथा च स्वरशास्त्रे । संयोगाक्षरजेनाग्निज्ञेयं तत्रादिमाक्षरमिति । अथावकहडचक्रेनामा द्योक्षे जावे सति किं
र्तव्यमित्यपेक्षायामाह । ववौ तुल्या वत्र शसोरवषो इति । अत्रावकहडचक्रे ववौ इति इमो वर्णो तुल्यो सदृशो ज्ञेयो । वकारस्थाने वकारः । वका
रस्थाने वकारः । इत्यर्थः । तत्राच शसो वर्णो तुल्यो । तथा च खषो । अत्रादाहरणं । शिवइति नाम्निसति अवकहडचक्रेशकारस्याभावा
त् । सकारांगीकारादु ज्ञेयमिति भावः । एवमेव शसो तथा च खषोपस्परसवर्णो ज्ञात्वा भं ज्ञेयं । तथा च स्वरशास्त्रे । खषो शसो ववौ चैव ज्ञेया

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४
१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९
३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३
४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७

इत्यादि विचारणया इष्टक्षेत्रफलं अवकाशानुसृतं दृष्टत्वा स्थूलं साधयेदित्यर्थः ॥ अथ स्थूलसाधनाय सूत्रमोदनमाह ॥
 द्विधायाममितं द्विधा शमरजस्त्रं विधायं कथेत आया मां प्रिमितं च विस्तृतिरलं तात्कर्मकोणाभिधौ ॥ पार्श्वक्षेत्रं विरामशंकुनिहितोक्तत्वा
 यमाकर्षयेत्कोणेशंकुरितीतरे विनियमाद्व्यं तयोः आपरे ॥ १० ॥ अजरस्त्रं नूनं सूत्रं ॥ द्विधायाममितं द्विधा शं विधाय ॥ अंतादेक
 स्मात्स्त्रं तादं कथयेदित्यन्वयः ॥ द्विधायामिदं आया मां प्रिमितं ॥ आया मां देध्यं तेन मितं ॥ द्विगुणितं देध्यं समानमित्यर्थः ॥ द्विधा
 शं द्वौ पाशौ यस्मिन् तद्विधा शं ॥ एवं विधं सूत्रं विधाय कृत्वा अंतात्सकाशात् अंकयेच्चिह्नयेत् ॥ एतदुक्तं भवति ॥ पूर्वकल्पितक्षेत्रस्य देध्यं
 मितं क्षेत्रस्य देध्यमितं सूत्रं ॥ द्विगुणं विधाय ॥ तदंतयोः पार्श्वक्षेत्रं अंकयेत् ॥ कुत्रकुत्रांकयेदित्याह ॥ आया मां प्रिमितं ॥ चपरां विस्तृ

सत्स्यात् ॥ ॥ कोणाध्वमकूपकर्मतरुहस्तं तदेवेक्षितं सद्यो न्यद्विगुणाधिकान्तरं भवेवेधेन दोषः किल ॥ अष्टद्वेगृहभूफले भविहृते शेषं गृह
 क्षेभं वृक्षे सर्पहृते व्ययोगृहमेतत्स्वल्पाय भूरिव्ययं ॥ १० ॥ कोणाभितिकोणः ॥ अध्वमार्गः ॥ भ्रमो भ्रमयंत्रं धरदकुलालचक्रादि ॥ कूपः प्रसि
 दः ॥ कर्ममः स्नानादिजनितो निरंतरः ॥ तरुः प्रसिद्धः ॥ द्वयः द्वारांतरं संभः प्रसिद्धः ॥ देवस्त्वावरः ॥ एभिर्हक्षितं विहं मुखं न सत्स्यादित्यर्थः ॥ अथास्या
 पवादमाह ॥ सद्यो न्येति ॥ सद्यो न्यद्विगुणाधिकान्तरं भवेवेधेन दोषः ॥ सद्यो न्येति ॥ तस्यापेक्षया द्विगुणाधिकान्तरं भवेद्विगुणाधि
 कांतरजातवेधे कोणादेवेधेन दोषः ॥ अर्थात् न्येन दोषः किलेत्यागमिनिश्रयेवा ॥ तथा चागमांतरे उक्तं ॥ मार्गत रुकोणकूपकर्मभ्रमविधमश
 भदं द्वारं ॥ सद्यो न्येति ॥ द्विगुणात्त्यक्त्वा भूमिं न दोषयेति ॥ कात्यायनगृहकारिकायामप्युक्तं ॥ विहं कूपतरुस्तं मपथपंकेः सदेवते ॥ तद्वारमशभं
 प्रोक्तमप्युचं नीचमेव चेति ॥ अथ गृहनक्षत्रानयनं व्ययानयनं वाह ॥ अष्टद्वेति ॥ गृहभूफले ॥ गृहनक्षेत्रफले ॥ अष्टद्वे अष्टगुणितं भविहृते स
 प्रविंशतिहृते सति शेषं गृहक्षेत्रं गृहनक्षेत्रं भवेत् ॥ कक्षे सर्पहृते अष्टहृते सति शेषं व्ययो भवेत् ॥ एवमायव्ययावभिधायः धुनातत्फले वरीष
 णद्वाराह ॥ गृहमसदिति ॥ स्वल्पाय भूरिव्ययं गृहं असत् ॥ अशभं स्यात् ॥ स्वल्पाय भूरिव्ययं भूतयस्मिन् तत्तथा ॥ अर्थात् बद्धायान्यव्ययं
 शभं ॥ नक्षत्रे जाते राशिनिर्णयमाह ॥ ॥ मेवैश्वित्रितयं हरेरिति पितृभूमूलत्रयं धन्विनिहृदे मेपरतो गृहेशघटितं प्राग्बन्तुना उग्रन्यथा ॥
 एकादिद्विगुणांतरा गृहमुखादिश्वंककाः स्युः क्रमात् शालाशांकयुतिः क्युकध्रुवमुखान्याकांसि संति स्फुटं ॥ ११ ॥ अश्वित्रितयं मेवेजेयं ॥
 त्रिपितृभूमं घात्रयं हरेरिति हेजेयं ॥ मूलत्रयं धनुषि हेजेयं ॥ अन्येषु राशिषु द्वे द्वे भोजेयं ॥ तथा च गणः ॥ अश्विन्यादित्रयं मेवेसिंहं प्रोक्तं मघात्रयं
 ॥ मूलदित्रितयं चापिशेषेषु द्वयं द्वयमिति ॥ अथ गृहतत्त्वामिनोर्ध्वदित्माह ॥ गृहेशेति ॥ गृहं प्रसिद्धं ॥ ईशः स्वामी ॥ तयोर्ध्वदितं प्राग्बद्धि
 वाहव्योज्यं ॥ तत्र विशेषमाह ॥ नाड्यन्यथेति ॥ नाडी एकनाडी अन्यथा योज्या ॥ विवाहवत् नयो ज्येष्ठस्यर्थः ॥ अत्र एकनाड्ये वप्रशस्तेति भा
 वः ॥ तथा च गृहगणः ॥ प्रभुः पण्यांगनामित्रं देशं ग्रामं पुरं गृहं ॥ एकनाडी गतं भव्यं विरुध्यं वेधवर्जितं इति ॥ तथा च न्येति ॥ सागरे ॥ सव्यं

तृतीयं शेषद्वारं कर्तव्यं। दक्षिणाभिमुखे गृहे तथैवांशपंचकं तत्काष्ठं शोकायै। पश्चिमाभिमुखे तथैवांशचतुष्कं तत्काष्ठं चमांशे कार्थं। उदरः मुखे पंचमांशे
एतद्वारं कर्तव्यं। सर्वास्तदिक्ष अक्षिपलवके चतुर्थे भागे द्वादिता। किंलक्षणः। द्व्यंशसमुच्छ्रिताः द्विभागाश्च। तथा च वराहः। देव्येन वांशः पदमत्र
सव्यात द्वारं रक्तमप्राकं त्रैवतुर्थे भागे। चतुर्थे षष्ठे दिशि दक्षिणस्यां पश्चाच्चतुः पंचमके तथोदगिति। तथा च च्यवनः। मानाधिको नदिग्भागे
द्वारे नीचे स्तुखक्षय इति। अथ निष्पन्नास्तुभित्तपुस्तं भप्रतिष्ठा माह। स्तं भोग्नेर्दिशति। अग्नेर्दिशि आग्नेय्यास्तु समये पूर्वोदितेः स्तं भः
स्त्वाप्यः। अत्राप्युक्ततरुजइत्यनुवर्तते। किंलक्षणः स्तं भः पूजितः। स्तुक् चंदनाद्यर्चितः। पुनः किंलक्षणः शिरस्त्वेच्छत्रभाक् शिरसि
त्रं भजत इति तथा। छत्रकाकारि पश्युपवेशन मया त्तं भोपरि क्रियते। तथा च वराहः। छत्रस्य गबंधयुतः छतधूपविलेपनः समुच्छ्राप्यः
स्तं भस्तथैव कार्यो द्वारोच्छ्राप्यः प्रयत्नेनेति। तथा चोत्तलः। स्तं भोपरि यदालूककाक गृध्रादिर्पक्षिणः। व्यालादयश्च तिष्ठन्ति तदा कर्तुर्न शोभनं
तस्मात् स्तं भोपरि छत्रं शारवां फलवतीं तुवा। धारयेदथवा वस्त्रं बुधैरनेनादि निक्षिपेदिति। गुर्जरदेशे केचित्कालसर्पे मवलो क्युत छत्रं दिशि
प्रथमं स्तं भप्रतिष्ठां कुर्वन्ति तदसत्। यतस्तदवलो कनं विवाहवेद्यां कोणेषु शृंगारार्थं स्तं भानुरोपयन्ति तद्विषयं। तदप्येकदेशीयं न बहु सं
मतं। कालसर्पस्तु मथा। ईशानतः सर्पतिका लसर्पो विहाय सृष्टिगण्यो द्वैक्षेदि। पश्चाद्गतिस्तन्मुखमध्यपुच्छं त्रिकं त्रिकं वैरष संक्रमादेः। अहः
फणायां मरणं वरस्य मध्ये कुमार्याः स्वजनस्य पुच्छे। विधेयमेकं किंलक्षणं देशविवाहवेद्यां निरवने च कीलमिति। गृहस्तं प्रतिष्ठापनं बहु भिन्नं
थांतेरे गान्ध्यामिवाभिहितं। तथा च वराहः। छत्रं भित्ति शिलान्यास्तं भस्यारोपणं तथा। पूर्वदिक्षिणयोर्मध्ये कुयोदित्याह कार्ष्णः। तथा च
शार्ङ्गधरः। प्रासादेषु च हर्म्येषु गृहेषु सर्वदा। आग्नेय्या प्रथमं स्तं भं स्त्वाप्येत्तद्विधानतः। तथा च वराहमिहारायः। दक्षिणपूर्वकोणे कृत्वा
पूजां शिलान्यसेत्प्रथमं। शेषाः प्रादक्षिण्येन स्तं भान्नेवं प्रतिष्ठाप्या इति। कात्यायन गृह्यकारिकायामप्युक्तं। एकेकमुच्छ्रितं स्तं भं मंत्रै
रुतैः शिलानले। श्रियो वासान इत्यंतैरिमा मित्यादिभिर्गृही। आग्नेयादिकोणेषु मंत्रैरुतैः शिलान्यसेदिति। गृहहरिहरभाष्यशाखाप

तिदले अंकयेत्। यत्रैत्रने आयामांघ्रयश्च। ते तथा तैर्मितं तस्मिन्। एतदुक्तं भवति। क्षेत्रं देव्यं चतुर्भिर्जत्कालब्धं अंघ्रिप्रमाणं। एकस्मादंतादं
घ्रित्रयं मित्वा विद्वयेत्। तस्मादेवांता तात विस्तीर्तदले। क्षेत्रस्य विस्तारार्थं मिते अंकयेत्। तौ अंकौ कर्षकोणाभिधौ स्तः। अंघ्रित्रये हतः कर्षो
रव्यः। विस्तीर्तदले हतौ कः। कोणारव्यः। एवं सूत्रमोदनमुक्ताच्छलसाधनमाह। पाशाविति। पाशो क्षेत्रविरामशंकुनिर्हितो कृत्वा आद्यं अंकं
आकर्षयेदित्यन्वयः। क्षेत्रस्य विरामो अंतोनयोः शंकुः। नयोर्निर्हितौ निक्षिप्तौ कृत्वा आद्यं अंकं कर्षारव्यं आकर्षयेत्। एतदुक्तं भवति। क्षेत्रस्य म
ध्यभागसाधनदिकसूत्रोपरि दृष्टं देव्यमितं सूत्रं प्रासार्य तदंतयोः शंकुनिखायतयोः शंकुः मोदितसूत्रांतपाशो निधाय कर्षारव्यं चिह्नं धृत्वा
एकस्यां दिशि आकर्षयेद्यथोभयशंकुगतारज्जुः समाना कर्षा स्यात्। तथा आकर्षयेदित्यर्थः। कोणशंकुरिति। कोणो कोणाचिह्नं यत्र कोण
विह्नं आगतं तत्र भुवि शंकुनिर्खेय इत्यध्याहारः। इत्यमुना प्रकारेण इतरः शंकुनिर्खेयः। एतदुक्तं भवति। तदेव कर्षचिह्नं अन्यस्यां दिशि आ
रुष्य कोणशंकुनिर्खेयः। एवं कोणद्वयसाधनमभिधाय अन्यकोणद्वयसाधनमाह। विनियमादिति। रज्वंतयोर्विनियमाद्विपरीतधार
णात् अपरो कोणशंकुनिर्खेयो। एतदुक्तं भवति। रज्वंतो विपरीतो धृत्वा पूर्ववत् कर्षा कर्षणं कृत्वा कोणयोः शंकुनिर्खेयो॥ ॥ एवं क्षेत्रसा
धनमुक्ता सन्न्यासमाह॥ ॥ आग्नेयादिदृढं प्रक्षिण गतं सूत्रं समासादेयं मध्ये वामकर्षार्थं सप्तपुरुषं ध्यात्वा तमुत्तानकं। अष्टाश्व्यं
शमगेदु १७ संमितलवानपुच्छाद्विहाय अग्रे भागो नाभिरितः रवने लुवमितं वामे शमभिः पूरयेत्॥ १५॥ आग्नेदियादिदृढं प्रदक्षिण्य
तं सूत्रं आसादेयत्। मध्ये क्षेत्रमध्ये वामकर्षार्थं सप्तपुरुषं प्रागुक्तं शिरस्कं ध्यात्वा तमुत्तानं ध्यायेत्। कथं भूतं अष्टाश्व्यं शं
अष्टाश्विनो अंशभागाय स्मिन् सतथातं। अयमर्थः। क्षेत्रप्रमाणं कृत्वा सप्तपुरुषं प्रागुक्तं शिरस्कं ध्यात्वा तमुत्तानं ध्यायेत्। कथं भूतं अष्टाश्व्यं शं
एवं अष्टाश्व्यं प्रकल्प्य पुच्छात् सकाशात् अंगं दुसंमितलवानसप्तदशभागान् विहाय तत्का अग्रगस्तदग्रे भागो ना

इमूत्रकं। आत्येशक्तिभुवोर्यथाह विपरेगेहस्यदक्षेधरद्वं बूलखलचुल्लिकापितृपदप्रक्षालनान्युचिरे ॥३८॥ स्नानेति। स्नानं प्रसि
 द्धं। अग्निः प्रसिद्धः। स्वपिः शयनं। वस्त्राणि प्रसिद्धानि। भोजनं प्रसिद्धं। पशवोगवाहयः। द्रव्याणि सुवर्णादीनि। अमरा देवाः
 । एषां ओकांसि गृहाणि। तेषां स्थितिः स्थापनं। पूर्वोद्दिशि क्रमेण कार्यं स्याद्धारः। तथा च नारदः। स्नानागारं दिशि प्राच्या
 माग्नेयां पावकालयं। याम्यायां शयनागारं नेत्रेत्यां वस्त्रमंदिरं। प्रतीच्यां भोजनागारं वायव्यां पशुमंदिरं। भांडकोशं तत्तर
 स्यामीशान्यां देवमंदिरमिति। अथ ब्रह्म स्थापनमह। ईशितुरीयं शान्त्यदिशि जलं कार्यं। नान्यत्र। तथा च ब्रह्मः। प्राच्यादिस्ते
 लिले सुतहानिः। शिखिभयं रिपुभयं च। स्त्रीकलहं स्त्रीदोषं नेत्र्यां चिंतात्मजविरतिरिति। अथान्यदप्याह। परमिति। परं अ
 नुक्तं पदार्थं ज्ञातं वा यादृशं कार्यं। अन्यानि मारुत्यामिति। लल्लोक्तत्वात्। अपाकदक्षिणस्यां दिशि मूत्रकं। मूत्रमेव सूत्रकं कार्यं।
 स्थूलसंकोचे सति एतद्यत्नोक्तं तद्गृहं लल्ले वा ह्यतश्च स्वस्थाने नारदस्येन योज्यं। अथ शक्तिभुवोः संकोचे सति कर्तव्यमाह।
 आत्येति। शक्तिभुवोरात्ये सति यथाह विकायं। गेहस्यदक्षे परे आचार्याधरद्वं दिकं उचिरे। धरद्वः पिष्टयंत्रं। अंबुउदकं। उदरखलादि
 प्रसिद्धं। तथा चोक्तं ग्रंथांतरे। उदरखलं पिष्टयंत्रमग्निस्थानं जलाश्रयं। वेश्मनोदक्षिणे पार्श्वे पितृणां पादशौचमिति ॥ ॥
 अथ केषु केषु गृहेषु आयादिकं भाव्यं केषु न भाव्यमित्याह। द्वात्रिंशदधिकहस्तमब्धिः। वदनं तारणं तल्लिंदादिकं नेष्यादिकं मीरितं तृणगृहं सर्व
 पुमाः सुदितं। छन्नं वश्यकपाटमर्चितं तमं वेश्मोक्तरीत्या विशेषारं भोदितमास्सु नारदमतान्माधो जैरुक्तेषु तु ३३। ५। ३। ३५। द्वात्रिंशे ३५ः
 अधिकाहस्तायस्मिन् गृहे प्रमाणं तद्द्वात्रिंशदधिकहस्तं। अथ वदनं चतुर्मुखं। तारणं तृणगृहं। अलिंददिकं। अलिंदं पट्टशाले मितिलो
 के प्रसिद्धं। आदिशब्देन निव्यूहं दिग्गृहं भूषणं गृह्यते। एषु आयादिकं न ईरितं नोक्तं। तथा च देवज्ञवल्गु मे। अलिंदं निव्यूहं विनिर्ग
 माद्याच्चतुर्दिशं ये गृहं भूषणाय। आयादिकं तेषु न चिंतनीयं यतो न ते वास्तुपरिग्रहे स्युरिति। तथा च चिंतामणो। यत्र देव्यंगृहादीनां द्वात्रिंश

त्यस्तनोधिकं। नतत्र चिंतयेद्दीमानगणनानव्ययादिकानिति। तथा च राजमार्तं दे। आयव्ययोमासशुद्धिं चिंतयेन्न तृणालयेदिति। तथा च वसिष्ठः।
 एकादशयवाद्ध्वं यावद्द्वात्रिंशहस्तकं। तावदायादिकं चिंतयंतूध्वं नेवाचिंतयेदिति। अथ तृणगृहे विशेषमा। तृणगृहं सर्वेषु मासु मासेषु उ
 दितं सर्वमासे कर्तव्यमित्यर्थः। अथ निष्पन्ने गृहे तत्प्रवेशमाह। छन्नमिति। आरंभोदितमास्सु शास्त्ररीत्या वेश्मविशेत। आरंभे ये उदिताः
 प्रोक्तास्ते च ते मासाश्च तेषु सूत्राद्युक्तविधिना गृहं प्रविशेत्स्वामीत्यर्थः। कथं भूतं वेश्म छन्नं कुडैराच्छादितं। पुनः किं लक्षणं वश्यकपा
 टं। वश्यकपाटं अधीनं कपाटं यस्येति तत्। वेश्ममिति पिहिते उदघाटिते वा तथैव स्थिरं भवति। पुनः किं लक्षणं। अर्चितं तमं। तारणमा
 लाद्यलं हतं। तथा च नारदः। अकपाटमना छन्नं मदत्तबलिं भोजनं। गृहं न प्रवेशं देवविषयमाकरं हितदिति। तथा च च्यवनः। स्वयमु
 दघाटिते रोगः पिहिते च कुलक्षयः। मानाधिकेन दिग्भागे द्वारे निवेशु स्वक्षयइति। अथ प्रवेशो मासा विशेषमाह। नारदः। तावद्माधो जैरु
 क्तेषु गृहं विशेषतः। माघः प्रसिद्धः। उज्जैः कार्तिकः। शक्रः ज्येष्ठः। एष्वित्यर्थः। आरंभोदितमाः सितं त्यनेन तृणगृहस्य सर्वमासेषु विहित
 तान्। प्रवेशोपि सर्वमासेषु विहितः। नारदः। प्रवेशो मध्यमो ज्ञेयः। सोम्यकार्तिकमासयोः। माघफाल्गुने वेश्मरव ज्येष्ठमासेषु शोभनइति। तथा च ज्यो
 तिः प्रकाशः। गृहं भोदितं मासे धिं ज्येष्ठे वेश्मविशेत्तुहमिति। तथा च ग्रंथांतरे। विशेषे सोम्यायने हस्यतृणागारं तु सर्वदेति। तथा च च्यवनः।
 सोम्यायने आवणमार्गो योजनं मर्शलगेनोपचयोदशांशः। वामं गते कं गृहवास्तुषु जांकलाविशेद्वेश्मभूकटस्थमिति ॥ ॥ इदानीमपूर्वादिप्र
 वेशानाह ॥ प्रारंभोदितमैः प्रवेशोदितः। पूर्वः सपूर्वः स्थिरे मंत्रे श्वाभ्युतमूलदक्षसहिते वारं भूमिद्वारात्मिकः। कृत्यं वेश्म भवं दिवै विवहितं रात्रौ प्रवेशः
 कांचित्पूर्वशोदिमपचकमनुमिता ॥ ॥ दृष्टप्रवेशेन सतः ॥ ॥ प्रारंभोदितमैः गृहं प्रारंभोदितं नक्षत्रैः अपूर्वः प्रवेशोदितः मुनींद्रित्यध्याहारः। अत्र प्रारंभो
 दितमैरित्युपलक्षणं। तेन प्रारंभोदितं तिथिभादिकं सर्वंग्राह्यं। अपूर्वो नाम नूतनगृहे प्रथमः प्रवेशोदितः। स्थिरे मंत्रे श्वाभ्युतमूलदक्षसहिते वारं भूमिद्वारात्मिकः। कृत्यं वेश्म भवं दिवै विवहितं रात्रौ प्रवेशः
 नाम यात्रावसानेयः। क्रियते। तथा च ज्योतिः प्रकाशः। अपूर्वः प्रवेशो गृहं भूतं लोचिं स्तेजो विधेयः करोमध्यमात्रनिकेतः। सपूर्वः स्थिरे मंत्रे श्वाभ्युतमूलदक्षसहिते वारं भूमिद्वारात्मिकः। कृत्यं वेश्म भवं दिवै विवहितं रात्रौ प्रवेशः
 रात्रिमुत्ताच्युतारं भादिच्छेदः। अपूर्वसंज्ञं प्रथमं प्रवेशं यात्रावसाने च सपूर्वसंज्ञं। इदं द्रव्यं चाग्निभयादि जातं गृहं प्रवेशं त्रिविधं वदतीति ॥ अथ गृहं कृत्यं
 दिनरात्रिविशेषनिर्णयमाह। कृत्यं वेश्म भवमिति। वेश्म भवं गृहं भवं यत्र किंचित् कृत्यं तद्विवै विवहितं उक्तं नरात्रौ। के श्वादिवा मुहूर्ता भावे सति रात्रौ प्रवेशो

कलवास्तु
 गतिः १
 मतिः ४
 भनं ४
 श्रीः ४
 वर ४
 दुःख ४
 स्थिरता ३
 सखं ३
 २०/८३

भगणे। तदुक्तं भवति। सप्तशलाकाचक्रं निष्पाद्य सर्वगतास्तसप्तसूरेरवास्तु ईशानतः कृत्तिकादीनि सप्तनक्षत्राणि न्यसेत्। तत्पुरस्तादनि सप्तदक्षिणग
तरेरवास्तु न्यसेत्। एवं पश्चिमोत्तरेरवास्तु क्रमेण न्यसेत्। ततो वायव्याग्नेयदिग्गतारेतां कुर्यात्। अस्याः परिध इति संज्ञा। एवं निष्पादिते च केवा
यग्निकाष्ठं स्थित इति वायुः अग्निः अनयोः कृत्तिकादिशो वायव्याग्नेयो तत्र स्थितः तपरिधो नोक्तः। अथान्यत्र योजनमाह। अपागिति। अपाकद
क्षिणस्यां वरुणमेः प्रतीच्येर्नक्षत्रे न व्रजेत्। प्राच्येर्नक्षत्रेः उदक उत्तरस्यां न व्रजेत्। सर्वास्तु सर्वादि क्षरवीज्यमित्रतुरगे र्यायात्। रविर्हस्तः। ईज्यः पुष्यः।
मित्रमनुराधा। तुरगोऽश्विनी। एभिर्नक्षत्रैः सर्वदिक्षु यानं शुभमित्यर्थः। अथावश्यके कृत्ये अस्यापवादमाह। अथावश्यके कृत्ये सति निन्द्यैः अ
निष्टत्रैः यदि क्षुयानि निन्दितानि तानि तेः पूर्वोक्तेर्नक्षत्रैः तस्यां दिशि तदा व्रजेत्। तदा कदायदा। यदि निजा शेषांगलब्धिं व्रजेत्। निजा शया
निजा गमनी दिशायां इष्टांगलब्धिः इष्टलग्नलक्षणाः स्यात्। इष्टलग्नं वक्ष्यमाणलक्षणं। तद्यथोक्तं गुणसंपन्नं यदा स्यात्तदा गच्छेदित्यर्थः। नोचेने
त्यर्थसिद्धिः। किं कृत्वा। शूलभां हित्वा पूर्वोक्तं शूलनक्षत्रं त्यक्त्वा। शूलनक्षत्रे सति निजा शेषांगलब्धौ अपि न गच्छेदित्यर्थः॥ ॥ अथान्यदाह।
मिश्राव्य ध्रुवभेदिनादिमलवेती शेषो द्वितीयो नैमेक्षिप्रेने क्रमशो मृदूगचरभे। रात्रि त्रिभागे क्षियात्। श्रुत्येकं ज्यमृगेष्वयं न नियमो वैश्वान्त्यपा
दः श्रुतिस्थित्यंशस्त्वभिजिदुमेसफलदायामी विनापिक्षणः॥ ४॥ दिनादिमलवे त्रिधा विनक्तु दिनस्याद्यंशो मिश्राव्येः साधारणे नक्षत्रेः ध्रुव
भेदेन दद्यात्। न गच्छेत्। द्वितीये भागे तीक्ष्णेः। अंतिमेतृतीये भागे क्षिप्रे रिति। रात्रिः प्रथमे भागे मृदुभिः। द्वितीये उग्रेः। तृतीये चरभे रिति। अत्र विशे
षमाह। श्रुतीनि। श्रुत्येकं ज्यमृगेषु। अयं नियमो न। श्रुतिः श्रवणः। अर्को हस्तः। ईज्यः पुष्यः। मृगश्व एभिर्नक्षत्रैः सर्वभागेषु गतमिति भावः।
अथाभिजिल्लक्षणं। तत्फलमाह। वैश्वेदिति। वैश्वमुत्तराषाढा तस्यां त्यपादश्च चतुर्थे चरणः। श्रवणस्य आद्यतिथ्यंशः प्रथमस्तिथ्यं
शः प्रथमः पंचदशांशः एतत्तमा। णोभिजित्स्यात्। सोभिजिद्यामीदक्षिणदिशं विना सर्वदिक्षु फलदः। क्षणोपि अभिजिन्मुहूर्तोपि
यामी विना फलदः। यावत्काणामभीष्टफलं दाभवेदित्यर्थः॥ ॥ अथान्यदाह। एकार्के द्वयनानुकूलमनिशं भेदे दिवारात्रयोर्भेदे प्राक्

शनिचंद्रयोर्गतमपाकपश्चात्तद्गुर्वोर्हितं। भृग्वर्काद्विदुर्गर्कभाद्युभयमंगे। स्तुष्टिदिसप्ता२। ३। डलस्त्रंगाम्भां ३। ६। विडलो नयोर्न गमनं श्रीदे
वलोत्तयाहितं॥ ५॥ ॥ एकार्के द्वयनानुकूलमिति। अर्कश्चंद्रोऽश्वतथोरयनं अर्के द्वयनं एकं चतत्। अर्के द्वयनं चतत्तथा तस्यानुकूलं गतं गम
नं अनिशं हितं स्यात्। भेदे सति दिवारात्रयोः क्रमेण शस्तं स्यात्। अयमर्थः। सूर्यो दिनसामी। चंद्रो रात्रिः स्वामी। होचेदुत्तरायणे स्यातां तदा हर्निशं उदगा
मनं शस्तं। होचेदक्षिणायने भवतस्तदा अहर्निशं दक्षिणगमनं शस्तं। भेद इति। रविचंद्रयोः अयने भेदे सति दिवा सूर्याय न दिशं प्रति गमनं शस्तं। रात्रौ
चंद्राय न दिशं प्रति गमनं शस्तं स्यात्। अर्थादन्यथान शस्तं स्यात्। अत्र प्राची उत्तरसंबन्धिनी। प्रतीची दक्षिणसंबन्धिनी ज्ञेया। तस्माद्यदा उदगा
मनं शस्तं तदा प्रागगमनमपिशस्तं भवति। यदा दक्षिणदिग्गमनं शस्तं तदा प्रतीची गमनमपिशस्तं स्यात्। तथा चरलकोशे। दिनकरप्रनप्तमकर
रापुत्तरां च पूर्वोत्तराया च कर्कटादौ याम्यामाशं प्रतीचीं च। भोमेति। भोमे प्राक् पूर्वदिशि गमनं हितं स्यात्। शनिचंद्रयोरपकि दक्षिणस्यां
। जगुर्वोः पश्चात्स पश्चिमस्यां। भृग्वर्कादि शक्ररविदिने उदक उत्तरस्यां गतं हितं स्यात्। अथाडलं विडलं चाह। अर्कभादिनि। सूर्येन सत्रात्
कृतं दिननक्षत्रं अंगेः सप्तभिस्तुष्टं शेषितं सत्। सप्तहो वायदा भवति तदा डलः स्यात्। यदा त्रयः। षट्शेषं तदा विडलः स्यात्। अनयोराडलं विडलं योः
श्रीदेवलोत्तयादेवर्षिवचनेन सहितं स्यात्। अथवा। रशूलदोहदानाह। आज्यं दुग्धं गुडं गतिलान् दधियवान्माषानिनात्प्राश्य नोऽश्लेयानमनिष्ट
मिदं ककुभोथा ज्यं तिलान्तिमीन। दुग्धं प्राश्य च हस्त्यनो हस्तेनैर्यो न संकयानं तयोर्ध्यानाद्वा भवति ब्रुवेथ हरिजंतिथ्यादिलक्षाधिकं॥ ६॥
सुगमं। इनात्सूर्यात्सकाशात् आज्यादीनि प्राश्य प्राशयित्वा श्लेवारश्लेयायात् अन्नं भुज्जी नो भवति। अथदिग्दोहमाह। आज्यमिति। घृतादि
कंप्राश्यैर्द्रादिषु हस्त्यादिभिर्मानं संकयानं भवति। हस्ती प्रसिद्धः। अनः शकटः। अयोः श्वः। नराः शिविकावाहकाः। एतदुक्तं भवति। घृतं प्राश्य
हस्तिना प्रागगमनात्सिद्धिः। तिलोदनं प्राश्य रथेन दक्षिणगमनात्सिद्धिः। मत्स्यान् प्राश्य अश्वेन अश्वेन पश्चिमगमनात्सिद्धिः। दुग्धं प्राश्य
नरैः दुर्गगमनात्सिद्धिः स्यादित्यर्थः। असति संभवे अभावे च निर्णयमाह। तयोरिति। भक्ष्यवाहनयोः ध्यानाद्वा यानं संकयानं भवति। ब्रुवेथ

विजमिति। हरिजलं न वनि। कथं भूतं तिथ्यादिलक्षादिकं। तिथ्यादिभ्यो लक्षाधिकं बलिष्ठमित्यर्थः॥ ॥ स्वर्क्षानर्धिघटास्तभान्जुग
हान्जुगुरि सौर्भादन्तक स्वर्क्षोगेशरिपुं वलं जनितवलयं कनथासांप्रतं। यात्रालग्नगतं त्यजेदथ दिशामीशोर्कशक्रौकुजोराहुर्मंदशशां
कसोम्यगुरवः केंद्रेदिगीशे त्रजेत्॥ ७॥ स्वर्क्षानर्धिघटादिकं यात्रालग्नगतं त्यजेत्। स्वर्क्षोस्वराशिः। अनर्धिः स्वराशेः अनुपचयमवनघटः कुंभः॥
अस्तं भं अस्तगतग्रहस्य राशिः। अनृजुगहं वक्रिग्रहस्य राशिः। एतान् राशोर्भातं वेरिराशेः षष्ठं अन्तर्जुगहोदयं। गोत्राश्विर्कर्मिथुनाः सप्तगानिशारव्याः
एष्टादया विमिथुनाः कथितास्त एवेतिष्टोदयं लम्बजातकावज्ञेयं। स्वर्क्षोगेशरिपुं। कर्क्षं च अंगं च क्रक्षांगं। तस्येशः स्वामी तस्य रिपुः स्वर्क्षं। जनितवलयं
सर्क्षं जन्मनिबलहीनग्रहं। तथासांप्रतं प्रस्तुतं अब लविभुक्तं। इत्युक्तं सर्वं यात्रालग्नगतं त्यजेत्। अथ दिक्पनीनाह। दिशामिति। दिशां पूर्वा
दिनामीशाः स्वामिनः। अर्क्षे क्रादयः प्रतयः क्रमात्स्युः। केंद्रे १। ४। १०। दिगीशे सति त्रजेत्। यस्मिन् केंद्रे ललाटगोभवति तत्केंद्रं वर्जयित्वाऽन्य
केंद्रेदिगीशे सति गच्छेत्। इदमग्निमश्लोकेन वक्ष्यति। अथ दिक्पतो ललाटगो सति तद्दिग्गमननिषेधः॥ ॥ ललाटगलक्षणं चाह। दिक्पेन प्रस
वे ललाटगः प्राच्यांतनोलाभगः स्यात्पश्चात्तमदने ७ केंद्रं बुधः ४ बुधः सौम्यांस्वगो १० पाकुजः। ऐश्यां द्वित्रि २। ३। गतो गुरुर्ज्वलनदिशाय व्यपस्था
११। १२। मृगशिरां योषट्सुत ६। ५। गोविधुर्निर्ऋतिदिशयष्टांकसंस्थं ८। ९। तमः॥ ८॥ दिक्पे ललाटगो सति न प्रवसेत्। प्रवासं न कुर्यात्। तनो लगेन वतेमा
न इतः प्राक्प्राच्यां लाभगः ललाटः स्थितः स्यात्। मदने सप्तमे वर्तमानोर्ऋजः शनिः पश्चात्। अंबुगबुधश्चतुर्थगतो बुधः सौम्यामुत्तरस्यां। खंड
शमंतद्रुतः कुजः अपाकदक्षिणस्यां ललाटस्थितः स्यात्। द्वित्रिगतो गुरुः ऐश्यामीशान्यां ललाटगः। आय व्यपस्था भृगुः ज्वलनदिशाय
प्याललाटगः। षट्सुगतो विधुः वायो वायव्यां ललाटगः। अष्टांगसंस्थं तमः राहुर्निर्ऋतिदिशिललाटगः स्यात्॥ ॥ वक्रिकेंद्रगतस्तदी
यदिव सोलगेन स्ववर्गो भवेद्यानुर्नोशकरः शभोपितनुगो जन्मर्क्षलग्ने दृरिपुः। ईशाग्न्यंबुजभाग्यभानिगुरुभयोष्ठांतके सार्पभंजन्मर्क्ष
गिरवेरुपुवभगः खंडस्तनो हानि कृतः॥ २॥ वक्रिग्रहः केंद्रगतः सन्यातुर्गमनं कर्तुं नोशकरः स्यात्। तदीयदिव सोपिवक्रिग्रहवरः यातुर्नो
शकरः। जन्मर्क्षलग्ने दृरिपुः शभोपितनुगो यातुर्नोशकरः। जन्मराशिजन्मलग्नयोः ईशोतयोः रिपुः। अथ सूर्यादीनां जन्मनक्ष
त्राण्याह। द्विरोति अर्क्षेः ग्रहाणां द्विशादीनि जन्मनक्षत्राणि स्युः। द्विशां विशाखासूर्यस्य। अग्निः कूर्तिको वृद्धस्य। अंबुष्णाभोमस्य॥

२ जन्मेत्यवर्गोपि नाशकरः स्यात्।

अदिति नं पुनर्वसुः। एभ्यः द्विकाः। श्रवणधनिष्ठे। रिवत्यश्विन्यो पुनर्वसुपुष्यो। एषित्यर्थः। पुनः केषु मृगमेत्रार्केषु। मैत्रमनुराधा। अर्को हस्तः।
एषु नवनक्षत्रेषु प्रयाणं शभमिति। तत्र विशेषमाह। नो जन्मने इति। जन्मनक्षत्रे श्रवणाद्यन्यतमे पिशुभं नो जगुः। अथ येषु अशभंतान्या
ह। सार्पेति। सार्पे आश्लेषा। आर्द्रा। अग्निः कृतिका। यमो भरणी। अर्जो कपाटपूषा। पितरो मघा। लाङ्गत्रे ये पिचित्रात्रे ये च एषु नवनक्षत्राणां अ
शभं जगुः। अन्यानि नवनक्षत्राणि मध्यमानीत्यर्थसित्यं। अथ यासु तिथिषु अशभंतं दहाह। रिक्तेति। रिक्ताः पर्वणि पूर्णिमा मावास्या। गुरुः ष
ष्ठी। अष्टमी। हरिद्वीदशी। सितास्यं शक्रप्रतिपत्। एषु या नं अशभं। अथोदय्यासु शभं। अन्यतदुष्टमाह। जेति। जो बुधः शक्रस्तयोः उन्मुखं
सन्मुखं उक्तेषु तिथिषु नक्षत्रादिषु या नं अशभं। बुधशक्रसन्मुखं न गंतव्यमित्यर्थः। अथ शूलान्याह॥ ॥ प्राक्चंद्रासितशक्रमवसु
पराधोत्संच भेज्या नपाकपश्चात्कार्कसितानुदकुकुजबुधार्थम्यास्त्यजेत् शूलकान्। त्रिंशाष्टौ नवनक्षत्रयोगिगिरिशविश्वेषवोर्काध्ययः षट्
शक्रास्तिथिपर्वतादृशोप्येतां स्तिथी नैशतः॥ २॥ प्राक्पूर्वस्यां दिशि चंद्रासितशक्रमंत्यजेत्। असितः शनिवारः। शक्रमंड्येष्टा। त्यजेदि
तिसर्वत्र संबंधः। अपाकदक्षिणस्यां वसुपराधोत्तर्धनिष्ठोत्तरार्धोत्तर्धनं च नक्षत्राणि। ईश्यागुरुवारः। एतान्। पश्चात्पश्चिमस्यां। कः रोहि
णी अर्कः रविवारः। सितः शक्रकुजबुधार्थम्याः अर्थमोत्तराफल्गुनी। एतान् शूलकान् उत्तरस्यां। शूलप्रदस्य प्रत्येकं संबंधः॥ ॥ अथ
योगिनीराह। त्रिंशाष्टाविति। एतान् प्रत्येकपदगतान् तिथीन् ईशतः ईशान्यात्संकाशास्त्यजेत्। एते। के। त्रिंशाष्टौ। ३०। ८। ईशान्यां नवनक्ष
त्रयः ९। १। प्राच्यां। अग्निगिरिशः ३। ११। आग्नेय्यां। विश्वेषवः १३। ५। दक्षिणस्यां। अर्को व्ययः १२। ४। नैऋत्यां। षट्शक्राः १६। १४
पश्चिमायां। तिथिपर्वताः १५। १। वायव्यां। दृशदृशः १०। १२। उत्तरस्यां। अत्रांकन्यासा। व्याख्यात॥ अथान्ये त्रिनिधमा
ह॥ ऐश्याद्यग्निभसप्तसप्तभगणे वास्वितिकास्थितो नो लघ्यः परिघस्वपाग्नरुणभैः प्राच्यैरुदङ्गैर्ब्रजेत्॥ सर्वांशोसुर
वीज्यमित्रनुरगे र्यापादथावश्यं केहिताशूलमनिष्टभैर्यदिनिजाराष्टांगलाब्धं ब्रजेत्॥ ३॥ ऐश्यादिषु दिक्षु अग्निभाहृतिकायाः सकाशात् सप्तसप्त

कंनाममुहूर्तसंकेतं चिदभीष्टवस्तु चालनं। तदुत्तरं लमालायां। छत्रायुधाद्यं मनसस्वभीष्टं प्रचालयेद्देवयिकं जयातीति। एतत्तु कार्यवशात् किं
यते प्रस्थाने संपूर्णफलं नास्ति। तथा रत्नकोशे। कार्यवशात् स्वयंगमने भूभर्तुः केचिदाचार्याः। छत्रायुधाद्यं भीष्टं वैजयिकं निगमे कुर्युरिति। त
था च गर्गः। स्वशरीरेण यः कश्चिन्निर्गच्छन् अहं यान्वितः। तस्य यात्राफलं सर्वसंपूर्णं पथिसिध्यतीति। तत्रालनाविधिर्ग्रंथोत्तरान्।
गृहाद्गृहांतरंगंगि आहसीमांतरं भृगुः। शरक्षपादुरहा जो वसिष्ठो नगराद्बहिरिति। एवं प्रस्थाने कृते पितृस्वयमन्यस्मिन्तु दिने गच्छेत्। तथा च
ज्योतिः प्रकाशे। प्रस्थाने पिच्छते यायान्महादोषान्विते दिने। गर्भयोगं विना कालवृष्ट्या देवास्तु तथेति। रत्नमालायां। वसेन्नैवैकत्र दशक्षितीशो
गोदिनानि। नो सप्तमंडलीकः। यः प्राकृतः सोपिनपंचरात्रं भूदेण यात्रा परतः प्रयोज्येति। एवं विधेः प्रस्थाने पिच्छे दोषो रत्नादीन्वर्जयेदित्यर्थः।
गर्गः। क्रोधं क्षौरं तथा वातं तैलाभ्यंगाभ्युपश्रवणं। दूतं मासं गुडं तैलं याने मद्यं परित्यजेदिति। रत्नकोशे। कालीयकं हिं गुरुकं कुंकुमं रक्तचंद
नं। पीत रक्तं च वसनं यातुर्नैष्टाचलक्षणादिति। बृहदात्रायां। कटु तैलं गुडं क्षारपक्वमांसाशनं तथा। भुक्ता यो याति मोहन्या धितः स निवर्त
त इति। ललुः। प्रमत्तो व्याधितो भीतः श्रान्तः शुद्धो बुभुक्षितः। अध्वानं प्रपद्येत कृत्वा सप्तस्तथैव च। रत्नावली। स्वकीयां परकीयां वास्त्रि
पुरुषमेव वा। ताडयित्वा तु योगच्छेत्तदंतं तस्य जीवतमिति। भृगुः। त्रिरात्रं वजे ये क्षीरं पंचाहं क्षरकर्म च। तदहश्चावशेषाणि सप्ताहं मेधुनं त्य
जेत्। यात्रायां गमनलक्षणं गर्गोक्तं ज्ञेयं। मुहूर्तसमये प्राप्ते हंसचारं ध्रिणा व्रजेत्। देवज्ञा माला विप्राद्यपुराणैः स्वजने र्हेतः। पूर्वदक्षिणमु
हृत्य पादमात्रं नराधिपः। द्वाविंशतं पदं गत्वा यान्मार्गं ह्यसं व्रजेत्। ततो निरीक्षयेत्सम्यक् शकुनां प्रभुना रक्तं भक्तं। तथैव सदसच्छब्दान्नि
र्मितानि च सत्रजेदिति॥ ॥ इदानीं शकुनानि। वस्त्रालं करणानि पूर्णकलशस्तोत्रध्वनिः पुत्रवानशं वा दर्शनं पाश्वदं तिसरं भस्त्रीपु
ष्पधान्यादि च। दोलादीपविधूमवह्निस्तरभिद्रव्याणि शुभोच्यो वैश्याच्छत्रं विनान चामकुमार्यो मीनगोरोचने॥ १५॥ वस्त्राणि श्वेतवस्त्रा
णि। अन्यान्यपशुकुनमध्ये पठितानि। अलंकरणानि सवर्णानि निर्मितानि। पूर्णकलशः। तोत्रध्वनिर्वाद्यध्वनिः। पुत्रवानवर्धमानः पुरुषः। शंख
आदर्शो मुकुरः। नटपोराजन्यः। अश्वः। दंती हस्ती। सुरभिर्गोः। स्त्री सो भग्यवती। पुष्पाणि श्वेतानि। धान्यान्यकृष्णानि। कृष्णानीत्यपशुकुनमध्ये। आदि

अजः श्रवणो बुधस्य। भाग्यसंप्रकाशरोः। गुरुः पुष्यः शुक्रस्य। वो हरे वती शनेः। याम्यं मरणी राहोः। सार्यमाश्लेषा केतोः। यदीयस्यस्य
ग्रहस्य सप्तमं नक्षत्रं हतं त्रिधोऽप्यतदुत्तरं स्यादसौ ग्रहो लङ्गनस्थितो ह्यनिरुत्तरस्य। ॥ वैशिः सोम्ययुतः सनो जनुषिये सदि
युताराशयो जन्मा पंचयुस्थिता ३। ६। १०। १३। अपित्तनोः स्वर्षा। अमित्रक्षणाः॥ पापा अप्यतिशयिनास्तनुगता जन्मे श्वरो के
गोस्वारासंकि तनो शुभो न फलदो मित्राणि पापो र्थदः॥ १०॥ स्वर्षा तद्वितीयो राशिः वैशिः। समोम्ययुतः सनो। तनो अंगगो लङ्गनगो अ
तिशोभनः स्यात्। जनुषिजन्म काले सदिर्गृहे युता ये राशयः तेतनुगताः अतिशोभनास्युः॥ जन्मा औपचयस्थिताः। जन्मा औज
यस्थालङ्गनगताः अतिशोभनास्युः॥ स्वर्षा अमित्रक्षणाः। जन्मनिये स्वर्षगाः। पुद्गुगाः। मित्रक्षणाः। तेषां अपितनुगा अतिशो
भनास्युः। जन्मे श्वरो जन्मराशिजन्मलङ्गनस्वामिनो केन्द्रगो अतिशोभनो स्यात्। स्वारासद्विस्ववैरिवारे शुभः शक्तग्रहः तनो लङ्गने वर्तमानो
न फलदो भवति। मित्राणि पापः तनो वर्तमानो र्थदः स्यात्। तथा च यवनः। रक्षकावर्धकश्चैव ये स्युर्जन्मनि नायकाः। तान्यापानपिनिःशंको
यात्राकाले नियोजयेत्। इति॥ ॥ अथ यात्रालङ्गनदृष्टानिष्टांश्चाह। आचार्यन्यगताः खलाः खड्गजो ज्योत्याद्यष्टाष्टगो भूयः सोप
चितोस्तरवांबुसुगते शक्रोस्तर्ज्योमृतौ। नष्टज्ञो व्ययगो ग्रहान्वितशशीयातुर्महाविघ्नदा अन्यस्थानगतो जयार्थस्वरास्य
ज्यपुरोक्तं नवेत्॥ १३॥ आचार्यन्यगताः खलाः आचार्यः अन्यानि १। २। ५। ७। ८। १०। १२। तत्रगताः खलाः पापग्रहाः। खेदशमिहज
शनिः। आचार्यन्यगताः खला इत्यनेनैव प्रसिद्धे पि विशेषदुष्टफलज्ञापनार्थं खड्गज इत्युक्तं। अंत्याद्यष्टाष्टगो १२। १६। ८। अश्वदः भूयः पु
नः सः चंद्रः अपि चितः क्षीणचंद्रः कृष्णपक्षे चंद्रः अस्तरवांबुसुतगतः ७। १०। २। ५। अस्ते शक्रः। ईज्यो गुरुर्भूतो ८। नष्टज्ञो ५ स्तमितबुधो व्य
यगतः १२ ग्रहान्वितशशी। येन केनापि ग्रहेण ग्रहाणां ग्रहेर्वायुक्तश्चंद्रमाः। एते प्रत्येकं यातुर्महाविघ्नदास्युः। नाना प्रकारेण भंगादीन् दद

तरङ्गमेप्रकुन्त्रजेद्रस्माच्छीधनविद्रुषाश्मलवणोपानत्तणायस्वराः। पिण्याकोषधहृष्टधान्यरुदनंतं कंसधूमानलः कार्यसाहणपुष्पच
 र्मचयुडस्तेलायसीकर्मः॥१॥ एतत्तु अनंतरो कंसतः शुभंदक्षिणतः दक्षिणभागे कुर्वन्सन इतरतः अशुभं वश्यमाणं वा मे कुर्वन्सन
 व्रजेत। अथाः शम्भमाह। भस्मेति। भस्मा अस्थि। इंधनं। विद्रुषा। तुषंधान्यादीनां त्वक्फलम्। अश्मापाषाणः। लवणं सामुद्रिकं। उपानं हो। तणं। अय
 स्करोलोहकारः। पिण्यांकं मर्दिततिलाः। ओषधं। हृष्टधान्यं माषादि। रुदनंतं कंसधूमानलः धूमसहितो ग्निः। कार्पासः। अरुणपुष्पं। रक्तपुष्पं।
 वर्म। गुडं। तैलं। अयसी। लोहकारः। कर्मः॥ ॥ भन्ते वांतबुभुक्षितान्तकस्वलामुंडीजटीव्याधितः खंजयंगदिगंबरायतिररिः काषायमुक्त
 लको। चौराभ्यक्तमलाविलाश्रयनितः पाशयगली। गुर्विणीबंध्याहृष्टव्याहिमेकसरटागोधावराहः शशः॥१॥ मत्तः उन्मत्तः। वांतः वमि
 तः। बुभुक्षितोरंकः। अंतकः प्राणिहिंसकः। खलोदुर्जनः। मुंडीमुंडितैः। जटीजटिलः। व्याधितो रोगी। खंजः पादहीनः। यंगः। अंगहीनः। शिरः
 दिगंबरो जग्नः। यतिः सन्यासी। अरिः वैरी। काषायी। गैरि। कुरांजितवरजः। मुक्तालको मुक्तकेशः। चौरः। अभ्यक्तस्तेलाभ्यक्तः। मलाविलो मलि
 नः। यतितो जातिश्रष्टः। पाशी प्राणिबंधनार्थपाशवान्। अर्गली अर्गलावान्। गुर्विणी सगर्भी। बंध्या निरपत्या। हृष्टव्याहिः। अहिः सर्पः। मेकोम
 डकः। शरटः। गोधा। पल्लीवराहः। शशः॥ ॥ जाहोतुमहिषः। खरोष्टुमहिषारूढाश्वरिक्तो घटः। छिक्का प्राणिशिरो गंकं पदवीबंधाः कु
 रागाहो वौ। पातोयानपलायनं स्वकलहः। षटं शक्तं गोर्ज्वलद्वेशमेति। प्रतिबंधकाः कुराकुनाश्छिक्काधिकामृत्युदाः॥१॥ जाहः मंड
 लीलेके सेहलेति प्रसिद्धः। जाहको गात्रसंकोची मंडली। वबुधैः स्मृत इति हलायुधः। आतुर्माजोरः। महिषः। खरोष्टुमहिषारूढाः।
 रिक्तं घटः। छिक्का शक्तं। प्राणिशिरो गंकं पदवीबंधाः। प्राणिनां गोश्वश्वादीनां शिरो द्वाटनं। अंग द्वाटनं वा। पादवीबंधो भार्गवबंधः। उर्णनाभादि
 भिर्मागो बध्यते। कुवाक कुक्षितवाक श्रवणं। आहवः संग्रामो विडालमहिषादीनां। पातः पतनं। वस्त्रादीनां स्वलनं। यानमश्वदित
 स्यपलायनं। स्वकलहः स्वानोकलहः। षटं नपुंसकं। गोः शक्तं। ज्वलद्वेशमज्वलद्गृहदर्शनं। इत्येते अपशकुनाः। प्रतिबंधकाः कार्यप्र

तिबंधकाः स्युः। छिक्कादिका अपशकुनाः मृत्युदाः स्युः। तथोक्तं आगमांतरे। तणतैलारि कार्पासभस्मचर्मतुषोषधी। सामुद्रंगुडपंकाहिम
 तं वांतबुभुक्षितमिसादि। अथशकुनांतरमाह॥ ॥ भंगाल्युष्टपठछुकाश्चनखिनः स्त्रीसंज्ञकावा मत्तः कालीकुक्कुटपुं प्रथाश्वसु
 रभिर्दक्षेमनोभीष्टदाः। भारद्वाजशिखंडिचाषतकुलाहंसो ज एते दशं याता इष्टफलास्तु रासभरवो नामेपि पृष्टे र्थदः॥ २॥ भंगो भ्रम
 रः। अलिरेभ्विकः। उष्ट्रः। पठछुकः। शरकुर्वोणाराजभुकः। नखिनः। श्वानादयः। स्त्रीसंज्ञकाः। चीरिकादयः। एते वा मत्तः म
 नोभीष्टदाः स्युः। कालीमहिषी। कुक्कुटश्च। पुं प्रथाः। पुरुषसंज्ञकाः। काकादयः। सुरभिर्गौः। एते दक्षिणे मनोभीष्टदाः स्युः। भारद्वाजः।
 शिखंडीमयूरः। चाषः। नकुलः वभुः। हंसः। अजोबस्तः। एते भारद्वाजादयः। दशं याताः संतः इष्टफलाः स्युः। अयमर्थः। भा
 रद्वाजादयो नामेदक्षे वाग्नेवा इष्टमात्रा इष्टफलाः अभीष्टफलदा भवन्तीति। रासभरवो गर्दभध्वनिर्वा मेष्टेपि अर्थदः अभीष्टार्थदो
 भवति॥ ॥ अथ येषु येषु लक्ष्येषु विपरितशकुनाः शम्भस्तान्याह। नद्युत्तारभयप्रवेशसमरद्यूतेषु नष्टेक्षणे व्याधौ स्युः शम्भदविलो
 मशकुनानाड्याड्याभरे॥ आद्येदुःशकुने निवृत्त्य चरुचिभ्रताश्च॥ ८॥ स्वायमं हृत्वेयादपरिहृत्वा रमपरिहृत्वा स्ववर्णं व्रजेत॥ २॥ नद्युत्त
 रोनद्युत्तरणं। भयं नृपादीनां। प्रवेशो ग्रामादेः। समरः संग्रामः। द्यूतं देवानां। नष्टेक्षणे नष्टवस्तुनोः वलोकनं। व्याधौ रोगोपचारे। एषु विलोमशकु
 ना विपरितशकुनाः शम्भः स्युः। अयमर्थः। गमने ये अपशकुनास्ते नद्युत्तारदिषु शम्भं नदा इति। तथा इड्याड्याभरे मे पूर्णतया विपरिलोमशकुनाः याम
 शम्भदाः स्युः॥ तथा च वसंतः। रवेरिड्याभारिपरितायां सर्वापि वामः शनः प्रशस्तः। स्वासिं गलायां परिपरितायां सर्वापि वामः शकुनः प्रशस्तः। संगे रणे
 कर्मणि च प्रवेशे शकुनहेनैविलोचने च। व्याधौ सरिर्दृग्गवनादिकेषु शस्तः प्रमाणाद्विपरितभाव इति। अन्यथा। नद्युत्तारे नययुत्वे प्रवेशे नष्ट
 रीक्षणे। शकुना व्यस्तगाः शस्तान्पालोकप्रयाणवदिति। अथ प्रथमे अपशकुने जाते सति कर्तव्यमाह। आद्ये इति। आद्ये प्रथमेदुःशकुने जाते सति

निरत्यनिवर्तनं कृत्वा तत्र शुभो देशो उपनिश्य शक्तिः प्रशालितपाणिपादः आवातः कृताचनमः असवः प्राणास्तेषां आयामः प्राणायामः अष्टधा अष्टवत्
 कृत्वा ह्यातशब्देन। चेतुनः दुःशकुनः स्यात्तदानीरत्य शक्तिः आवातो विवारः १६ जोडशवारं असून नियम्येयात्। अपरे तृतीये दुःशकुने जाते सति
 सुवर्णदत्तागच्छेत्। एतदवश्यं कर्म न विषयं। प्राणायामानधिकारीतावत्कालं स्थित्वा गच्छेत्। तथा च ज्योतिर्निर्बन्धे। विरुद्धे शने पूर्णप्राणायामाष्टकं
 चरेत्। द्वितीये द्विगुणान् कृत्वा तृतीयेन ब्रजे कृत्वा चरेत्। तथा च वसंतराजः। जाते विरुद्धे शकुने ३६ वमीनो ह्याचति कृत्वा करपादशौचं। आचम्य स
 क्षीरक्षरोरधस्तात्तिष्ठन् प्रथमे कुनांतराणीति। तथा च आर्क्षिणे निः। यदा पशुनं परयेद्विपरीतमुपस्थितः। स पृतनं कांचनं दत्त्वा निर्विशंकः सुखं ब्रजेदिति
 ॥ इति श्रीमुहूर्तमार्तेडटीकायां मार्तेडवल्लभायां यात्राप्रकरणं ॥ ॥ अथ भिक्षुप्रकरणं विवक्षुस्तवद्राजाभिषेकमाह ॥ ३० ॥
 जन्मांगर्क्षदेशासद्गुरुजैः साकैर्बलिष्ठैर्भेदुक्षिप्रैर्द्रुवभैः स्थिरार्धिनृतनो व्याराद्रिभूपस्थितिः। स्वस्वक्षैः समदुध्रुवक्षैश्चरभैः क्षिप्रैः स
 रस्थापनं प्रोचुमोघयुगे चरायुगले व्यारेद्रिपूर्वद्विके ॥ १॥ जन्मांगर्क्षदेशादिभिः बलिष्ठैः तथा मृदादिभैः। स्थिरार्धिनृतनो व्याराद्रिभूपस्थि
 तिः रास्तास्यादित्यध्याहारः। अंगं च कृत्वा अंगर्क्षे। जन्मानि अंगक्षेत्रं जन्मांगर्क्षे। जन्मलग्नजन्मराशी। ते च। दशाच जन्मांगर्क्षदेशाः। दशाव
 र्तेमाना। तासां ईशाः जन्मांगर्क्षदेशाः। स्वस्वक्षैश्च कुजश्च सत्वेदाश्च ते तथा। तेर्बलिष्ठैः स्थानादिवलसमृद्धेः। मृदुक्षिप्रैर्द्रुवभैः। स्थिरार्धिनृतनो
 रार्धिनृतनो कृत्वा गतानृतनः स्थिराचासो कृत्वा गतानृतनः स्यात्तथा तस्यां। जन्मराशिजन्मलग्नराश्यां स्थिरार्धिनृतनो व्याराद्रिभूपस्थितिः।
 भोमरहितदिने। भूपस्थितिः। राजप्रतिष्ठाशुभास्यादित्यर्थः। लग्नबलं प्राग्वत्। प्रायश्चंद्रमित्याद्यवलोकनीयं। अथ देशस्थापनमाह। स्वस्वक्षैः
 रिति। स्वस्वक्षैः यस्य देवस्य प्रतिष्ठा कियते तस्य नक्षत्रैः शेषं स्पष्टं। लग्नबलं प्राग्वत् ॥ अथ वस्त्रपरिधानं तस्य शालनं उदरादिभूषि
 तफलं वाह। धार्यवस्वदितीनपंच ५ गुरुभ्याश्च तद्धुवेर्जत्र ये जोने शात्यमिहाखुभुक्षितमसन्मध्यत्रिभगं वरं। स्त्रीरक्तांबरभूषणत्र
 विभूषाद्यादित्यपुष्पध्रुवेः श्वेतो ओरुण रुक्मयोः कुजरवीर्यं रानिः शस्यते ॥ २॥ वस्त्रार्धनिष्ठा। अदितिः पुनर्वसुः। इनपंचहस्तपंचकं ॥

कृत्वा गतानृतनः ५

शब्देन सुवर्णादिधातवः। देवाप्रसिद्धाः। दीपः। विधूमवर्द्धः। धूमरहिताः गतिः। सुरभिद्रव्याणि सुगंधद्रव्याणिकर्पूरचंदनादीनि। शुभोद्यः। श्वेतपुष्पः
 वेश्यापण्यस्त्री। छत्रं प्रसिद्धं। वितानं श्वेद्वर्तः। चामरं। कुमारी। मीनामत्स्याजलादुद्धृताः। गोरोचनं ॥ अथ संकोचेनाह ॥ यद्यत्सांतं
 वितानं तोषकरणां कोरुद्धतं गोमयं च। भोथधटान्वितः सहचरो धोतांबरमोत्रकः। दूर्वादभैरथाः। पलास्त्रमदिरावर्णीगुरुदेवविदिष्टो मित्रमृगा
 वरोदनवंशो सिद्धार्थदुग्धादिच ॥ १॥ यद्यत्सांतं वितानं तोषकरणस्य। स्वातंत्र्यं करणं तस्य नितांतं अतिशयितं तोषकरणं तोषजनकं। तत्तत्
 बहुनो केन। एवं संकोचेनो केदानीं येषु संतोषासंतोषाभावः। पूर्वोचार्थैः शकुनमध्ये पठितानि तां व्याह। कोरुद्धतं गोमयं। कोः पृथिव्याः। उ
 द्धृतं गोमयं। मृच्च। पृथिव्या उद्धृता। अंभोथधटान्वितः सहचरः। उदकार्थं कुंभयुक्तो जनः स न सहरीतीति सहचरः जलार्थं। रिकुंभस्तु प
 थिकेन सह ब्रजेत्। निवर्तनं यथा पूर्णः कृतार्थः। पथिकस्तथेत्युक्तत्वात्। धोतांबरमोत्रकः। धूतवस्त्रो रजकः। दूर्वादभैः। पूर्वोदभैः। तृणि अपिशुभे
 । अपशकुनमध्ये पठितं तदेतद्व्यतिरिक्तं। रथः। पलं मांसं। अस्त्रं रक्तं। मदिरामद्यं। वर्णीजलं चरि। गुरुः। देवविज्योतिषी। विप्रो द्वौ ब्राह्मणौ
 । मित्रं दुष्टः। मृगः। अरोदनशवरोदनवर्जितं प्रेतं। सिद्धार्थः। गोरोचनं। दुग्धादिदुग्धद्रव्याज्यां। ननु यद्यत्सांतं वितानं तोषकरणं इत्यनेन दु
 गंधं रूपात्सिद्धं। पुनः किमुक्तं। दुग्धमिति सत्यं। दुग्धमक्षिणं निषेधितं तत्संदेहानिरस्यर्थं दुग्धपठनमिन्द्रोषः। एवमेव अन्यत्र विचार
 णीयं। तथा च वसंतराजः। दध्यायत्तुर्वाक्षतपूर्णकुंभमिति स्थानं सिद्धार्थं कुचंदनानि। आदशोदरकुंभमिषमोने मेषागोरोचनं गोमयमुद्धृतं का
 रिति। भरद्वाजः। राजा विप्रो मुहूर्तेश्यासपुत्रास्त्रीकुमारिका। अमिरुपानरो स्त्रीवाग्जावाजीव्यः सुतः। रत्नाद्यत्तान्यवर्णांगोः सव
 त्माचविशेषतः। उद्धृतं गोमयमीनं मृत्तिका चोद्धृता तथा। रजको धोतवस्त्रश्च वेश्यातोयात्रिकश्च निः। जयमंगलशब्दाश्च
 शांतिपाठः प्रदीपकः। दीपो वा प्रजलद्विः पूर्णकुंभस्तु पासवं। मद्यं मांसं च रुधिरं भक्ष्याणि विविधानि च। इक्ष्वोमधुतांबूलं वस्त्रालंकरणानि च। रोप्यं ता
 म्रमणिं स्वर्णं द्रव्यं दर्पणमक्षता। वितानं चारुछत्रं च दूर्वावर्धोपनं द्विजः। चंदनानि सुगंधीनि तथा पुष्पाणि रोचना। छतं दधिपयः पेयासि
 ह्मं नं वचः शूभाः। देवज्ञः स गुरुदेवश्चितो हासकराणि च। दृष्ट्वेता निमरो यायात्सर्वोथो नृभते तु स इति ॥ कुर्वन् दक्षिणतः संदेतदि

वस्वादितीत्यत्रोक्ते अंगे अंगे स्थिर लगे २५। ८११॥ नुः नरस्य अलंकृति अलंकरणं हितं स्यात्। किंलक्षणोः वस्वोक्तेः अनिलद्वयाश्विभिः अनिलद्वयं स्वातीद्वयं। स्वाती विशारेव। अश्विनी विगता अनिलद्वयाश्वि न्योयेभ्यस्तानि तथा॥ स्वाति विशारवारहितैरित्यर्थः। अथ विशेषमाह। विप्राज्ञेति। विप्राज्ञा ब्राह्मणाज्ञा। उत्सवो विवाहादिकः। लब्धिर्लोभः। आस्तरत्सु अनुक्तेषु भादोधारणं वस्त्रादिधारणं इष्टं स्यात्। तथा चोक्तं व्यासेन। लब्धं राजप्रसादेन विप्रदिशात्करग्रहे। प्रीत्यादत्तो तस्यैव स्त्रधार्थं निंदोपि भादिक इति। अथ पिण्यानां क्रयविक्रया वाहामित्रेति। मित्रं अनुराधा। शेषं स्रगमं। घटः कुंभः तस्मात्परमं न्यतमं तच्च तत्र त्रय्यंगं च त्रय्यंगं उपचयल गंतस्मिन् कुंभव्यतिरिक्तो पचयल ग्नेपण्यानां पूषल रवर्जुरादिनां क्रयविक्रयो तनुविस्तारय कुर्वीत्यर्थः। कस्यां सत्यां। स्वशक्त्यो सत्या। स्वधनभावः तस्य शक्तिः पापराहित्यं। शेषं प्राग्वत्। तथा चोक्तं। दशमेकादशे लगेन वित्तकेंद्रं त्रिकोणगेः। शभैः पुण्यं स्य कर्मोक्तं वज्रं धिता घटोदयमिति॥ अथ धनिष्ठा पचके वज्रं माह। प्रेतज्वालनशय्यकावितनने स्तंभो हितं याम्यदिग्या नं काष्टतणो ज्वयं परिहरेत् कुंभद्वयस्यैव विधौ। सेवेष्टा ध्रुववा रुणां त्ववस्तुभैः स्वाये १०। ११। रवौ वा कुजे सन्यासस्थिर भैरवगे गतबलेः षष्टां त्यगे ६। १२। भार्गवे॥ ॥ प्रेतज्वालनेत्यादि। कुंभद्वयस्यैव विधौ सति कुंभमीनयोः श्वंद्रे सति परिहरेत् सर्वथानां चरेत्। अथ सेवामाह। सेवेति। ध्रुवादिभिर्नक्षत्रैः सेवा इष्टा स्यात्। स्रगमं। कस्मिन् सति। रवाये रवौ वा सति वा। अथ वा कुजे सति रवंदशमं। आय एकादशे। अथ च नो यो न्यतमे रविभोमयोः अन्यतमे सतीत्यर्थः। यस्मिन् लगेन सेवा क्रियते तस्मात् कुंभे दशमेकादशे च रवौ भोमे वा सति सेवा इष्टा हितकरि स्यादित्यर्थः। अथ सन्यासमाह। सन्यास इति। स्थिरभो स्थिरनक्षत्रे स्थिरलगेन वस न्यासः इष्टः स्यात्। केः रवगे गतबलेः पापग्रहैर्हीनबले रित्यर्थः। सप्तम्यर्थे तृतीया। कस्मिन् सति भार्गवेषु केषु चोत्तये गे सति। लग्नबलं प्राग्वत्। उक्तं च। त्रिषडेकादशे सौरि रव्येषु षष्ठे च भार्गवः। सबले धर्मपे जीवे केन्द्रे दीक्षाविरक्तिरुदिनि॥ अथ च धिकर्माह। उद्गाहर्षं चरद्विपेंद्रं लघुभलाष्टेः शुभास्यात्कृषिर्व्योर्किं जार रवगा द्वियुग्मं शषगो कन्या विलगनेतिथो। व्योको जे सदिशि १। ३। १०। ११।

१३। १५। १०।

६१

१३। १०। ११।

प्रणम्य रवग भूमुरव्यानसिताछादनः स्वर्णोद्गृहलं समुष्कृष्टभैः सोमीपटस्त्रिनेयेत्॥ ५॥ उद्गाहर्षं क्षाणिपूर्वोक्तानि मूलां त्याकेन्द्रे नि एकादकसंख्या निचराणि च द्विपं विशारवा। ऐं द्रो ज्येष्ठा। लघुभाति च। त्वाष्ट्रं चित्रातेः। व्यार्किं जार रवगा द्वि। आर्किः शनिः। ज्येष्ठः। आर्ग भोमः। विगताः आर्किं जारयिभ्यस्तथा। ते च ते रवगा श्वतेषां अहः दिनं तस्मिन् शनिबुधरहितवारे इत्यर्थः। युग्मं शषगो कन्या विलगने। युग्मं मिथुनं। शषोमीनः। गोर्दृषः। कन्या। एषामन्यतमे विलगने। तिथौ व्योको जे। विगताः अंकः नवमीयस्मादसो व्यंकः। सचासो ओजश्च। ओजो विषमस्तस्मिन् नवमीव्यतिरिक्त विषमतिथौ इत्यर्थः। किंलक्षे व्यंजको जे तिथौ सदिशि। दिकदशमी तथा सहवर्तमाने। कृषिः शभाः स्यात्। तथा चोक्तं। चंद्रे शुभे शभमतिथौ शुभवारयोगे वारगुरोराशिज शुक्रगमस्तिवारे। लग्ने रवे मिथुनके दशषक न्यकायां श स्तं हविप्रकरणं प्रवयेनिधान इति। अन्यच्च। दशम्येकादशी चैव तृतीया च त्रयोदशी। सप्तमी पंचमी चैव प्रतिपच्च शभावहा। हं त्यष्टमी च लीवर्हो नवमी सस्यधातिनी। चतुर्थी कीटजननी पतिहंति चतुर्दशी। रवौ च हस्यतो चंद्रे शके कुर्याद्वि शेषतः। बुधार्किं भूमिपुत्राश्च न भवन्ति फलप्रदा इति। अथ विधिमाह। सिताछादनः श्वेतवस्त्रधरः। पुंड्रकुशलः कर्तारवग भूमुरव्यानेदवान्। कृष्टो रभे सूत्रोक्तः सीतायज्ञः क्रियते। तत्र पूजितान् रवग भूमुरव्यानं गृहं भूम्यग्यादिप्रदक्षिणापूर्वकं प्रणम्य। मनोवाक् कार्यं कर्मभिर्नमस्कृत्वा। स्वर्णोद्गृहलं सुवर्णेषु धिताग्रहलं समुष्कृष्टभैः मुष्कारुषणास्तेः सहवर्तमानाः समुष्काः शोभनास्तथातेः कृत्वा सोमी उत्तरांदिशं प्रति त्रिवारं नेयेत्। हलेन पत्यती कुर्यादिति भावः। उत्तरादिशं प्रति त्रिवारं नयनेन पंचरेखा उत्पद्यते। तद्यथा। प्रथमगनेनेका आवर्तने द्वितीया। पुनरुत्तरां प्रति तृतीया गमनेन पंचमी रेखा उत्पद्यते। अधिकानकार्या इति भावः। सोमीपटस्त्रिनेयेदित्यत्र पुंड्रपदग्रहणं अखंडं क्रतुरेखाकरणार्थं। तथा चोक्तं। शस्तासु चंद्रतारासु शुचिः सुकेन वाससा। स्नात्वा गंधैश्च पुण्यैश्च पूजयित्वा विशेषतः। एथिवीगृहसंयुक्ता पूजयित्वा प्रजापतिं। अग्निं प्रदक्षिणी कृत्य दातव्या चैव दक्षिणा। हले रवौ नियोक्तव्या नवीनैश्च युतेन वा। हेमघृष्टहलाग्रं लालं नरेखानं कारयेत्। उत्तराभि मुखो भूत्वा क्षीरेणाप्यं प्रदापयेत्। विबलं छिन्नलांगूळं कपिलं रूषभं त्यजेत्। हलप्रवाहनं कार्यं नीरुग्मि रूषकर्मकेः। हलादिभिर्दंडैः क्षेमं

कुट्टेरेरुभंभवेत्। एषभाषदिशक्त्योयुस्तस्यविघ्नंसदाभवेत्। तस्यसर्वप्रकरणेनिर्विघ्नंकारयेत्तदा। एकाजयकरीरेखातृतीयाचार्यवृत्तिः।
 पंचमीचभवेद्रेखाबहुसंख्यफलप्रदा। अतउर्ध्वेनकर्तव्यामहादोषस्ततोभवेत्। स्मर्तव्यासवः शुक्रः पृथुनामासचंद्रमाः। पराशरोहलीचैवसर्व
 विघ्नोपशान्तयइति। अत्रदुर्निमित्तानितत्रैवोक्तानि। हलेप्रवालमानेतुर्कर्मउत्पद्यतेयदि। गृहिणोमृतयेतस्यततोमेवभयंभवेत्। इषा
 भंगोयदाक्रष्टः संशयोजीवितस्यच। सुतनाशोयुगेभग्नेसमानेभियतेरुः शिं। यो कृच्छेदेतुव्यासंगः हस्यहानिश्चजायते। हलेप्रवालमाने
 तुंगोरेकः प्रपतेद्यदि। प्रपतेद्युक्तमात्रस्तुबंधनंचप्रयच्छति। जरातिसाररोगेणक्षयभंगविनिर्दिशेत्। प्रवहेत्कर्ममात्रस्तुततो गोः खनतेय
 दि। नहेनयुक्तमात्रस्तुतदासस्यंचतुर्गणमिति॥ ॥ अथलविषयेलांगलचक्रमाह। त्रित्रीषणलार्थसारासहुतमुक्त॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ तिधृति
 त१०॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ अर्कमुक्तात्सूयमु
 क्तानक्षत्रात्सकाशात्त्रिआदिषुस्नानाष्टकस्तिथेयुनक्षत्रेषुअसतसतइत्येतत्फलद्वयंभूयःवारंवारंस्यात्। एतदुक्तंभवति। सू
 योक्तानक्षत्रस्यआदिमानक्षत्रात्सकाशात्त्रिषुअसतदुष्टफलं। तदनंतरंत्रिषुशुभफलं। ततस्त्रिषुअशुभं। ततः पुनमुत्तुत्रिषुशुभं
 वाहणशततारका। हरिः श्रवणः। इंद्रेज्येष्ठा। विगतावारुणहरीद्रायेभ्यस्तानितथा। शततारकाश्रवणधनिष्ठारहितैरित्यर्थः। रुषिभैरित्यु
 पलक्षणं। तस्मात्सूयुक्तं सर्वेतिथिवारादिकंज्ञेयं। तथावाक्तं। मूषकानांभयंभौमदे। शलभकीटयोः नवापयेतिथोरित्तेहीनेसोमेविशेषतः।
 रुषलगेथवामीनेकन्यायामिथुनेतथा। वापयेत्सर्वसस्यानिषदीछेत्सस्यसंपदइत्यादि। लग्नबलं प्राग्वत्। सूयुक्तं इति। सूयुक्त
 नक्षत्रादितृतीयंतस्मात् ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ अतिधृतिरेकोनविंशतस्मात् १०॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥
 निःनक्षत्रैः बीजवापः सत्पलः। अथद्वितीयेदमाह। अन्यैरिति। अन्यैः आचार्यैः फणिसप्तमाद्राहुसप्तमात्सिकाशात् ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥
 १०॥ ११॥ १२॥ १३॥ १४॥ १५॥ १६॥ १७॥ १८॥ १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥ २६॥ २७॥ २८॥ २९॥ ३०॥ रविमितेर्दोदशभिर्नक्षत्रैर्बीजवापः शुभः प्राक्तः। एतदुक्तंभवति। राहुयस्मिन्नक्षत्रेभवति

य

गुरुभंपुष्यः। अश्विनोअश्विनी। अंलंरेवनी। ध्रुवाणिपूर्वोक्तानि। एतेर्नक्षत्रैः। जत्रयेबुधगुरुशुक्रवारैःअंबरंवरंधार्यं। नान्यत्र। यतउक्तं। रवौजी
 णाविधोस्तोकजलादंदुःखदंकुजे। बुधेधनंगुरोज्ञानंशुक्रेसौरव्यंशनोमलमिति। लग्नबलं प्राग्वत्। अथशालनमाह। इहास्मिन्नक्षत्र
 रणोक्तेनक्षत्रादोशात्यंशालनोयं। कथंभूतेइह। शोनेबुधरहिते। उक्तं च। वस्त्रहेमाद्यलंकारधारणोक्तेष्वभादिभिः। कसंहतिच
 निर्माणंविदध्याशालनादिकमिति। यद्यपियस्यांगयदंशिनोगदितभेकुर्यादितिपूर्वमेवअंगभूतं कर्मोक्तं तथापि लाशालनेबुधवर्जनाथ
 शोनेइहशालनमित्युक्तं बुधनिषेधश्रवणात्। उक्तं च। शनोसोमसुतेप्राद्विषयमावास्यास्तथा। वस्त्रलाशालनं चैवदहत्यासप्तमकुलमि
 ति। अथोदुरादिभक्षितफलमाह। आरुजक्षितमिति। आरुः उंदुरः तेनअंबरंमध्यत्रिभागेभक्षितंअसतदुष्टफलंस्यात्। एतदुक्तंभवति
 वस्त्रंत्रिगुणंरुत्वायदिभक्षितभागोमध्यत्रिभागेपतति। तदातत्तदुष्टमित्यर्थः। आरुरित्युपलक्षणं। तिनान्निनगंगवादिभक्षितंमध्या
 दितंज्ञेयं। तथावाक्तंरुत्तराते। दग्धंवास्फुटितं चगोमयमरवीपं कर्वालिप्तं तथादुष्टंमूषकपूस्कसेरशुभदंमध्यत्रिभागेशुकमिति।
 अथस्त्रियः रक्तवस्त्रधारणंभूषणधारणंअनुक्तग्रहाणांकुत्रकुत्रप्राशस्त्यंचाह। स्त्रीति। स्त्रीअत्रउक्तेवस्त्रधारणभादोअंबरंभूषण
 रुवर्णादिभूषणंविभ्रयात्धारयत्। कथंभूतेअत्र। व्यादित्युष्यध्रुवोविगतानिपुष्यध्रुवाणिपस्मात्तथातस्मिन्नयतोत्रस्त्रियारक्त
 वस्त्रभूषणधारणेदोषोदश्येत। तथावाक्तं। पुष्यादित्यध्रुवैर्धिष्ठेयः स्वर्णरक्तांबरादिकं। नवंनभूषणधार्यंनार्योदयतुरायिषेइति।
 लग्नबलं प्राग्वत्। अथचंद्रादीनांप्राशस्त्यमाह। श्वेतेवस्त्रनिरोप्यमुक्ताफलदिकेअञ्जश्वंदोहितः। सोमवरिष्वेतवस्तुधार्यमितिभावः।
 कुजरवीअरुणरुक्मयोःशस्यते। शनिः रुद्रेवस्तुनीलीवस्त्रादिकेशस्यतेशनोत्थायमितिभावः। जत्रयेतुसंबंधार्यमितिपुरेवाक्तं॥
 अथनराणांभूषणमाह॥ ॥ वस्त्रोक्तेर्निलद्वयाश्विनिरोप्यनुविभूषादितविप्राज्ञोत्सबलद्विषादितमुक्तं पीकंष्टधारणं॥
 भैत्राकानिलमूलदस्त्रहरिभेदीज्याजपादोत्तरपण्यानांकपविक्रयोघटपाराध्यंगे ३१॥ ३२॥ ३३॥ ३४॥ ३५॥ ३६॥ ३७॥ ३८॥ ३९॥ ४०॥ शुद्धोतिनु॥ ॥ वस्त्रोक्तेर्भादिभिः

वायुमूलजबोलेपांसेंद्रहस्तांबुभेशांसाजद्विषयोर्नपेर्नोर्देवेर्नैरन्यत्ररुग्णोविरुक्। आदित्याद्यनिलेध्रुवांत्यपितृभेभुक्केंदुवारेगदत्यक्तस्ना
नमनिष्टमिष्टमशुभेभादौ। स्वलास्तस्थिरे॥१३॥ याम्यभरणी। अहित्रयंआश्लेषात्रयं। वामुःस्वाती। मूलं। जलपःशततारा।
उपास्युभा२६इंद्रोऽयेष्टा। हस्तः। अंबुभंपूषा। २०अस्मिन्नक्षत्रगणेरुग्णः। रोगीशांत्यायथोक्तशांतिकेनरुक्ज्वरमुक्तोभवति। अजद्विष
योःश्रवणशारदयोःरुग्णः। नृपैः। जोडशभिर्दिनैःविरुक्स्यात्। अन्यत्रअन्येषुनक्षत्रेषुरुग्णो नवदिनेविगभवति। एतत्योगतिषार्कभि
प्रायंकिंचिद्रुक्कोशाभिप्रायमुक्तं। तत्रयेषुनक्षत्रेषुज्वरितस्यमृत्युरुक्तः। एषुचक्षुःक्षेणबहुभिर्दिनैर्ज्वरमुक्तिकृत्तातत्कलमंत्रशांत्या
विरुगित्युक्तं। किंचिदन्यथाफलदर्शनात्। तथायेषुनक्षत्रेषुसप्तभिनवभिरेकादशाभिर्दिनैर्ज्वरनिर्माचनमुक्तंतत्फलममध्यम
तेननवभिर्दिनैर्विरुगित्युक्तं। ग्रंथलाघवायस्वत्यांतरत्वात्। तथाचयोगतिषार्कः। सप्ताहमृतिनंददिद्रुद्रमृत्युनगादिभिः। रुद्रमृ
त्युमृती। शीश्वरुक्षेत्रव्यस्तानपेरित्यादि। अथोत्तरार्धेनरोगमुक्तस्यस्नानमाह। आदित्येति। आदित्यपुनर्वसुः। अहिरभ्येष्टा। अभि
लःस्वाती। ध्रुवाणिपूर्वोक्तानि। अंत्यरेवती। पितृभंमघा। अस्मिन्नक्षत्रगणेशुक्केंदुवारेगदत्यक्तस्नानंअनिष्टंस्यात्। तर्हि कुत्रकर्तव्यमित्यन
आह। अशुभेभादौइष्टंशुभंस्यात्। कस्मिन्तति। स्वलास्तस्थिरेसति। स्वलःपापग्रहःअस्तेयस्यतत्तस्यचतुस्त्रिंशत्स्मिन्नस्थिरल
ग्रपापसप्तमेसतीत्यर्थः। तथाचोक्तं। वैधतोव्यतीपातेनमद्रायाधिष्ठयसंक्रमे। रोगमुक्तो नरः स्नायात्कुवारर्क्षनिश्चिष्ये। युनंपापयु
तंशस्तदशमंनमभानितं। सोम्यक्रूरयुतरंध्रंरोगस्तानरिभनथेति। चंद्रबलंस्वत्रयोऽयं। कृतिथिभारोसत्यनेनचंद्रादिबलविषये
मोहोमाभृत्यादित्रचंद्रबलंस्त्वितं। यतःग्रंथादोगभोधानेसदिदवित्युक्तं। तत्सर्वकर्मसुज्ञेयं। तथाचोक्तंस्पष्टं। स्नायाद्दोगविमुक्तस्तुशुभ
योश्चंद्रनारयोरिति॥ अथद्रव्यव्यवहारमाह। द्रव्यसंव्यवहारतो लघुचरैर्योऽप्यं चरंगेबुधेधर्माष्टमजगे॥१४॥ ५। यतस्सहरणेहस्तारविजो
कुजः। संक्रांतिभरणीत्रिषु। करयमोक्तुंभांत्ययोश्चंद्रमावृत्तिश्चेतिशुभाविद्नहइहयत्कुर्यादृणतत्स्थिरं॥१५॥ द्रव्यसंव्यवहारोदिसंव्यवहा

रतःकुसीदव्यवहारेणलघुचरैर्नक्षत्रैर्योऽप्यं देवमित्यर्थः। क। चरंगेचरलग्ने। कस्मिन्तति। बुधेधर्माष्टमजगेसति। धर्मो नवमं। अष्टमं।
आत्मजःपंचमं। एष्वन्यतमस्नानगतेसतीत्यर्थः। अन्यत्पूर्वोक्तंज्ञेयं। अथानंतरंतस्यद्रव्यस्यहरणं। पुनर्ग्रहणंतस्मिन्विषयेहस्तो नक्ष
त्रं। रविरविवारः। जोबुधवारः। कुजोभौमः। संक्रांतिःसूर्यसंक्रमणादिनां। भरणी। त्रिषुक्षरयोगः। यमोयमलयोगश्चग्रंथांतरेप्रसिद्धो
। रत्नमालायां। विषमचरणंधिष्ण्यभद्रातिथिर्यदिजायते। स्तरगुरुशनिश्मापुत्राणांकथंचनवासरे। मुभिर्निरुदितःसोयंयोगश्चिष्यु
क्षरयोगइति। कुंभांत्ययोश्चंद्रमाः। धनिष्ठापंचकंरुत्थियोगोपिशुभः। हस्तादयोत्रस्वकीद्रव्यग्रहणेशुभाः। विदूरेइति। हस्तादोयद्र
णंकुर्यात्तत्स्थिरंस्यात्। तथाचोक्तं। चरैश्चिप्रेश्चरेलग्नेबुधेधर्मसुताष्टमे। व्यवहारादिनाद्रव्यप्रयोगोमुनिभिःस्मृतः। भरण्यांसग्रहंकुर्यात्
चैत्रैर्जोपुक्षरे। ऋणकर्मचरैःक्षिप्रेर्ऋणछेदःकुजेहितःपंचकेपंचगुणितंत्रिगुणं चत्रिपुक्षरे। यमलेद्विगुणं प्रोक्तं हानिचर्ध्यादिकंबुधेः।
ऋणंभौमेनकुर्वीतनदेयंबुधवासरे। ऋणछेदंकुजेकुर्यात्संचयंसोमनंदने। हस्तेर्कवारसंक्रांतोयद्रणंस्यात्कुलेषुतत्। रुत्थियोगेतथा
ज्ञेयमृणछेदंतुकारयेदिति॥ अथतीक्ष्णादिषुनष्टादिद्रव्यस्याप्राप्तिंतथाद्रव्यनिक्षेपंचाह। तीक्ष्णोग्रध्रुवमिश्रवायुषुधनं
नष्टादिकंनैतिकाद्रव्यापे४ त्रिरवशेषयोर्नबैतमित्यंतांबु१२५। शुभोक्षिपेत्। विद्याप्राप्तवदिष्टदेवतिथिमेऽथदीशमूल
ध्रुवेमहर्षीज्यकरांबुपैःसुजलरवास्तांगेतरुत्तरापयेत्॥१५॥ तीक्ष्णोग्रध्रुवमिश्राणिपूर्वोक्तानि। वायुःस्वाती। एषुनष्टादिकंध
ननष्टप्रयुक्तविनिक्षिप्तादिकंसुवर्णादिद्रव्यंनैति। नागच्छतिकातरेहिणीनक्षत्रातर्भेदेनक्षत्रेअव्यापेचनुभिर्भक्तेसतित्रि
यशेषयोःगतंनैति। अथद्रव्यानिक्षेपमाह॥ अंत्यांबुशुभोक्षिपेत्। धनमित्यनुषंगः। अंत्यंद्वादशं। अंबुचतुर्थो। अनयोःशु
ब्धिःपापग्रहाहित्यंतस्यासत्याक्षिपेत्। निक्षिपेदित्यर्थः। तथाचोक्तं। साधारणोग्रतीक्ष्णेषुस्वांतोद्रव्यंनलुभ्यते। दत्तप्रयुक्तंनक्षिप्त
नष्टंवेत्याहनारदः। अथनृसिंहादिमंत्रविद्यासाधनमुहूर्तंतथाचक्षरोपणमुहूर्तमुत्तरार्धेनाह। विद्यामिति। विद्यामंत्रविद्याप्रा

तद्वत्सत्रातिनिग्रहं न च पठेत् दुष्कारं पाणिने च ॥ ६ ॥ वाद्यादीनां रवेशं देयमाणे। सामां चरवे श्रयमाणे। राते अतिवाते। जले जलमध्ये। नीहाधूमस्ते उत्याते। पतितो जातिभ्रष्टः। अभिशः स्तोमिथ्याभिशांसी। तत्समीपे। धावज्जना। लोकने। धावन्मनुष्या लोकने। ग्रामांते। ग्रामसीमासमीपे। पितृकानने शमशानेन ठेत। स्तनानूनप्रिणिदिवं स्वर्गं इते गते मृते सति ग्रहं न पठेत्। तानूनग्रं नाम घृतं यागे येन येन कृतिजा सह स्पृष्टं स सतानूनप्रीतिस्मिन्मृते सतीत्यर्थः। तद्वत्सत्रातिनिग्रहं न च पठेत् सह व्रतं चरितं येन स सत्रातीतस्मिन्मृते ग्रहं न पठेत्। भुक्तायावदाहं पाणिस्तु तावन्न पठेत्। अन्ये अनध्याया मूलग्रंथतो वक्तव्याः ॥ ॥ अथ प्रदोषाननध्यायानाह। रात्र्यर्धे मदनो मुनिर्देलयुते यामे चतुर्थ्याद्ये प्राग्रात्रौ पठनं लुपाकरणतो मासं निशः प्राग्दले। श्वोनध्याय इतीह रात्रिपठनं वर्ज्यं सदा संध्ययोश्चोरोपद्रव्यामके त्रिदिवसं दुर्भुक् प्रतिग्राह्योः ॥ ७ ॥ रात्र्यर्धे मदनत्रयोदशीयस्मिन्दिने स्यात्। मुनिः सप्तमी रात्रेर्देलयुते यामे सार्धं प्रहरेयुः। दिने स्यात्। चतुर्थ्यादिमे प्रथमप्रहरेयुः दिने स्यात्। अत्र दिने प्राग्रात्रौ पूर्वरात्रौ पठनं वर्ज्यं। उपाकरणतः उपाकरणः सकाशात् मासमात्रं रात्रेः प्राग्दले पूर्वदले पठनं वर्ज्यं। श्वोनध्याय इतीह रात्रिपठनं समस्त रात्रौ पठनं वर्ज्यं। सदा संध्ययोः उभयोः पठनं वर्ज्यं। चोरोपद्रव्यामके चोरोपद्रवेणोपलक्षितो यामः प्रहरस्तस्मिन् पठनं वर्ज्यं। त्रिदिवसं दुर्भुक् प्रतिग्राह्योः। दुष्टो भुक् प्रतिग्राह्योः। दुष्टभोजनदुष्टप्रतिग्राह्योः। त्रिदिवसं पठनं वर्ज्यं। तथा च श्रीधर्यास्मृतिवचनानि। अष्टम्योश्च चतुर्दशयोः पंचदशयोश्च सूतके। शाके प्रतिपदोर्ध्वं त्रयं चैव महोत्सवे। रोगे स्थे विवादे वेदाने पथि निशीथके। नाधीयीताशुचिश्चापि नास्नातश्च न तं दितः। उपाकर्मणि चोत्सर्गे ग्रहणे चैव सूतके यथोः ॥

त्रिरात्रं स्यादनध्यायो मृते रात्रौ गुरावपि। कालान्यां पोर्णमास्यां तु चैत्रां तु ग्रहमिष्यते। अनध्यायस्तथाषाढ्यां श्रावण्यां कार्तिके तथा। तथेव मार्गशीर्षस्य पोर्णमास्यां न संचरेत्। अश्विन्याः पतने कं पे भूमेर्दोहे पुरस्य च। मृगशर्षाश्च मज्जीरनकुलाद्यश्च दंतिनां। अंतरागमने जोषुरवराणां च ग्रहं स्मृतं। पताका तोरणादंशं रथयानजलाग्निनां। मूकोन्मतादिशूद्राणां अंतरागमने ग्रहं नारीणां अपि सर्वासांगवांचेवांतरागमे। अहोरात्रमनध्यायोगर्जने रात्रि संभवे। भर्गर्जने च रात्रौ रापराद्रेदिनं स्मृतं। दिनं तु दयसंध्यायामथास्नात्वांतरागमे। पश्चिमं दुर्कगोधासुनराणां चान्तरागमे। दिने दिनस्य शेषः स्याद्वात्रां रात्र्याश्च तद्वदेत्। श्वस्तगालवेन्दुणां श्रोत्रियागमने ध्वनिः। तात्कालिके प्यनध्यायुस्तांबूलस्य च भक्षणं। श्राद्धे निमंत्रितो यस्तु भुक्तानोध्ययनं चरेत्। करिष्यंश्च न तथा विप्रः प्राग्विप्राणां विसर्जनात्। एते प्रोक्ता ह्यनध्याया वैदिको स्तोत्रिकास्ततः। अवश्यं तेष्टमी द्वे चतुर्दश्याश्च केवलेः। विषुवद्विषुवतश्चैव मयनद्वितये तथा। न पठेत् साठ्ये हीमान् पुराणमपि स तमः। अष्टम्यां च चतुर्दश्यां यावदस्तामि ते रवौ। दिनशेषमनध्यायं वैदिकं परिकीर्तितं। तथोदिते दिवारात्रतत्कालमुदितेतयोः। प्रतिपद्यां च सक्रांतौ तत्कालमखिलास्तव। न भोजनभक्ष्ययोः रुद्धे मासयोः स्त्रिदिनं द्विजः। न सप्तम्यामधीयीत त्रयोदश्यां चैव त्रयोः। सदा त्रयोदशीयावत्प्राग्निशीयातिथिर्न वेत्। प्राक्तदाद्वापराह्णां तादधीयीत न च द्विजः। अष्टम्यां च चतुर्दश्यां प्रतिपद्यां च वर्जयेत्। धर्मशास्त्रपुराणां श्वशास्त्रं तत्कालिकं बुधः। विमिश्रितास्तु कर्तव्यं सप्तम्यादिच यत्नतः। पुराणाभ्यासनादीनि पंचदश्यांश्च वानवा। नान्तरागमने दोषः पुराणादिषु विद्यते। न शस्यते च तत्काले घृतं संप्राश्य वा बुधः। नीयमानं शवं दृष्ट्वा महीस्थं वा द्विजोत्तमः। अकालगर्जिता दोषपर्वस्वाशौचकादिषु। अनध्याया बुधेः कार्या उपरागादिकेषु च। श्वोनध्याये च शर्वर्यानाधीयीत कदाचन। स्मृत्यन्तरे। प्रदोषे च त्रयोदश्यानाध्येयं प्रतिपत्त्वपि। प्रदोषलक्षणां। षष्ठी च द्वादशी चैव सार्धं रात्रौ न नाडिका। प्रदोषे न त्वधीयीत न नीयानवनाडिका। अर्धरात्रौ न नाडिका। अर्ध

रात्रात्पटिका एकयोनेत्यर्थः। अत्रनेमितिकः प्रदोषलक्षणमाह। आपस्तम्बः। श्रावण्यां पौर्णमास्यां अध्याउपाहृत्य मासं प्रदोषेनाधीयीतेति।
प्रदोषः पूर्वरात्रः। तथा च गार्ग्यः। अध्यायानामुपाकर्माश्रावण्यां श्रावणेन वा। यावन्मासे पूर्वरात्रेनाधीयीत कदाचनेति। नारदः। अयने विषुववे
वशायेने बोधनेहरेः। अनध्यायं प्रकुर्वीत मन्वादिषु युगादिषु। मन्वादयो मत्स्यपुराणेभिहिताः। आश्वयुक् सुकुनवमीकार्तिकीद्वादशीसि
ता। तृतीया चैत्रमासस्य तथा भाद्रपदस्य च। फाल्गुनस्य त्वमावास्या पौषस्यैकादशीसिता। आषाढस्यापि दशमी माघमासस्य सप्तमी।
श्रावणस्याष्टमी कृष्णा आषाढस्यापि पूर्णिमा। कार्तिकी फाल्गुनी चैत्री ज्येष्ठी पंचदशीसिता। मन्वन्तरादयश्चैते दत्तस्याक्षयकारकाः। यु
गादयो विष्णुपुराणे दर्शिताः। वेशारवमासस्य तु यातृतीयानवम्यसौ कार्तिकश्चुक्रपक्षे। नभस्य मासस्य च कृष्णपक्षे त्रयोदशी पंचदशी
चमाघे। उपाकर्माणि चोत्सर्गत्रिरात्रं पक्षं स्मृतं। अष्टकास्तु होरात्रं स्मृतं त्वाप्त चरात्रिषु। मार्गशीर्षे तथा पौषे माघमासे तथैव च। तिस्त्रो
ष्टकाः समारव्याताः। कृष्णपक्षे तु सूरिभिः। स्मृतिरलावल्या। चतुर्दश्यां यदा पर्वप्रागस्तादृश्यते रेवेः। अनध्यायं प्रकुर्वीत त्रयोदश्यां
तु धर्मवित्। विद्युत्स्तनितवर्षेषु महोत्कानां तु संप्रवे। अकालिक मनध्यायं भिनेषु मनुरब्रवीत्। स्तनितं मेघगर्जितं। अनुराधर्षमा
रभ्यषोडशक्षेपुभास्करः। यावच्चरति वैतावदकालं मुनयो विदुः। काले दृष्टे च तत्कालमकाले च त्रिरात्रकं। अतिमात्रादृथा दृष्टिनाधीयीत दिन
मयं। कालवर्षेण जाते जलूकाश्च प्रवर्तते। एकरात्रमनध्यायं भित्तिकात्यायनो ब्रवीत्। भिषे च वषभे चैव तृणक्षेत्रे गोवते जलं। भूमिद्रावमनध्यायं कुर्व
ति वषकुं भयोः। भिषे च० अतर्ध्वं द्विपादेषु तृणप्रच्यवनं स्मृतं। तृणप्रच्यवनं तृणप्रवाहः। चोरैरुपद्रुते यामे संग्रामे वाग्निकारिते। अकालि
क मनध्यायं विद्यात्सर्वाद्गुतेषु च। प्रादुष्टुतो धननिषु विद्युत्स्तनितनिस्वने। सज्योतिः स्यादनध्यायः शेषरात्रौ तथा दिवा। मनुः। निर्घो
ते भूमिचलने ज्योतिषां चोपसर्जने। एतानां कालिकान् विद्याननध्यायान् तावपि। निर्घोत आंतरालिको ध्वनिविशेषः। ज्योतिषां

ये पर्वण्यस्तत्र जपेदिति॥ ॥ अथनेमितिकानध्यायानाह। व० त्रेतेणारवरात्र्यजां० धहिगजाश्वोष्टं त्यमकीन्मदानोयानांतरिते अहं पूव
रवगाद्ये श्रीचसज्ज्योतिषं। स्त्रीगोस्थं तरिते हरुत्सर्वनिशीथाशौचमार्गेषु च द्वायायां न कपिथशात्मलिमधुश्लेष्मातकादेः पठेत्॥ ४॥
व० भुनेकुलः। ओतुमाजोरः। एणोहरिणः। खरगर्दभः। अग्निः। अजोमेषः। अंबूदकं। अहिः। सर्पः। गजः। अश्वः। उष्ट्रः। अंत्योत्यजातिः। मूकः। उ
न्मत्तान्मतः। अनः। शकटः॥ यानं शिबिकादिभिरंतरिते गुरोसति अहं त्रिरात्रं अनध्यायः। पूर्वामंडकः। खगः। पक्षी। आदिशब्दाद्गोधादि। ए
भिरंतरिते सज्योतिषमनध्यायः। अयमर्थः। दिवा अंतरिते सति सूर्यास्तपर्यंतमनध्यायः। रात्रौ च द्वात्रिंशपथं तमनध्यायः। स्त्रीगो
स्थं तरिते अहः। स्त्रीगोः। अस्थिप्राण्यंगं। एभिरंतरिते अहोरात्रमनध्यायः। उत्सवो विवाहादिकः। निशीथमर्धरात्रं। अशौचस्तत्र मार्गः
एषु न पठेत्। चपरं कपिथशात्मलीमधुश्लेष्मातकादेः। द्वायायां न पठेत्। आदिपदान् कोविदारविभीतके रंडादीनां ग्रहणं॥ ॥
ग्रामेनः। कुणपेष्वश्वद्विनिकटे श्राद्धाशने वक्रगेतांबुले ग्रहणादुरुक्षितिपतिप्रांतादुपोत्सर्गतः। भूकंपाशनिपाततः। पुरदहे रिष्टावलोकात् अहं
गर्जेनाति के अहं समयजे सज्योतिरंते सतः॥ ५॥ ग्रामेनः। कुणपेष्वग्राममध्ये कुणपे प्रते सति न पठेत्। श्वश्रुद्विनिकटे श्राद्धाशने वक्रगेतांबुले न पठेत्। ग्रहणात्सकाशात् अहं न पठेत्। तथा गुरुक्षितिपतिप्रां
तात् अहं। उपोत्सर्गतः अहं। उपाकर्मात्सर्गः। छंदसांताभ्यामुपोत्सर्गतः सकाशात् अहं। भूकंपः। अशनिपातो विद्युत्स्रावस्तथा
अहं। पुरदहे पुरदहान्स्वसति ग्रामदाहात् इत्यर्थः। अहं अरिष्टावलोकात् गंधर्वनगरभूतादिदृशेनात्। अहं न पठेत्। ऋतौ भवः। आर्तवः न
आर्तव अनार्तव स एनार्तवकः। गर्जः। अकालगर्जने जाति अहं न पठेत्। समये ऋतुजे गर्जे सति सज्योतिर्यथा स्यात्तथा न पठेत्॥ दिवा
गर्जते सति सूर्यास्तपर्यंतं। रात्रौ सूर्यादयपर्यंतं न पठेत्। सतः अंते। स्वशाखिसत्पुरुषस्य भूतो सज्योतिरंते पठेत्॥ ॥ अनध्यायान्तरमा
ह। पाद्योत्करवार्तजंबुकरवे साम्नां च वतिजले नीहरे पतिताभिः शस्तनिकटे धावज्जनालोकात् अहं। ग्रामेन पितृकान्नं न प्यथ सतान्नं त्रिणीते दिवं

अर्थाद्यत्रांगेवामेतविभागाभावस्तत्रपुरुषेषुतुल्यफलं ज्ञेयं। नरांगेतु उभयोः समानमेव। वामदक्षिणफलविशेषात्। शरटफलमाह। इत्याहु-
रिति। शरटप्ररोहणफलं इति। एवंमेवं आहुरित्यध्याहारः। सरटप्ररोहणे पल्लीवफलमित्यर्थः। पातेशरटस्य पाते अन्यथा विपरीतं फलं
आहुः। यत्सरटस्य प्ररोहणे फलं तत्तस्य पाते विपरीतमाहुरित्यर्थः। एके च तथा। एके आचार्याः च तथा फलमाहुः। सरटस्य प्ररोहणे एव फ-
लं। पाते च तथा फलं न शक्यं न न्याय्यं शक्यमित्यर्थः। पत्न्या रोहणे केपि अन्यथा फलमाहुः। पल्लीपतने यत्फलं तत्तस्य रोहणे अन्यथा विप-
रीतं फलमाहुः। एके च तथा फलमाहुः। पत्न्याः पतने एव फलं प्ररोहणे च थेत्येके आहुरित्यर्थः। अथा- त्रिविधिमाह। वस्त्रमिति। संवेले स्ना-
नं कृत्वा शांतिकं शास्त्रोक्तं आचरेत्। तथा च ज्योतिर्निबन्धे। पल्लीस्पर्शफलं वक्ष्ये यदुक्तं ब्रह्मणा पुरा। ब्रह्मस्थाने भवेद्वा ज्यं स्थानलाभो-
ललाटके। कर्णयोर्भूषणावाप्तिर्नैत्रयोः प्रियदर्शनं। नासिकायां सुगंधानि मुखे मिष्टान्नभोजनं। कपोलयोर्भवेत्सौख्यं हनुदेशे महद्-
यं। रुकादिनिग्रहश्चैव कंठे वा व्यजनागमः। कलिर्वंशे सुखं पृष्ठादक्षे वामे गदादयः। दक्षांगे विजयोनित्यं वामो सेशत्रुजंभयं। इष्टका-
भोर्भवेत्सव्ये कूर्परे मणिबंधके। दक्षे करतले द्रव्यं तत्पृष्ठे सद्यो भवेत्। वामे भुजे कूर्परे चर्मणि बंधे धनशयः। वामे करतले हानिस्तत्पृष्ठे च
र्थनाशनः। हृदये राजसन्मानः सोभा- ग्यं दक्षिणस्तने। दक्षपाश्वे च भोगाप्तिस्तने वामे यशोधनं। वामपार्श्वे भवेत्सीडा वामकुक्षौ शिशोस्तथा-
। दक्षकुक्षौ सुतावाप्तिरुदरे च विशेषतः। वस्त्राप्तिर्दक्षकट्यां च वामकट्यां सुखशयः। नाभ्यां मनोरथावाप्तिर्वस्तोगर्भन्युतिर्भवेत्। गुह्ये म-
त्स्युदरे रोगोदक्षो रोगप्रीतिवर्धनं। वामोरो मृत्युतोदुःखं दक्षजानो सुवाहनं। पशुहानिर्वा मज्जानो दक्षिणे जघने सुखं। कुशः स्याद्दामजघायां-
स्फिजिदक्षे र्थं वृत्तिरुत्तः। स्फिजि वामे स्त्रीवियोगो दक्षे गुल्फे प्रयागमः। उपप्लवा वामगुल्फे पादयोर्गमनं भवेत्। अत्र यद्यपि सामान्येनोभयो ७३

गमनं फलमुक्तं तथापि दक्षिणपादे गमनाल्लाभो च कृतव्यः। वामपादे गमने हानिर्नैव कृतव्या। पुरोभागे च दुर्वाते नष्टवार्ता च पृष्ठतः। वामे हानिर्ध-
नं दक्षे पारितो भ्रमणोऽस्ति। वामदक्षविभागे नयत्फलं कथितं नृणां। विपर्ययतत्क्रीणां ज्ञेयं शेषं द्वयोः समं। इत्थं पत्न्याः प्रपातस्य फलं
ज्ञेयं विचक्षणेः। एतदेव फलं विद्यात्सरटस्य प्ररोहणे। पत्न्याः प्ररोहणे चैव सरटस्य प्र- मतापने। तयोः फलस्य व्यत्यासात्तद्वदेव हि जा-
यते। पत्न्याः प्ररोहणं रात्रौ सरटस्य प्रतापनं। नातिदुष्टफलं विद्याद्व्याधिमुपविपर्यये। पतनानंतरं यस्य रोहणं यदि जायते। पतने फलमु-
त्तुष्टं रोहणे फलं भवेत्। मत्स्ययोगे च जन्मक्षेत्रं वक्ष्यामि पाते च वैधृतो। चंद्रेष्टमे च सङ्करे लगे विघ्नं प्रजायते। अंगं दक्षिणमाहुः वामे नो-
त्तरतः स्फुटं। तदा हानिकरी ज्ञेया व्यत्यये नुन हानिदा। वरणादूर्ध्वगाभूयः सद्यो रोहति शीघ्रं। रात्रौ रात्रौ तदा दक्षे पल्ली श्वेतविशे प्राप्ति-
यतः। चिंतित्वाभ्यधिकं लाभं स्थिता भोजनभोजने। पादंगुलीषु संपातात्थानि श्वमहती भवेत्। पत्न्याः सरटयोर्वापि युग्ममंगे शुभे पतेत्। दंपत्यो ज्ञेयं प्रीतिर्नि-
धं भागे वियोगता। शीघ्रं स्वोपरि पतिता शुभाय पल्लीसिता च यदि नान्या। सितगृहगोधास्पर्शं सर्वधंगेषु शोना ज्ञेयं। रुकलासः पतं दक्षस्य मूर्ध्नि तद्विघ्न-
शशांतये। मृतसंजीविनीं विद्यां जपेन्मुडितमस्तकः। पल्लीसरटयोः स्पर्शे संवेले स्नानमाचरेत्। पंचगव्यं प्राशयित्वा कुर्याद्वा ज्यवलोकनं। शस्ते वाप्यथवा श-
स्ते यक्षिष्ठे दात्मानः सुखं। पुण्याहवाचनं कृत्वा शांतिकं समाचरेत्। प्रतिरूपं सुवर्णं न कुर्याद्विज्ञानुसारतः। रक्तवस्त्रेण संवेष्टुं गंधपुष्पैः प्रपूजयेत्॥
तदग्रे मन्मथराभं कलशं जलपूरितं। वस्त्रमालैरलंकृत्य स्थापयेत्तदुलोपरि। पंचामृतपंचगव्यं पंचरत्नाणि शक्तिः। पंचवृक्षकशाखाश्च निशि-
प्यावाहयेत्ततः। पूजयेद्गंधपुष्पाद्यैर्लोकपालान्क्रमेण च। अग्निसंस्थापनं कृत्वा होमकर्म समाचरेत्। मत्स्यं जयेन्मंत्रेण समिद्धिः रत्नादिरेः शक्यं।
। तिले व्याहृतिभिर्होममष्टोत्तरसहस्रकं। अष्टोत्तरशतं वापि कुर्याद्विज्ञानुसारतः। अभिषेकं ततः कृत्वा पवमानस्य च द्विजैः। पुण्यवारुणसूक्ते-
श्च दोषशांत्ये द्विजोत्तमः। धोतां वराणि धत्वा स्वर्णवस्त्राणि लाददत्। ब्राह्मणा भोजयेद्विष्णोः शांतिकं कर्म करोति यः। तस्यायुर्विजंयालक्ष्मीः कीर्तिर्बु-
द्धिरुत्तमं भवेत्। पल्लीसरटयोः शांतिः कथिता भट्टगुणापुरा। शौनकायमुनीं द्वाय लोकानुग्रहकारिणे॥ ॥ इति मुहूर्तमातृटीकायामाप्तं

गणमेव। तत्र यदि कश्चिद्गो भवति तदा गणितो ग्रहो विद्यो भवति। अन्यदेशेषु जन्मराशेः सकाशाद् भयं ग्रहं तद्देधस्त्वनं च गणयेत्।
यदा वेधस्त्वनं कश्चिद्गो भवति तदा न्यग्रहो विद्यो भवति। तत्र सूर्यस्य शनिवेधो नास्ति। एवं चंद्रस्य बुधवेधो नास्ति। बुधस्य च
शनिवेधो नास्ति। अथ वेधप्रयोगं जनमाह। विद्यो व्यस्तफले। भवेद्विचरइति। विद्यो ग्रहो व्यस्तफलस्यात्। प्रथमश्लोके दितं फलं विप
रीतं भवतीत्यर्थः। रत्नमालायामपि। वामवेधविधिना त्वशोभना। अप्यमीशुभफलं दिशं त्यजामिति। अथ देशविशेषेण वेधगणनाविषे
षमाह। हेमाद्रिविध्यांतरइति। अस्यार्थः पूर्वव्याख्यातः॥ ॥ इति मुहूर्तमार्तंडटीकायां मार्तंडवल्लभायां गोचरप्रकरणं॥ ॥ अथ
संक्रांतिफलं विवक्ष्यता वदामि। पुरातनपुण्यकालमाह। उर्ध्वं ध्यात्वा मृगे कर्कसंक्रमणतः पूर्वस्थिरे कर्कटे जूजो भयतः खरामघटिकाः
पुण्यामगे दिग्युताः। कर्कात्साजवृषेण सूर्यचलनं निश्चयं भंसदिवा सूर्यारार्कदिने तृतीयकरणे प्रांत्यष्टमे दुःखदं॥ ॥ ॥ ध्यात्वा त्मानोद्विः स्व
भावराशयः। मिथुनकन्याधनुर्मीनाः। मृगो मकरः। एषां समाहारस्तस्मिन्। अर्कसंक्रमणकालात् सकाशात् उर्ध्वं उपरि खराम ३० घटिकाः पुण्याः स्युः। स्थिरे वृषसिंहवृश्चिककुभानामन्यतमे राशौ कर्कटे च। अर्कसंक्रमणतः पूर्वप्रथमं स्वसंक्रमणं ३० घटिकाः पुण्याः स्युः। जू
काजो भयतः जूकस्तुलाः अजो मेषः। अनयोः अर्कसंक्रमणतः उभयतः खरामघटिकाः पुण्याः स्युः। पूर्वपंचदश उर्ध्वपंचदशेति त्रिंशद्वि
का इत्यर्थः। एवं सर्वराशिसंक्रमणपुण्यकालमुक्त्वा इदानीं मकरपुण्यकालविशेषमाह। मृगे दिग्युता इति। मृगो मकरेताः खराम ३० घटिकाः
दिग्युताः दशयुताः चत्वारिंशत् घटिकाः पुण्या इत्यर्थः। तथा चोक्तं ज्योतिर्निबंधे। संक्रांतिसमयः सप्तमो दुर्लभः। विशिष्टे क्षणेः। तस्य योगा
दधम्वोर्ध्वं त्रिंशत्नाड्यस्तु कीर्तिताः। अर्वा कषोडशनाड्यस्तु परतश्चैव षोडश। पुण्यकालोर्कसंक्रांतिः स्नानदानादिकर्मसु। त्रिंशत्कर्क

तः सूर्यसंक्र
मण
तः सूर्यसंक्रमण

टसंक्रांतौ पूर्वतः पुण्यनाडिकाः। मकरे तृत्तराः पुण्याश्चत्वारिंशतिनाडिकाः। स्थिरे विष्णुपदं कर्कदक्षिणायनमादितः। मृगे सोम्यायनं द्वांगेषड
शीतिमुखं पुरः। घटे जे विषुवं मध्ये पुण्यदानाद्यनंतकं। प्रागर्धरात्रासूर्येद्युः पुण्यं पश्चात्परं दिनं। प्रागर्धरात्रादित्येतद्विषुवं विषयं। तथा क
र्कं नुपरित्यज्य द्रुपे संक्रमते रविः। प्रदोषे चार्धरात्रे वा तदा भोगः परे हनि। रविसंक्रमणे पुण्ये योनस्तानीह मानवः। सप्तजन्मांतरे रो
दुःखभाकनिर्धनो भवेत्। मृगो मकरः। आदित्यपुराणे। शतमिंदुक्षये दानमुपरागे त्वनंतकं। षडशीत्यां सहस्रं तु विष्णुपद्यांतथैव च।
विषुवेशतसाहस्रं कोटिं दक्षिणायने। शतकोटिगुणं पुण्यं जायते तृत्तरायणे। अथ संक्रांते सदसत्सलमाह। कर्कते। कर्कः अजो
मेषः। अंत्सोमीनः। वृषभः एणो मकरः। एषु सूर्यचरणे निशिरात्रौ सत्स्यात्। शुभकरं स्यात्। अन्यभंसप्रतिसूर्यस्य चरणं सूर्यसंक्रम
णां दिवा सत्स्यात्। अर्थाद्विपरितंनशोभनं। सूर्यारार्कदिने रविभौमशानिदिने तृतीयकरणे कोलवे प्रांत्ये किंस्तु घ्ने अष्टमेशकुनो सर्व
राशिसंक्रमणं दुःखदं स्यात्। तथा चोक्तं। मृगकर्को जगोमीनसंक्रांतिर्निशि सोम्यरा। शेषेषु सप्तसु दिवा व्यत्याद शुभं भवेत्॥
संक्रांतिर्जीयते तत्र भास्करे भूस्ते शनौ। तत्र भासि भवेद्देवदुर्भिक्षं वृश्चिचोरजं। स्यादुशितस्य किंस्तु घ्ने शकुनी कोलवे रवेः। संक्रांति
स्तैतिले नागे प्रसूतस्य चतुष्पदे। निविष्टस्य गुरो विष्ट्रां बंधवणिज बालवे। दुर्भिक्षं रागबाहुल्यमूर्ध्वं संक्रमते रविः। सप्तः करोति कल्याणमु
पविष्टः समं फलमिति॥ ॥ अथ संक्रांतिप्रसंगेनाधिमासक्षयमासयोर्लक्षणं तत्र कर्तव्या कर्तव्यमाह। ब्रह्माद्यैरिन्द्रमंडलांत उदि
तश्चांद्रस्त्वभांतः परे मासो संक्रमणो द्विसंक्रमणकाले ज्येष्ठे अधिके। यक्षयः। कर्माण्यन्यगतीनि नात्र नुयाद्यजन्ममृत्युक्षये तन्मासोति
थिरवंडयोश्च यमुरवे भूत्यधिके गण्यते॥ ॥ ब्रह्माद्यैरिति। ब्रह्माद्यैः सिद्धांतकर्तृभिः इन्द्रमंडलांतः सूर्यमंडलांतः चांद्रो मास उदितः।

परेः आचार्यैः अमांतश्चांद्रो मास उदितः। एतदुक्तं भवति। अमावास्यां तादृशो मासः। अमावास्यां
 ते सूर्यचंद्रमंडयो र्योगा भवति। परतः षट्घटिकाभिर्वियोगो भवति। तस्माद्द्वयो गादपरवियोगो यावत्तावद्द्वि मंडलां तो मासः। अमावास्यां
 । स ब्रह्माद्यैः क्षयमासाधिमासनिर्णयं विषये अंगीकृतः। अपरे रमांतो मासो गीकृत इत्यर्थः। अत्र यद्यपि सूर्यग्रहणे म
 ध्यग्रहणकालानंतरं मोक्षस्थितिकालः षट्घटिकाभ्यो न्यूनो दृश्यते तथापि सूर्यमदर्शितः पूर्वाचार्यै रसनाज्ज्यो
 र्कमंडलमित्युक्तं तस्माद्वागम एव प्रमाणं। उक्तलक्षणो मासः असंक्रमणः संक्रांतिरहितोऽधिको ज्ञेयः। द्विसंक्रमणकः संक्रांतिद्वय
 युक्तः क्षयो ज्ञेयः। अस्योदाहरणं। ब्रह्ममता सुसारिणा श्रीभास्कराचार्येण सिद्धांतशिरोमणौ दर्शितं। असंक्रांतिमासो धिमा
 सः स्फुटः स्यात् द्विसंक्रांतिमासः क्षयः कदाचित्। क्षयः कार्तिकदित्रयेनान्यतः स्यात्तदा वर्षमध्येऽधिमासद्वयं च॥१॥
 गतोऽप्यदिनं दे० ७४ मितेशाककालेति श्रीशै १११५ भविष्यत्पुत्रांगाक्षसूर्यैः १२५६ गजाद्रग्निभूमि १३७८ स्तथाप्रायशो यंकु
 वेदेदु १२१ वर्षैः केचित् गोकुभिश्च॥२॥ ॥ श्रीभास्कराचार्येणाऽप्यदिनं दमित ७४ शाककालादुपरितिथीश १११५ मित
 शाककालात्पूर्वं सिद्धांतशिरोमणिर्विरचितः। अतएवोक्तः गतोऽप्यदिनं दे० ७४ मितेशाककाले इति। अत्र गजाद्रग्निभूमि
 १३७८ स्तुल्येशाककाले रविमंडलान्तर्मासप्रमाणेन क्षयमासाधिमासौ प्रदर्श्यते। आश्विनी अमावास्या बुधचतुश्चत्वारिंशत्।
 २४ घटिकाः। तस्मिन्नेव दिने सप्तत्रिंशत् ३० घटिका स्वतीतास्तुला संक्रमणमभूत्। आश्विनस्तुला संक्रांतियुक्तत्वात् शुद्धः।
 कार्तिकी आमाशुके सप्तदश १० कलिकौतस्मिन्नेव दिने त्रिंशत् घटिका ३० स्वतीतास्तुला संक्रांतियुक्तत्वात् शुद्धः। अयमसंक्रांतित्वादधिकः कार्तिकः॥ ७४

खगोलसिद्धेः यमृतिपापधर्मधनं हानिं शनेर्जन्मफलं क्रमात्॥ ७॥ राहुकेलोः फलं शनिवत्॥ ॥ अथ सर्वेषां ग्रहाणां वेधं दत्तव्येनाह॥ षष्ठां
 ले ६। १२। खजले १०। २। सुताय भवने ५। १३। अंके ३। १। रेवे स्यान्मिथस्य अंके ३। १। जन्मसूते ३। ५। खके १०। २। मृतिभवे ८। १३। द्युस्ते २। ७।
 षडंते ६। १२। विधोः॥ अंके ३। १२। लाभसूते १३। ५। सपलतपसो ६। १। व्यर्का शुभानां व्यधोऽष्टाद्ये ८। १। पुत्रधने ५। २। हरेवे ८। १०। कसहजे ४। ३।
 ५ अंके ६। १। भवांते १३। १२। विदः॥ २॥ द्युस्ते २। ७। द्वादिमयोः ८। १। खके १०। २। नवसूते ८। ५। त्रीशे ३। ११। हपुत्रे ८। ५। त्रिके ३। १३।
 ५ अंके ६। १२। कर्भवे ८। १३। भगोर्ज्ञेशाशिनोः शन्यर्कयोर्न व्यधः। विदो व्यस्तफलो भवेद्विचरं हेमाद्रिविंध्यांतरे खेटक्षो द्वाधरे खचरं
 विगणयान्यत्रोभयं जन्मभात॥ ३॥ षष्ठां त्ये इति। द्युस्ते इति। षष्ठं। अंत्यं द्वादशं। तस्मिन्मिथः परस्परवेधः। तद्वत् खजले। सुताय भवने
 अंके अयं रेवे वेधः स्यात्। अत्रांकः स्थापनमेव व्याख्या। सप्तस्युपलक्षितेः पदैर्वेधाः ज्ञेयाः॥ तद्यथा। षष्ठां त्ये खजले सुताय भवने अंके

रेवे:	चंद्रस्य	वर्कोशुभानां	बुधस्य	गुरोः	शुक्रस्य
६	१० ५ ३	३ १ १० ८ २ ६	३ १ ६ ८ ५ ८ ४ ६ १ २ ५ १ ७ १ २ ८ १० ६ ३ ८ ३ ६ ९		
१२	४ १ १ ९	९ ५ ४ १ ७ ७ १२ १२ ५ ९ १ २ १ ३ ९ १२ १२ ४ ८ ३ १० ७ ८ ४ ५ १ ५ १ १२ १ १			

रेवेः सूर्यस्यायं वेधः। इत्याद्येऽप्युक्तं। व्यर्का शुभानां व्यधोऽयं। विगतोर्कयोऽयस्ते व्यर्काः तेन ते अशुभाश्च व्यर्काः शुभाः रविरहितपापग्र
 हास्तेषां अयं वेध इत्यर्थः। गुरोर्वेधः संस्कारप्रकरणे कथितः। सोऽत्र सिद्धो लिखितः। अत्र वेधविधाने ज्ञेशाशिनोः बुधचंद्रयोः शन्यर्कयो
 र्परस्परं नो व्यधः स्यात्। परस्परं वेधो नास्ति। एतदुक्तं भवति। विंध्या हिमालय मध्ये जन्मराशः सकाशात् यथोक्तवैरं न पयंतं ध
 ग्रहाविधित

दर्शसंधौतुविंशैक्यं चंद्रसूर्ययोः। जवांतराद्वाषष्ठीघ्ननाडिका अर्कमंडलं। अत्रकलात्मकविंवग्रहणं। ज्योतिः प्रकाशे। दर्शितं एकैः कथितोत्रमासः
परैः प्रदिष्टारविमंडलांतः। मतद्वयेवेद्विसंक्रमः स्यात्स एव पूर्वस्य नवापरस्य। पितामहः। अष्टाधिमासाः स्युर्नित्यं प्रोच्यंते फाल्गुनादयः॥
सौम्ययोषोक्षयो नित्यं भवेतामिति निश्चितं। क्षयोवाप्यधिमासो वा स्याद् जड्वातिनिश्चितं। नक्षयो नाधिमासः स्यान्माघो वेपरिकीर्तितः।
पंचमासास्तु वैशाखादधिमासा व्यवस्थिताः। भवंति वा एभिर्वर्षेर्जवे ११ वां कनिशाकरैः॥ १९॥ तथैव फाल्गुनश्चैत्र आश्विनः कार्तिकेऽधि
मासः। एतैर्किंद्वैः १२ १ शरांगे ६५ वां कदाचिद्भौकु १२ वत्सरेः ४ भार्गयोषोक्षयो स्यातां कदाचित् कार्तिके भवेत्। अधिमासस्तदा ज्येष्ठो
भवेन्नित्यं क्षयोपदा। क्षयात्प्रागधिमासः स्यान्नित्यं भाद्रपदद्वये। आश्विनो ज्येष्ठो सदा स्यातामादौ भाद्रपदः सकृत्। यस्मिन् वर्षे कार्तिकः क्षयो
भवति तस्मिन् वर्षे ज्येष्ठो अधिमासो भवेत्। अत्र ज्येष्ठशब्देन भाद्रपदो ज्ञेयः। यतः क्षयात्प्रागधिमासः स्यान्नित्यं भाद्रपदत्रय इति नियमान्।
भाद्रपदादीनां त्रयाणां मध्ये भाद्रपदो ज्येष्ठो ज्याया नित्यर्थः। अथाधिमासक्षयमासयोः कार्याकार्याण्यह। कर्मण्येनागतीनिनात्र न्य
तनुयादिति। अन्यागतिर्येषां तानि अन्यगतीनि तानि अत्राधिमासक्षयमासयोर्न तनुयात्। न विस्तारयेत्। न कुर्यादित्यर्थः। अर्थादनन्यगती
निकर्मोप्यत्रैव कर्तव्यानीति प्रसिद्धं। अन्यगतीनामनन्यगतीनामिहं विचारः। यानिकालमिरोधेन प्रोक्ता नितान्यन्यगतीनि। यथा क्रूते
जायामुपेयात्। ततः क्रतुः स्वाभाविकः स्त्रीणां रात्रयः षोडशस्मृता इति मनुना क्रतुप्रमाणमुक्तं। तत्र षोडशरात्राणां मध्ये निंद्यदिनान्यपहा
यगच्छेत्। स क्रतुर्यदिमलमासश्चुल्लमासां शौच्या प्रोतितदाशुल्लमासां शौचरहिते गर्भाधानं कुर्यात्। असंभवे मलमास एव कुर्यात्॥
तथा चोक्तं। अनन्यगतिकं कुर्यान्नित्यं नैमित्तिकं तथेति। एवमन्यान्यपि विचार्य कुर्यात्। गर्भाधानाद्यन्तप्राशनांतकर्मसु मलमासादीनां नि
बोधो नास्तीति संस्कारप्रकरणे उक्तमस्ति। एवैव कर्मसु गुरुसितमौढ्यमपि नास्ति। तथा च गगः। अग्न्याभेयं प्रतिष्ठां च यज्ञदानव्रतानि च॥

वेदव्रतचोत्सर्गं चूडाकरणमेखला। गमनं देवतीर्थानां विवाहमभिषेचनं। यानं च गृहकर्मणि मलमासे विवर्जयेत्। तथा च सूर्योदये। अवश्यं कर्म
मासारव्यं मलमासमृतादिकं। तीर्थे भ्रष्टाययोः श्राद्धं मधानं सप्तपितृक्रियां। कुर्यान्मलिम्लुचे वर्षमध्ये वेत्सर्वदाधिकं। तत्र स्यान्मासिकं
मृत्युमासात्सद्वादशोयदि। प्रेतक्रियां समाप्य त्रकुर्वीताभ्युदयं तथा। श्यामाकाग्रहणं हृष्टे तस्यावर्जमतो न्यथा। अन्यच्च। काम्यारंभं च
चोत्सर्गं पूर्वोत्सवमुपाकृतिं। मेखला चोल्मंगल्याग्न्याधानोद्यापनोक्रिया। वेदव्रतमहादानाभिषेकान्वर्धमानकं। इष्टं पूतं तथा यस्य विध्य
लोमान्यदाहृतौ। तत्सर्वमष्टकादन्यदधिमासे विवर्जयेत्। सतकेपि च कर्तव्यं स्नानाद्यं राहुदर्शन इति। पराशरस्मृतौ। गर्भे वार्धुषिके षट्
त्ये प्रेतकर्मणि सासिके। सपिंडीकरणे नित्येनाधिमासं विवर्जयेत्। स्मृतिरलावल्यां। प्रवृत्तं मलमासात्प्राकृत्य त्काम्यमनसार्पितं। आगते म
लमासे तितत्समाप्य मसं शयमिति। अथ क्षयमासे जन्मादौ मसं ज्ञानमाह। यज्जन्मेति। तन्मचमृत्युश्चैयस्य क्षयमासे भवतः तस्य समासो
तिथिरुदयोर्जातव्यौ। तिथेः प्रथमे अर्धे जन्मवामृत्युर्वा भवति तदा प्रथममासः द्वितीयेर्धे द्वितीयो मासः। तथा च बृहत्कायनिर्णये। तिथ्यर्धे प्र
थमे पूर्वो द्वितीयेर्धे तथोत्तरः। मासाविति बुधैर्ज्ञेयो क्षयमासस्य मध्यगाविति। अथ मलमासकुत्र गण्य इत्याह। वयमुरव इति। वयोगर्भाधाना
देष्टव्यः। गर्भकलिलघनांकुराश्चि चर्मादिचयः प्रतिमासे भवति। धनादीनां दिनकलांतरादिचयस्तदादिके। प्रेष्ये भृत्ये वेतनादानार्थं अधि
को मासो गण्यते। तथा च यमः। गर्भे वार्धुषिके षट्ये श्राद्धकर्मणि मासिके। सपिंडीकरणे नित्येनाधिमासं विवर्जयेदिति। पाठांतरव्या
ख्या। अधिपूर्वोधिमाः प्राकृत इति। एकस्मिन् वर्षे अधियुगे अधिकद्वये सति पूर्वोधिमाः प्रथमोधिमासः प्राकृतः प्रकृतमासवत् ज्ञेयः। अधिक
वन्नत्याज्यः। अर्थादुत्तरोधिमासो मलमासः। तदुक्तं। मासद्वये च मध्ये च संक्रमो न भवेद्यदा। प्राकृतस्तत्र पूर्वस्यादुत्तरस्तु मलिम्लुच
इति॥ ॥ इति श्रीमुहूर्तमार्तंडीकायां मार्तंडवल्लभायां संक्रांतिप्रकरणं समाप्तं॥ ॥ अथांकारमाह॥ ॥

श्रीमत्कोशिकपावनोहरिपदद्वंद्वार्पितात्माहरिस्तज्जोनंतइलासुरोचितगुणोनारायणस्तत्सुतः। रव्यातंदेवगिरेः शिवालयमुदकूतस्मादुदकट
परग्रामस्तद्वसतिर्मुहूर्तभुवनोमार्तमंत्राकरोत्॥३॥ कोशिकस्यापत्यानि कोशिकाः श्रीमंतश्वते कोशिकाश्वते तथा। तान्मावयतीति तथा॥
हरिपदद्वंद्वार्पितात्मा। हरिर्वासुदेवः तस्य पदद्वंद्वचरणयुगंतस्मिन्नर्पितः आत्मा अंतःकरणेन स तथा। एवंविधो यो हरिस्तस्माज्जातोनंतनामा
। किंलक्षणः। इलासुरोचितगुणः। इलापृथिवीतस्यां सुराः देवाः ब्राह्मणास्तेषु उचिताः गुणाः यस्य स तथा। जितेन्द्रियो वेदनिधिः स्मृतिज्ञो
दद्वंद्वतोयज्ञसूक्तद्वन्द्वतेत्यादिगुणसंपन्न इत्यर्थः। तत्कृतो नारायणः मुहूर्तभुवनोमार्तं इनामग्रंथमकरोत्। मुहूर्ता एव भवनानि तेषामु
द्योतकोमार्तं इव मार्तं इत्युक्तं। अत्र कुरुते देवगिरेः सकाशात् उदक उत्तरस्यादिशियत रव्यातं पुराणप्रसिद्धं शिवालयं घुसृणेशं ज्यो
तिर्लिंगं अस्ति। तस्मादुत्तरस्यादिशितो परग्रामोऽस्ति तत्राकरोदित्यर्थः। किंलक्षणो नारायणः तद्वसतिः। तस्मिन्नुदोपरग्रा मेव सतिर्यस्य
॥ अथास्य फलश्रुतिं तथा ग्रंथे च संख्यां चाह। यः षष्ठ्या युतशत १६० वृत्तबन्धमेनं मार्तं पठति नरः स विश्वपूज्यः। बद्धायुः
सुखधनपुत्रमित्रभृत्यान्संप्राप्नोत्यविकलधीश्वतीर्थसिद्धिं॥२॥ यः षष्ठ्या युतशतं १६० तन्मित्रं वृत्तनिबन्धः। तमेनं मार्तं पठ्यो
नरः पठति स विश्वपूज्यो भवति। बद्धायुः सुखधनमित्रपुत्रभृत्यान्संप्राप्नोति। मुहूर्तदानात्साधितकार्यस्य विश्वस्य पूज्यो भवती
तियुक्तं। जनानां यथार्थं मुहूर्तदानात्कार्यसिद्धिलक्षणजनितपुण्येन बद्धायुरादीनि प्राप्नोतीति युक्तं। वपरं अविकलधीर्भवति। अत्र
मुहूर्तमार्तं देयद्वर्भाधानादिकमुक्तं तत्रान्यबहुसंहिताग्रंथानपेक्षत्वादविकलधीत्वयुक्तं। अतएव तीर्थसिद्धिं प्राप्नोति। तीर्थशास्त्र
गुरुर्वा योगोवातसिद्धिं प्राप्नोति॥ ॥ अंकेंद्र १४९३ प्रमिते वर्षे शालिवाहनजन्मतः। कृतस्तपसि मार्तं पठ्यो मलं जयतू इमः

अपरोमासोऽष्टमिकसंक्रांतियुक्तः तस्मात्तुल्योयं कार्तिकः। तस्यामावास्याशनो सप्तवत्वारिंशत् ४० घटिकास्तस्मिन्नेव दिने एकोनषष्टि
५९ घटिकास्वतीतासुधनुः संक्रमणभूतः। धनुः संक्रमणं मार्गशीर्षे जातं तस्यामावास्यासोमेपादोनपंचदशघटिका १४५ तस्मिन्नेव दिने
एकोनविंशत् १९ घटिकास्वतीतासुमकरसंक्रांतिरभूत्। इयं मकरसंक्रांतियद्यपि अमांतमति क्रम्यजाता तथापि विमंडलांतमासप्रमाणेन
पूर्वमासे एव पतिता। तस्मात्संक्रांतिद्वययुक्तत्वात् मार्गशेषयुगलं क्षयाद्भूयं जातं। माघी अमा भोमे एकवत्वारिंशत् ४१ घटिकास्तस्मिन्नेव दि
ने षट्चत्वारिंशत् ४६ घटिकास्वतीतासुकुम्भसंक्रांतिरभूत्। इयमपि संक्रांतियद्यपि मासमतिक्रम्यजाता। तथापि विमंडलांतमासप्रमाणेन
पूर्वमासस्येव। तस्मान्माघः शुक्लः। अन्यथा विमंडलांतमासानां गीकारे। नक्षयो नाधिमासः स्यान्माघो वैपरिकीर्तितः। इत्येतच्छास्त्रे मनर्थकं स्यात्। आर्यपक्षेण स
देहो नास्ति। यतो ब्रह्मपक्षेति स्थितः आर्यपक्षेति स्थितं तुर्धटिकाधिकः। ब्रह्मपक्षे संक्रांतितः आर्यपक्षे संक्रांतिश्च घटिको ना। तस्मादा र्यपक्षे संदेहा
भावः। तथा च फाल्गुनी अमा गुरो षट्घटिका ६ तस्मिन्नेव दिने पंचविंशत् ३५ घटिकास्वतीतासुमीनसंक्रांतिर्जाता तस्मादयं फाल्गुनः असंक्रांतित्वादे
धिकः। क्षयः कार्तिकादित्रये नान्यतः स्यात्तदा वर्षमध्ये धिमासद्वयं वेत्यस्योदाहरणं दर्शितं। येषु ब्रह्मपक्षे क्षयमासा धिमासनिर्णये अमांतमा
संगणयंतिते ब्रह्ममत्तं न विदितं। योलिशसिद्धांते। स्फुटगत्या यदा चंद्रो विमंडले भिगः। तदूर्ध्वं संक्रमो भानोर्मासः स्यात्त्रमलिम्लुच इति॥
कालनिर्णये। संक्रमो यदि भवेत्ततो विमंडलाद्द्विहर्निगे नैविधो। उच्यते सहिच संक्रमो बुधेः शुद्धमास इतरो मलिम्लुचः। लल्लु। यदा शशीयातिग
भस्तिमंडलं दिवाकरः संक्रमणं करोत्यनु। विवाहपक्षोत्सवनाशहेतुकस्तदा धिमासः कथितः स्वयं भुवा। रत्नमालायां। सवित्मंडलमेतियदा शशीसवि
तसंक्रमणं कुरुते रविः। मखमहोत्सवनाशकरस्तदा मुनिवरेः कथितो धिमासकः। शार्ङ्गफलग्रंथे। चंद्राक्यो रविर्वैक्यं प्रतिपदं दर्शयति। ति
थ्यं तातदुभयतोरसनाज्जो के मंडलं। तन्मंडलाच्छीगच्छेत्ततः सूर्यसंक्रमः। मासो सोमलिनः प्रोक्तो न तस्यैकोधिकः स्मृतः। पितामहः। प्रतिपद

सु० भा० टी० पुनश्चात्राप्याहवराहः॥ हस्तो मूलं श्रवणः पुनर्वसू मृगशिरस्तथा पुष्यः॥ पुसंज्ञकेषु कार्ये धेतानि पुंनामानि॥ गर्गवसिष्ठो॥ पुंना
मश्रवणंतिष्यः स्वाती हस्तः पुनर्वसू॥ मूलं प्रोष्ठपदं चानुराधामृगशिरशिरोश्विनीति॥ ज्योतिः सागरे॥ पुंग्रहाः सूर्यभोमार्थाः
स्त्रीग्रहो शशिभार्गवो॥ नपुंसको सौम्यसौरी शिरोमात्रं विधुंतुदः॥ हस्तो मृगशिरः पुष्यो मूलं चैव पुनर्वसू॥ श्रवणेन
सहेतानि पुनश्चात्राणि वेतयेति॥ ॥ ॥ ॥ श्रीसिद्धिगजाननाय नमः॥ ॥ ॥

५ श्लो० अनुक्रमणिका॥ त्याज्यप्रकरणं ४	१०६ वास्तुप्रकरणं पत्रे ५४	१५७ गोचरप्रकरणं ७३	१६३ ग्रंथसमाप्तिशिकादि ७७
९ नक्षत्रसाधारणप्रकरणं॥ पत्रे ५	१२७ यात्राप्रकरणं॥ ६०	१५९ संक्रांतिप्रकरणं ७६	
२८ संस्कारप्रकरणं॥ पत्रे १०	१४६ नक्षत्रमिश्रप्रकरणं ६७	१६० ग्रंथरुदलंकारः ७६	
५५ विवाहप्रकरणं॥ पत्रे ४३	१५३ अनध्यायप्रकरणं ७१	ग्रंथश्लोकसंख्या	
८५ अग्न्याधानप्रकरणं॥ पत्रे ४४	१५४ पल्लीसरदप्रकरणं ७२	१६१ ग्रंथपठनफलं ७६	

पूर्ववाक्यार्थमादायग्रंथोपरचितो लघु। पठनार्थमशक्तानामंगीकार्यो बुधैः सदा ॥४॥ शालिवाहनजन्मतः अंकेंद्र १४९३ प्रमिते वर्षे तप
 सिमाधेमार्तंडोयंकृतः ॥ ॥ आसीत्साममणोरनामनगरे श्रीकोशिकस्यान्वये श्रीमान्वाजसनेयिषूज्यचरणो माध्यंदिनीयाग्रणीः
 ॥ लल्लः स्तत्तनयः श्रुतिस्मृतिविशमग्रेसरे ज्योहरिस्तत्पुत्रः श्रुतिवृत्तिदात्मजवरस्तानामिहोत्रीगुरुः ॥१॥ स्तत्पुत्रस्तदनुग्रहात्तधिष
 णो नारायणपराग्रामेशिष्यगढोच्छ्रयानिजकृतग्रंथस्य टीकां स्फुटा। वक्त्रे स्यां रूपयापरोपकृतये शाध्यं दुक्तं बुधैर्भोदृक्षस्य विले
 स्य धार्यमपिते कुप्यंति नो सज्जनाः ॥२॥ सखनिधिपुरुषार्थश्मा १४९४ समाभिः समाप्तिः परिमितशककाले जातमार्तंडटीकां ॥
 लिखति पठति विप्रः सोत्रहृत्वा धरि त्वां सखनिधिपुरुषार्थश्मा समाना समावान् ॥३॥ इति श्रीमदनंतरव्यचातुर्भास्ययाजिपुत्र
 नारायणपराविरचिते मुहूर्तमार्तंडे स्वकृतटीका समाप्ता ॥ ॥ श्रीलक्ष्मणार्पणमस्तु ॥ शके १७२३ दुर्मतीनामसंवत्सरे पोषे मासि ह
 ष्ठपक्षे प्रतिपद्यां तिथौ भोमवारे पुष्यनक्षत्रे तद्दिने पुस्तकं समाप्तं ॥ ॥ श्रीआर्यादुर्गा अश्वथनाशयणार्पणम
 स्तु ॥ श्रीकुसुमेश्वरार्पणमस्तु ॥ ठाकुरोपनामकरामचंद्रभट्टात्मजसदाशिवेन लिखितं ॥ स्वार्थपरार्थं च ॥ ॥ ४॥
 अदृष्टभावात् अमचित्तमेव पदार्थं हीनं लिखितं मयात्र। तत्सर्वमायैः परिशोधनीयं कोपं न कुर्यात् खलु लेखकस्य ॥१॥ ॥
 यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं मया। हर्तुमिच्छति यः पापी तस्य वंशक्षयो भवेत् ॥१॥ ४॥ ४॥ ४॥ ४॥